ՉԷՅԹՈՒՆ

ՏՐԱՄԱ ՉՈՐՍ ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՒ

ՄԷԿ ՊԱՏԿԵՐՈՎ

Գրեց՝

Ս. ՇԱՀԻՆ

H. KASHMANIAN

1920

ՊՄԻՆԻԱ ՏՊԱՐԱՆ

E. 26th St., New York.

891.99
Շ-17

891.99
Ճ-17
ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY
3 0 MAY 2011
892.5
ար

ARMENIAN PRELACY

ՉԷՅԹՈՒՆ

ՏՐԱՄԱ ՋՈՐՍ ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՒ ՄԷԿ ՊԱՏԿԵՐՈՎ

H. KASPARIANTZ

Գրեց՝
Ս. ՇԱՀԷՆ

1920
ԱՐՄԷՆԻԱ ՏՊԱՐԱՆ
217 E. 26th St., New York.

8 APR 2014

96873

ԶՕՆ՝

Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան անմահ դիւցազներուն.—
Փառը կախպաղանիներուն:

Ս. Շ.

2452-2011

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Երբ ընկեր Սեդրաք Շահէն՝ դոհացում տալու համար Մ. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Նիւ Եորքի Մասնաճիւղի խընդրանքին, ինձ դիմեց որ դիւրութիւններ ընծայեմ Արշակեան կաթողնայ դիւցազներգական թատերգութիւն մը գրել Զէյթունի 1895—1896-ի ապստամբութեան մասին, ի սրտէ քաջալերեցի ու գովեցի իր այդ հայրենասիրական ու ընկերասիրական վարձքը:

Գրել պատմութիւնը ցեղի մը լաւագոյն զաւակներուն եւ անոնց առաքինութեանց, մեծագոյն հայրենասիրական գործն է, վասնզի ուսուցումն է նա առաքինութեանց ու բարեմասնութեանց յաւերժացումին: Ցեղի մը բնաջնջումին ճգտող ու աշխատող ներքին ու արտաքին թշնամիները չեն աշխատիր ամեն առեն զայն կոտորելու պժգալի գործով, այլ կը ճգնին նաեւ ուծանել հոգին այդ ցեղը չարունակող նոր սերունդին, զայն անբարոյականացնել ու թուլացնել: Ուստի մեր յեղափոխական ու հայրենասիրական մեծագոյն պարտականութիւններէն մին է այդ հոսանքին դիմադրաւել: Նոր սերունդը պէտք է որ ընթանայ ազատական ու ընկերական բարձր դաղափարներու նոր չաւղէ մը. ուստի պէտք է որ նա դիտնայ ու հիանայ իր նախորդներու քաջութիւններն ու առաքինութիւնները եւ նկրտի նմանիլ անոնց: Հերոսներու հիացողն ու զանոնք յաւերժացնողը՝ ինքն իսկ է հերոս – «Նման զնմանն սիրէ»: Հայ ցեղը չատոնց պիտի մեռնէր եթէ Մովսէս Խորենացի մը չլինէր, որ մեզ ճանչցնէր մեր նախնիքը:

Ներկայիս մէջ մեր սիրելի ընկերներ՝ Սեդրաք Շահէն եւ Լեւոն Մարտիրոսեան յեղափոխական մեծագոյն եւ գովելի դեր մը ստանձնած են բեմի վրայ անմահացնելով Հնչակեան հերոսները: Անոնք թէպէտ չեն Հայ յեղափոխութեան նախակարապետներէն, բայց կը նմանին այն Սուրբ Հայրապետ-

ներուն որոնք գալով անմիջապէս վերջը Քրիստոսի աշակերտ առաքեալներէն, քրիստոնէութիւնը ընդհանրացնելու համար, աշխարհը պատարագի ձեւով բեմի վրայ հանեցին: Մեր երկու սիրելի ընկերները անոնց կը նմանին. Հայ Յեղափոխութիւնը բեմի ծափահարութեան հանելով, զայն տարածելու եւ յաւերժացնելու գործնական առաքեալներ պիտի հռչակուին մեր մէջ:

Անշուշտ ինձ չի վայելեր գովասանքը ընել գործի մը ուրուն դերակատարներէն մին եղած եմ: Բայց կուզեմ այսչափ ըսել թէ, Զէյթունի ապստամբութիւնը մէկ դերով չի լմնար. քանի որ նա մէկ ճակատամարտ չէր. այլ մօտաւորապէս 48 ճակատամարտներ եւ վեց ամսուայ փառապսակ ապստամբութիւն մըն էր: Բայց այս դերը պիտի ներկայանայ ամբողջութեան հանդանակը:

Այս ապստամբութիւնը արդիւնքն էր չորս տարուայ անխոնջ աշխատութեանց եւ հանգամանքն ունի զուտ յեղափոխական ջանքերու եւ ազգային անկախութեան եւ ինքնատէր գիտակցութեան: Անիկա արդիւնքն էր Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան ինքնորոշ եւ անսայթաք ըմբռնումներուն Հայ ցեղի հաստնութեան մասին:

Անիկա արդիւնքը չէր Ռուսական, Անգղիական, Գաղղիական կամ ոեւէ Եւրոպական պետութեանց չահադէտ դրդումներուն: Այդ ապստամբութիւնը վարողները չէին կրեր ոչ Ռուսական կամաւորի համազգեստը, ոչ Գաղղիական տարազը, ոչ անոնց չքանչանները, ոչ անոնց զինուորական տիտղոսները: Ոչ ամսական կըստանային անոնցմէ, ոչ ալ ռազմական օգնութիւն: Այս ապստամբութիւնը զուտ ազգային եւ յեղափոխական էր իր կազմակերպութեամբ, իր ընձեռումով եւ իր ծրագրով: Նա կազմուած էր Հայ ցեղին չահուն ծառայելու եւ Հայ ցեղը իր ճակատագրին տէրն ընելու համար: Եւ ահաւիկ պիտի լինի յաւէտ փառքն ու պարծանքը Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան: Այս ապստամբութիւնը վարող Հայ ինքնաստեղծ զօրականները իրենց Յեղափոխական համազգեստներով կը հպարտանային, որոնց վրայ երկու դիր կը փայլէին. «Հ. Կ.» որ իր կազմակերպութեան մէջ կը նշանակէր «Հնչակեան Կուսակցութիւն» եւ իր յաղթանակի մէջոցին համանիշ կը դառնար «Հայկական Կառավարութիւն» բառերուն: Այս ապստամբութիւնը, իր ինքնաստեղծ ոյժով եւ զուտ յեղափոխական եւ ազգային հանգամանքով՝ միակ յաջող եւ պսակուած ապստամբութիւնն է որ տեղի ունեցած է Ռուբինեանց Թագաւորութեան անկումէն ի վեր: Եւ եթէ Հայ պահպանողականները դիտնային իրենց պարտքը կատարել ամբողջութեամբ՝ Հայ ինքնավարութիւնը կըստեղծուէր 1896 թուին. եւ այսօր Հայ ազգը տարբեր ազգ մը եւ տարբեր ճակատագրի մը տէրը կը լինէր:

Ս. Դ. Հնչակեան Կուսակցութեան Նիւ Եորքի Մասնաճիւղը հրատարակելով ընկեր Սեդրակ Շահէնի այս դիւցազներգութիւնը եւ զայն խազալով, յեղափոխական յոյժ օգտաշատ ձեռնարկ մը կընէ: Մասնաճիւղի անդամները իրենք զիրենք արժանի յաջորդները կը հռչակեն Զէյթունի քաջերուն եւ Հնչակեան ընկերներուն որոնք «Հ. Կ.» դրերը իրենց կրծքերուն վրայ մեռան: Յաւէտ մնայ «Հ. Կ.»ը բոլոր Հայ տղայոց համազգեաններուն վրայ եւ «Հ. Կ.»ը Հայ մտքերուն ու սրտերուն մէջ:

ԱՂԱՍԻ

Նիւ Եորք, Յունվար 30, 1920.

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

ԽԱՉԵՐ ՓԷՀԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ,— Ալապաշի մեծաւորը.

ՍՈՒՍԱՄ,— Խաչերին չափահաս աղջիկը.

ՍԱՌԱ,— Խաչերին կինը.

ԱՇԽԷՆ,— Մարօ Գուռդի ասպատակուհին.

ԻՇԽԱՆԱԶՈՒՆ ԱՒԵՏԻՔ ՆՈՐ-ԱՇԽԱՐՀԵԱՆ,— Սուսամի սիրահարը.

ՀԱՑ ԳՈՒՍԱՆ,— Կոյր աղջիկ, ոգին դիւցազնուքեան.

ՋԸՀՈՒՏ ՓԱՆՈՍ,— Խորհրդաւոր մարդը.

ԻՇԽԱՆ ՆԱԶԱՐԷԹ ՋԱՎՈՒՇ ՆՈՐ-ԱՇԽԱՐՀԵԱՆ.

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

ԱՂԱՍԻ,— Ս. Դ. Հնչ. Կեդրոնի ներկայացուցիչ, ղեկավար Զէյթունի պատմական ապստամբութեան.

ԱՊԱՀ.

ՄԼԷՀ.

ԾԵՐԸ,— Ֆըռնդզի բահանան.

ՏԷՐ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՐԿԱՆԵԱՆ.

ՃԷԼԼԱՏ.

ՓԵԼ ՄԱՐՏԻՐՈՍ,— Թուրք ոստիկան.

ԵՐԿՈՒ ՀԱՑ ՓՈՓՐԻԿՆԵՐ.

ԷՏՀԷՄ ՓԱՇԱ,— Թրքաց ընդհանուր հրամանատար.

ԱԼԻ ՀԻՒՍՆԻ ՊԷՅ,— Լտհէմի օգնականը.

ԵԱՀԻՃ ՕՂԼԻ,— Անապատի բիւրտ ցեղապետը.

Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. թուրք զինուորնկր.

ԽԱՄԵՐ,— Ցեղապետի ծառան.

ՍԱՏՕ,— » »

ՄԸՍՏԸՐ ՎԻԹՕ,— Իտալական հիւպատոս.

» ԲԱՐԹԼԸՄԻ,— Ֆրանսական հիւպատոս.

» ՊՈՐՆԻՐԱՆ,— Աւստրիական հիւպատոս.

» ՊԱՐՆՀԱՄ,— Անգլիական հիւպատոս.

» ԵԿՒԻՄԱՆՍՒԻ,— Ռուսական հիւպատոս.

» ՋՕԼԷՆԿԸՐ,— Գերմանական հիւպատոս.

Զէյթունցի կռուողներ, կիներ, փոքրիկներ եւայլն:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

(Շէմպէճ լերան կողմասի մէկ սարաւանդին Ալապաշի մեծաւոր խաչեր էհեայի ամառանոցը: Տեսարանի խորը կերեւի Շէմպէճի ձիւնածածկ կատարը ծառալից վարէչքով: Բնական գեղեցկութեամբ հարուստ բլրակի մը ներքեւ պարզուած է ներմակ վրան մը: Վրանի սիւնէն կախուած են զէնքեր. կահկարասիները օպայի մը նախնական կահկարասիներն են. դրան աջ կողմը ծաղկած կանաչներու փաթերուն մէջ երկու խոշորկեկ բաղեր կան. փոքրիկ շնիկ մը, կատու մը եւ մէկ բանի հաւեր ամպաղի մը հետ վրանին շուրջը կը շրջագայեն:

ՏԵՍԻԼ Ա.

Մայր եւ աղջիկ

(Զուրի կուժերը ուսերնուն աղբիւրէն կը դառնան)

ՍՈՒՍԱՄ.— (Կուժը վար դնել) *Աչքե՛րս կը դառնան, մա՛յր, աչքերս կը դառնան ու սիրտս յուզումէս կ'ալեծփի, կը դողա՛մ:*

ՍԱՌԱ.— (Վար դնել կուժը) *Չէ, աղջիկս, չէ՛, դուն չը պիտի դողաս.* (կը գրկէ Սուսամը, կը համբուրէ եւ երկուքը կը նստին քարերուն վրայ. աղջկան գլուխը մօրը ծնկերուն կուգայ, մայրը սառած նայուածք ունի, կը շոյէ իր աղջկան մազերը քնքուշութեամբ):

ՍՈՒՍԱՄ.— *Ո՞ւր գնաց հայրս եւ ինչո՞ւ չեկաւ:*

ՍԱՌԱ.— *Հայրդ Զէյթունի ինքնապաշտպանութիւնը հրդեհող սիւներէն մին է. նա գացած է կռիւը կազմակերպել. դուրչ գայ՝ դուրչ չիդայ. այս գաւառին մէջ կորուստ չիկայ, անիրաւութեան դէմ ճակատիլ կայ, որդոց որդի ժառանգական գոյամարտ մը, որու ընթացքին նահատակութեան պըսակին արժանացողները երբէ՛ք երբէ՛ք չեն մեռնիր. ու դուն իմ նազելի աղջիկս, դուն պիտի չը դողաս:*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Մայր, չէ՞ որ կսպաննեն ու կսպաննուին. դործին մէջ մարդասպանութիւն կայ, մեղք կայ. թշնամիին ներելու բարձր ու նուիրական վարդապետութիւնը կը խաչ-*

ուլ. կրօնի մաքուր ոգին կը մեռնի, չարն է որ տուն կը դըներ բարիին տեղ։

ՍԱՌԱ.— Քառասուն տարեկան եմ. քառասուն տարուոյ մէջոցին դժբաղդ աչքերս տասնեակ անգամներ դժբաղդութիւնը ունեցած են տեսնել այնպիսի վայրագութիւններ, որոնց ծանրութեան տակ մարդ ինքնաբերաբար այլ մարքի, այլ դիրքի, այլ գաղափարի կը յարի։ Մեր եկեղեցիները թրքաց ձիերուն ախոռները իբր ծառայած են. մեր մանկանց կնքելու աւազաններըջանոց չունենուն լակամաններ եղած են. մեր մանկամարդուհիները հարէմոցներուն խարուեիւններուն մէջերը թորշոմած են. փշրուած խաչերու քով Հայոց անմեղներու ոսկորներու չեղջակոյտեր բարձրացած են գողգոթաներու պէս. եւ սակայն, քո մխքը խլող երկնից տէրը մնացած է քա՛ր անտարբեր։ Գիտէի աղջիկս, այն օրը որ հօդ հետ վճռեցինք քեզ Մարաչ ղրկել, գիտէի որ այդ բողոքական գպրոցը քեզի պիտի թուլացնէ. ու եթէ գիտնայի թէ այսքան կրնայ աղաւաղուիլ Զէյթունցիի մը ոգին, կը նախընտրէի քեզ չուանով խեղդել՝ քան թողուլ որ վախկոտ վարժուհիներու մեղկ քարոզներէն Զէյթունցիի արիւնդ ջրանայ, թուլանայ եւ իյնայ..

ՍՈՒՍԱՄ.— Ուրեմն ղղջացա՞ծ ես դիս գպրոց ղրկելդ։

ՍԱՌԱ.— Աւելո՛վ ղղջացած եմ։ Դպրոցը, ուսումը չեմ արհամարհեր դաստիարակութիւնը կը սիրեմ. բայց ոչ այս ձեւ դաստիարակութիւնը, որը այժմ քո վրադ է՝ իբրեւ թուլութեան չափիկ. այդ՝ Զէյթունցիին համար կատարեալ նախատինք է. Զէյթունցի մայրը մուկ ծնելու կոչումը չունի. ու դուն այլեւս չես կարող Մարաչ տեսնել։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Մօրը ձեռքը համբուրել) Մէկ տարիս մնաց, մայր, գպրոցս կ'աւարտեմ, վկայականս կառնամ, Զեզի պատիւ բերող վարժուհի մը կը դառնամ։

ՍԱՌԱ.— Զէյթունը վտանգուած է. թրքական բանակները մեր սահմաններուն վրայ չոքած՝ կսպասեն. երբ մենք կը մեռնինք, մեր գերեզմաններուն վրայ աւետարանով այցելու չենք ուզեր մենք։ (Զէնքերը ցուցնել) Դնա՛ զէնքին, դնա՛ քաջութեան, դնա՛ դիւցազնութեան։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Ակամայ, ներս կ'ացնի վրանէն, վար կ'առնէ հրացանը) Ի՜նչ ահաւոր գործիք, իր ծանրութեամբն իսկ անտանելի. աղջկան մը կուրծքը անընդունակ է այս սառ երկաթին, որու բերնէն բոց կը ժայթքի մարդասպանութեան համար։ Մի՞թէ մօր մը կոչումն է բոց ու կրակ եւ ծուխ սրսկել եւ մարդը մահացնել։ Հրացանը չարագործութեան հնոցն է կանգուն օճախներ մոխրացնելու նպատակաւ. մա՛յր, ինչո՞ւ, ի՞նչ բանի համար քաղցրիկ հաւատքս կը խանգարես, աւետարանս ինձմէն կը հեռացնես եւ զիս բռնի կը մղես այս աւելի գործիքին։ Զիս Քրիստոսէս մի բաժներ, մա՛յր, կը խնդրեմ (լալ)։

ՍԱՌԱ.— Ուղի՛դ կեցիր, աչքե՛րդ սրբէ. վե՛ր առ հրացանը եւ չիակէ դէմի ճերմակ քարին. այդ քարը իմ վճռած ու որոշած նշանն է։ Երբ մայրը կը հրամայէ, աղջիկը պիտի կատարէ։

ՍՈՒՍԱՄ.— Կը խնդրեմ, մա՛յր, մի՛ տիպեր ինձ։

ՍԱՌԱ.— Հոս Մարաչ չէ։ Այս թխպոտ օրերուն Շէմպէքի կատարին կեցող Ալապաշի մեծաւորին տունը կռուի դիրք է. այս վայրը ազօթող թուլամորթներու ժողովարան չէ. Զէյթունն է... եւ քեզի հետ խօսողը խաչադող մխիթարներուն հետ պահուրտուք խաղցող խայտառակ վարժուհիդ չէ. Մայրդ է — իր սրտոտութեամբ անուանի Աչքեր Քչհեայի կինը։ Երբ հայրդ հրամանատար Աղասիի հետ Զէյթունի ինքնապաշտպանութեան գործով զբաղուած է. մէթէ՞ անոր կինը այնքան մեղկ պիտի լինէր ,որ իր մէկ հատիկ աղջիկ զաւակին՝ քեզի չ'ընտանեցնէր այն՝ գործիքը, որու բոցի վայրով պիտի պահպանէ Հայ ազգի գոյութիւնը, ազատութիւնը... Այժմ յանուն արիասիրտ Զէյթունի անհամար նահատակներուն, քեզի կը հրամայեմ, որ հրացանդ վեր բռնես եւ ուղիղ քո մօր ցուցուցած նշանին ուղղես։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Ակամայ համակերպում. դողդղալ)։

ՍԱՌԱ.— Կրակէ՛։

ՍՈՒՍԱՄ.— Դէմս մարդ կայ. աչքերուս մէկը կ'երեւի, մայր. (թուլանալ)։

ՍԱՌԱ.— (Ագռու ձեռով) Եթէ մահդ չէ, որ կը տեսնես, մարդ չե՛ս տեսներ։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Սուր կերպով դէմը նայիլ· հրացանը վար առնել) *Ինչո՞ւ կտիպես ինձ մարդասպանութիւն դործել*:

ՍԱՌԱ.— *Մարդը միջավայրերու զաւակն է· միջավայրերու վրայ երբեմն այնպիսի ժահրոտ դրութիւններ կը հաստատուին, որոնց քանդիչ բերումներէն մարդը կը զգաստանայ*: *Քիւրտերու, Թուրքերու եւ Չէրքէզներու բոլոր պղտոր հակումները Թուրք կառավարութեան մասնայատուկ դրութեան պատուղներն են, Հայաստանը ամայացնելու համար*: *Ասոնց սրին հալալ համարուող Հայ ժողովուրդի ամբողջութիւնը իր պաշտանքի առարկան պիտի դարձնէ ինքնապաշտպանութիւնը*: *Ազգի մը դոյութեան իրաւունքը Աստուծոյ մը չափ նուիրական է, հզօր եւ հրամայական*: *կեանք, աշխատանք, պատիւ եւ այն բոլորը ինչ որ մեր սեփհականութիւնն է, մերը չէ· ձեռքդ կը կտրեն, ձեռքիդ դործածը խլելու համար*: *Բռնութեան աւերակներուն տակ մեր երջանիկ օրերու կսկիծները կան իրրեւ զարթօնքի ճիչեր· · ·*: *Արդ, իմ աղջիկս, իմ խոցալից խօսքերս քեզի ուղղուած են որպէս Չէլեբունցի ապագայ մօր մը*: *Դուն մարդը դէմքէն պիտի կշռես, եթէ անոր աչքերը դաղանութեան հուրը կը վայլեցնեն վաւաշոտութեան բոցին հետ, եթէ անոր դէմքին վրայ կատաղութեան կնճիռները խաղ ելած են, երբ նա իր անասնական սուր հակումներով դէպի քեզ կուգայ, դործածէ ղէնքդ եւ դեահին բեր դինք առանց այլեւայլի*:

Անարդասած Հա՛յ, Չէլեբո՛ւն ու դուն Չէլեբունցի, ահա՛ քո ընելիքը:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Զը դիտեմ, մայր, չը դիտեմ ի՞նչ անեմ*:

ՍԱՌԱ.— (Խրոխտ ձեւ) *Դեռ կը տարակուսի՞ս*: *Ինչո՞ւ սահինքներուս կաթին չը տարակուսեցար ու խօսքերուս, խըրտաններուս կը տարակուսիս*: *Զգո՛յշ· անողոք եմ· վերջին անդամ ըլլալով քեզ կը հրամայեմ, որ հրացանդ մօրդ ցուցած նշանին ուղղես առա՛նց երկմտելու*:

ՍՈՒՍԱՄ.— (Համակերպիլ) *Մայր, քեզի կըսեմ թէ՝ քո ցուցուցած նշանը քար չէ, մարդ է*:

ՍԱՌԱ.— *Ի՞նչ երեւոյթ ունի*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Սոսկալի· գազանային դէմք· կատաղած, ճի՛չդ վազը*:

ՍԱՌԱ.— *Կրակէ՛ ուրեմն*:

ՍՈՒՍԱՄ.— (Կը կրակէ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

Նոյեմբ եւ Աշխէն

ԱՇԽԷՆ.— (Ներսէն խնդուքի ֆրֆիչ մը կը ձգէ եւ կուգայ, կ'արձագանագայ Սուսամի հրացանի ողղութեամբ, զինուած է· մազերը ցիր ու ցան, ճիշդ լեռնայինն դիւցազնուհի մը) *Խեղճ աղջիկ, օղի՞ն ղրկեցիր զնդակդ*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Աչխէն, դուն հո՞ս*, (ընդառաջելու շարժում)։

ԱՇԽԷՆ.— (Սաստող շեշտ) *Կեցի՛ր, մնա տե՛ղդ, մինչեւ որ նպատակը ի կատար հանես*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Որո՞ւ նպատակը*:

ԱՇԽԷՆ.— *Մօրդ նպատակը· ու դուն քեզ մատնանշուած նշանին պիտի խփես*: *Ինչ առաջ ես քո նշանը խափանեցի եւ դէմդ ցցուեցայ անվէս՝ ինչպէս գազանացած մէկը· մազերս խառնեցի, դէմքս ծամածռեցի, որպէսզի զայրոյթդ զըրդըռեմ, ցամքա՛ծ, չորցած աւիւնդ դուրս հանեմ այն ահաւոր խորութիւններէն, ուր զետեղուած կայ այժմ թուլամորթութիւնը*: *Վախդ զնդակիդ ուղղութիւնը փոխած էր· զնդակըդ իր նպատակէն դուրս էր եւ դուրս ալ մնաց*: (ցուցնել) *Ուղի՛դ կաց*: *Մի՛ չարժիր*: *Հրացանիդ կոթը քեզ սեղմէ*: *Ձախ բազուկիդ ջիղերը պնդացուր*: *կամաց չունչ առ*: *Սպասէ՛* (խոր կը նայի· ուղղութիւնը կը չափէ եւ կը կեցնայ նախկին տեղը աճապարժ կերպով)· *Ինձ լսէր, Սուսամ, զնդակիդ ուղղութիւնը աչ ուսիս վրայէն բռնէ· եթէ ուսիս ոսկորը մատ մը խորութեամբ ծակէ, բայց նշանդ իր նպատակին հասնի, ես քո առած վէրքին համար հպարտ պիտի զգամ*: *Պատրա՛ստ· ո՛ւշ դիր· կրակէ՛*:

ՍՈՒՍԱՄ.— (Կրակել· զնդակը նպատակին կուգայ)։

ԱՇԽԷՆ.— (Ուրախալից բացագանչութեամբ) *Հուրրէ՛· դուն խփեցիր*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Կեցցէ Չէլեբունը*:

ՍԱՌԱ.— *Ապրիք զաւակներս եւ չա՞տ ապրիք.* (աչքերը սրբել)։

ՍՈՒՍԱՄ եւ ԱՇԽԷՆ.— *Ինչո՞ւ կուլաս, մայրիկ։*

ՍԱՌԱ.— *Սիրտս վկաւ, զաւակներս, Զէյթունէն սպառնացող ծանր կացութիւնը ստիպեց ինձ ձեզ մղել ահաւոր ընելիքի. հին դէպքերը իրենց ահռելի հետեւանքներով չարան չարան աչքերուս առջեւ կը չարուխին ու կանցնին։ Ձեր հայրենի սեպ ժայռերէն արեանց հեղեղները պիտի հոսին. մարդկային դանկերը մեր բնազաւառի դահավէժներէն անդունդները պիտի թաւալին, մեր դաշտերը անդամ մըն ալ պիտի ծանրանան սուրէն կարտուած ոսկորներու չէղջակոյտերով, այդ ոսկերափքը մայրերէ վրիժած են, աղջիկնե՛րս։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Մեր ոսկորնե՞րն ալ փչրուած կը տեսնես, ի՞մս ալ, մա՛յր։*

ՍԱՌԱ.— *Այդ հարցը քո մօրը չը պիտի ընէիր, աղջիկս, աչքերս ազատ պիտի թողէիր, որ ցօղէին,...Հայոց գլխին կիզող կրակը ջրով չի հանդիպիր...Հայ մայրերու դժբաղդ աչքերը ծով տառապանքը հանգեցնող ադի ջրի ակերը եղած են դարերով։ Լացը անօգուտ է, սակայն զէնքը կը փրկէ մեզ։ Գացէ՛ք խառնուիլ ձեր կարիճ եղբայրներուն.* (կ'անցնին վրանէն ներս եւ կսկսին կարկտուիլ)։

ԱՇԽԷՆ.— *Գիտե՞ս Սուսամ, մարդդ տեսայ երէկ։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Ի՞նչ կընէր։*

ԱՇԽԷՆ.— *Մտազբաղ էր վերջին ծայր։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Ձիս չը հարցո՞ւց։*

ԱՇԽԷՆ.— (Ծիծաղկոտ դէմքի. զգուշութեան համար շուրջը նայիլ եւ Սուսամի ականջն ի վար փսփսալ)։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Հրճուանքով մը) *Օհ, չէ՛ Աւետիքը այդ բանը չի կրնար քեզ ըսել։*

ԱՇԽԷՆ.— *Ճշմարիտ կըսեմ. ըսաւ նաեւ թէ* (ականջն ի վար փսփսալ)։

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Սուր բրիչ, մաթելու չափ խնդուք)։

ՍՈՒՍԱՄ.— *Եւ պիտի գա՞յ ալ, դիչերը ի՞նչպէս կրնայ գալ։*

ԱՇԽԷՆ.— (Սուսամի ականջն ի վար փսփսուք)։

ՍՈՒՍԱՄ.— *Հապա քո՞ւկդ, քուկդ հէ՛չ չես ըսեր։*

ԱՇԽԷՆ.— *Ես ո՛չ ոք ունիմ, ինչ որ ունիմ, հետս ունիմ. ահա՛, հրացա՛նս։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Հա՛. ձիկլաաը ո՞ւր կը թողուս. կրնա՞ս ուրանալ* (Աշխէնին ականջին փսփսուք)։

ԱՇԽԷՆ.— *Ո՞րտեղէն լմացար։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Ձնձղուկներէն։ Աստուածածնայ ծառուղիին մէջ ձեր չրթները իրար չը դպուեցի՞ն։ Ես տեսայ։*

ԱՇԽԷՆ.— (Մատը բերնին դնելով) *Հո՛ւս ... աղջիկ, հո՛ւս կեցիր։*

ՍՈՒՍԱՄ.— (Ծիծաղկոտ դէմքի) *Տեսա՞ր ինչպէս գիտեմ, չէ՞ որ դուք ալ համբուրուեցաք։*

ԱՇԽԷՆ.— (Խնդրական) *Սո՛ս, աղջիկ, սո՛ւս. կամաց խօսիր մայրիկը չը լսէ։*

ՏԵՍԻԼ Գ.

Նոյնի եւ Ջհուտ Փանոս

ՓԱՆՈՍ.— (Ներսէն փեռեզակի եղանակով) *Աւե՛ղ, դերձա՛ն, աբրջա՛ն...*

ՍՈՒՍԱՄ.— (ականջ դնել) *Աչխէն, Ջհուտը եկաւ* (լարուիլ ձայնին կողմը)։

ԱՇԽԷՆ.— *Սպասիր Սուսամ, Ջհուտը յանկարծակիի բերենք։ Դուն դիրք բռնէ այս կողմը, ես միւս կողմը. անոր ներս մտած միջոցին երկու կողմէն հրացանի սպառնալիքին տակ դնենք զինք եւ դուռանք «թէսլիմ». տեսնելու թէ՝ Փանոսը ինչ կընէ։*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Գեղեցիկ խաղ։*

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (դիրք բռնել)։

ՓԱՆՈՍ.— *Աւե՛ղ, դերձա՛ն, աբրջա՛ն...* (ներս գալ)։

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Հրացանները Փանոսին ուղղել) *«Թէսլի՛մ»։*

ՓԱՆՈՍ.— (Վեր ցատկել մէկէն. գետին իյնալ, իրեղէնները կը թափուին) *Վայ սատանի կատրներ, վայ. անանկ վախցայ քի. հինգ հոխայ հինա եաղի դժուար թէ վտուս վախի հանդիպյդը քահէ։* (Սուսամին) *Փըռա,, դո՞ւն ալ աչքդ բացար.* (իրեղէնները հաւաքել. խաչ հանել) *չոլաս ձեռքով խաչ հա-*

նեմ. (խաչ հանել) *Հոլախս ձեռքով խաչ հանեմ*:

ԱՇԽԷՆ.— *Վախցա՞ր, Փանոս եղբայր*:

ՓԱՆՈՍ.— *Սիրտս տեղէն վրթաւ* (սաստիկ խնդուէ մարելու չափ):

ԱՇԽԷՆ.— *Ծլծա՞ղդ բռնեց*:

ՓԱՆՈՍ.— *Հապա չէ՞. մէկ սըտոր նայիր. խելքիս չի պատկիր. ի՞նչպէս եղաւ, ո՞ր հովը փչեց որ պահք ուտող Սուսամ վամբիչը աւետարանը ձգէ. հրացանը բռնէ: Թէ որ Աւետիքը ղինքը այս ձեւին մէջ տեսնէ խելքը գլխէն կերթայ*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Աւետիքը ի՞նչ ունի ինձ հետ. ո՞վ է Աւետիքը*:

ՓԱՆՈՍ.— *Հը՛, սատանի չաքուճ, օրի չես դիտեր, որ Նազարէթ Զավուչին հարսնցուն ես*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Չէ ճչմարիտ*:

ՓԱՆՈՍ.— *Հա ճչմարիտ: Կաքաւի պէս գլուխդ ձիւնը կը թաղես կարծելով թէ տեսնող չըլլար, միամի՛տ, մինչեւ ե՞րբ, խելքդ քեզ հատաքէ, Փանոսը իր գլխին վրայ քառասուն աչք ունի*:

ԱՇԽԷՆ.— *Փանոս աղբար, ծախելիք ի՞նչ ունիս*:

ՓԱՆՈՍ.— *Ամէն բնչ. ձեզի պէս խորոտիկ աղջիկներուն հայելի կը վաճառէ: Այս մէկի վրայ ձկլատաի նկարը քաշած եմ* (կ'երկարէ):

ԱՇԽԷՆ.— (Ձեռքը կ'երկարէ):

ՓԱՆՈՍ.— *Կամաց կեր* (ետ քաշել հայելին, գրպանէն հանել ընկոյզ մը) *ահա՛ քեզի տալիքս. մինակդ կեր*: (Սուսամին) *Աւետիքին աղաւնին, կուտայ ընկոյզի կը հասնի՞. դէ ա՛ռ ա՛ռ*, (ընկոյզ մըն ալ անոր կուտայ) *հինգական հաւկիթ պիտի տաք ինձ*:

ԱՇԽԷՆ.— (Հրճուալեց ակնարկներ փոխանակել, ակռայով կոտրել ընկոյզները, դուրս հանել գրուքիւնները եւ իւրաքանչիւրը կարդալ իր նամակը մտացի):

ՓԱՆՈՍ.— *Աո՛ղ, դերձա՛ն, արըջա՛ն* (խալել դէպի վրքանը): *Բարեւ մայրիկ*:

ՍԱՌԱ.— *Հազար բարի, տղաս*:

ՓԱՆՈՍ.— *Ո՞ւր է Իշխանը*:

ՍԱՌԱ.— *Պրն Ազասիին գացած է*:

ՓԱՆՈՍ.— *Չէ հոգիս, ես Ազասիի մօտէն կուգամ*:

ՍԱՌԱ.— *Ցըտնուզ գացած է ուրեմն. ունի՞ս հաղորդելիք մը*:

ՓԱՆՈՍ.— *Կուգամ*: (Խալել) *Աո՛ղ, դերձա՛ն, արըջա՛ն* (դուրս):

ԱՇԽԷՆ.— (Նամակը բարձրաձայն կարդալ)

Սիրելի Աչխէնս,

Յուզուած եմ: Դանդաղութիւնը յատկանշական երեւոյթ է. խոհեմ ըլլալու քարոզները ուղեղս ուռեցուցին. կեանքիս մէջ այսքան ճնշիչ վայրկեաններ ահա՛ որ կունենամ: Թրքաց Սուլթանը 40,000 ոսկիի արժէքը դրած է ընկ. Ազասիին գլուխը տանողին. ես քալ գիտէի որ կան, պիտի լինին որդեր այդ ստորին խոստման սողալու. Քէլ Մարտիրոսը, Պատուելին, Նոյխոկ Տէր-Կարապետը ակնյայտնի լըրտեսներ են իմ աչքիս. ու դուն. որ խնդրեցիր եւ խրատեցիր, ու դուն որ պաշտպնիս արգելք եղար իր գործը տեսնելու, այս վայրկեանին զայրոյթիս առարկան ես: Աչալուրջ եղիր. գիտցիր թշնամին կրագլուխ ընել: Մեր առաջնորդ Ազասիի գլուխը Զէյթունի լեռներուն պէս հպարտ պիտի մնայ. վա՛յ սողուններուն: Կերպով մը գիս տես: Այս գիշեր Մարաչի, Հաճընի, Այնթափի եւ Զօք-Մարզուանի դունդերը կը ժամանեն: Զէյթունը պիտի ըմբոստանայ. աչխարհ անդամ մըն ալ ականատես թող լինի սոյն բուռ մը քաջարի Հայութեան վառաւոր յաղթանակին:

Ընդունիր սիրոս, սէրս, սրտայոյզ բարեւներս:

ՃԷՒԼԱՍ

Յ. Գ. Տէր Կարապետին հետքը երբ գտնես, ինծի իմացուր:

Նոյն

ՍՈՒՍԱՄ.— *Յուզուեցա՞ր. Աչխէն*:

ԱՇԽԷՆ.—*Յուզումէս կը խեղդուիմ, Սուսամ, մէկը որուն վրայ կրօնական կարգ կայ, իր կարգի սրբութեան խնայելով՝*

ձեռքս զէնքի ընկերիս՝ սիրահարիս դաշոյնին դէմ դրի, արդիւնքի՝ ձէլլաաը բարկացած է. բայց ես ի՞նչպէս պիտի կըրնայի դիտնալ թէ՝ մարդիկ սրբութեան աքեմին տակ սատանաներու ոգի կը կրնեն: Ձէլլաաը իրաւունք ունի սպաննել նախ զիս, ապա Տէր կարապետը: Ի՞նչ ըսել է, մէկը թէ օրհնող ըլլայ, թէ անէծող. թէ համակերպող ըլլայ, թէ կեղծող եւ մինչեւ ե՞րբ այս սուտ ծամածռութիւնը: Ի՞նչ կը դրէ քուվինդ:

ՍՈՒՍԱՄ.— Ոչինչ. միշտ տխուր:

ԱՇԽԷՆ.— Ցաւանէ լինճ տխրութեան առարկան:

ՍՈՒՍԱՄ.— Ժամադրութիւն կը խնդրէ. ա՛յն ալ դիշերը ժամանակ. ինչպէ՞ս կրնամ հօրս աչքերէն ծածկուիլ. հապա եթէ տեսնէ՛. դեահինը կը ճեղքի՞ որ դիս ծածկէ, եթէ կը ճեղքի, կը կամիմ:

ԱՇԽԷՆ.— Այդ դործը լինճ թող:

ՍԱՌԱ.— Հոս եկէք աղջիկներս:

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Մօտենալ Սառային):

ՍԱՌԱ.— Ի՞նչ լուր առիք Զհուաէն:

ԱՇԽԷՆ.— Սրտերու խորերէն ցայտուած յուզումները մի՛ այն:

ՍԱՌԱ.— Զեզի վերապահեցէք:

ՏԵՍԻԼ Դ.

Նոյնք եւ Զհուտ Փաւոս

ՓԱՆՈՍ.— Աւե՛ղ, դերձա՛ն, արբշա՛ն: Իշխանը չեկա՞ւ դեռ, մայրիկ:

ՍԱՌԱ.— Զեկաւ, տղաս. վտա՞նգ մը արդեօք:

ՓԱՆՈՍ.— (Նստիլ) Տնաչէն. (կը ննստի) Ալապաչիք երբ կան ու կը մնան, իշխանի մատն անդամ չի ծռիր, մենք բոլոր պատրաստ ենք մեռնիլ մեր մեծի մէկ հրամանով:

ՍԱՌԱ.— Ողջ կեցէք, զաւակներս:

ՓԱՆՈՍ.— (Սուսամիճ) Փամբիչ, քաղցած եմ, կաոր մը հաց տուր եւ պտիկ մը թան:

ՍՈՒՍԱՄ.— (Քարէ ամանով թան կը բերէ եւ բիչ մը հաց):

ՓԱՆՈՍ.— Փամբիչ. (Հացը գետին ծեծելով) քո տուն սուքուր, տաճկի ախի կը նմանի. (փշրել թանին մէջ):

ՍԱՌԱ.— Աղջկանս վամբիչ մի կանչեր. փանոս եղբայր. աղջիկս Թուլամորթութիւնը մէկ կողմ նետած զէնքը գըրկած է:

ՓԱՆՈՍ.— Ապա թէ Մարաչցի վարժուհին լսէ, որ զէնքը գրկած է, զինքը տիկ կը հանէ. (խնդուք):

ՍՈՒՍԱՄ.— Հա ի՛նչ պիտի խմանայ, որ ի՛նչ ըսէ լինճ:

ԱՇԽԷՆ.— Ըսել է այդ ցախաւելի կոթը հակառակ է զէնքի:

ՓԱՆՈՍ.— Հակառա՛կ. հէնց հակառակ. զէնք տեսնէ նէ, խուչխուչիկ կը խաղայ, հէմէն կը չոքի կ'աղօթէ, եւ մեղի պէս մեղաւորաց Թողութիւն կը հայցէ:

ԱՇԽԷՆ.— Ձեմ կարծեր:

ՓԱՆՈՍ.— Պատմեմ որ իմանաս: (Մէկ բանի դգալ ուտել). Մէկ ամիս առաջ Այնթապցի Պատուելի Թումասը. բամբիչ Մարկոսեան եւերթօի վարժապետ Պրն. Գաբօն ճամբայ կ'իյնան սուրբ հոդիի ներշնչումով Զէյթուն գալ ժողովարան վինելու համար. Անտպատի մէջ Բրթուղ չայի ճիշդ բերանը Եահիճ օղլիի մարդիկը այս սուրբ մարդոց դէմը կ'ելլեն եւ կսկսին սրին ճօթը ցուցնել. (մէկ դգալ ուտել). ի՛նչ երկընցընեմ. մարդոցս ճիվերը դողալ կսկսի. մատիս պէս մերկ կ'ընեն, կը թալանեն. հովը չիլպախ ճիվերնին կը ծեծէ չընկերը չընկե՛ր. (խնդալ) Աստուծոյ սիրոյն թող ըլլայ դէթ չապիկնիս ետ տուէք կըսէ պատուելին, ի՛նչ օգուտ հիւ խատա կտաւով չապիկ կը տրուի՞. հօ՛ քրտերը խե՞նդ են (դգալ մը ուտել). էն վերջը այս անդիտ մարդը երբ կը տեսնէ որ քիւրտերը ամէն ինչ առեր պիտի երթան, աւազակներէն կը խնդրէ որ վայրկեան մը կենան, աղօթք մը ընէ իրենց համար եւ Աստուծոյ չնորհքը խնդրէ. (խնդալ եւ ուտել) մատիս մերկ պատուելին աչքերը կը դոցէ թէ չէ քիւրտի սուման կը կախուի կռնակին (փոքկալ եւ բերնի թանը ցայտեցնել աչ ու ձախ սաստիկ խըրդումով) ի՛նչ երկնցնեմ Թուլը Թափուղ նապաստակներուն պէս այս երեք տխմարները լեռ ու ձոր պատածնուն միջոցին կը հանդիպին մեր ձէլլաատին:

—Ո՞վ էք մ'ովէք կը հարցուի իրենց:

—Հայ քրիստոնեայ ենք կը պատասխանեն:

2452-2011

—Ձէնք չունէի՞ք որ ծուղակն լինակաք եւ թակուեցաք:

—Ձէնք չունէինք. մենք Տիրոջ կը ծառայենք, Պարոն. կ'ըսէ պատուելին:

—Տէ՞րը խլեց ձեր հագուստները. ձկլատը կըսէ:

—Ո՛չ, քիւրտերը խլեցին կըսէ պատուելին:

—Հեռի ձեղմէն, հեռի ձեր սուրբ երեսէն, ա՛յ քեզ Մարզուանայ «սեւ հրեշտակ» կըսէ ձկլատը եւ կուտայ աջիկնուն (խնդալ փոքկալով) կուտա՛յ աջիկնուն (խնդալ) կուտայ աջիկնուն. եւ յետոյ քիւրտերը ձեռք կը ձգէ. հոգւոց մը կը կարդայ, ապրանքնին եւս կուտայ:

Բողոքականի դործ ահա՛ օրինակը: Բոյրիկներ, ամէն անոնք, որոնք որ մարդուն աչքերը դոցել կուտան աշխարհը չը տեսնելու համար, անոնք ո՛չ մէկայն երկինքը կը կորսնցընեն, այլ եւ երկիրը, երկրային բարիքները: Ես ձեզի խորհուրդ կուտամ, որ հեռու մնաք այդ ձեւ օտար հաստատութիւններէն, ուր սարկուեցան չղճան կը դարձնուի Հայը կամաւոր դերին դարձնելու Թրքական սատր կարգերուն: (Յուգուիլ) Բռո՛ւնցք, բոդո՛ք, կռի՛ւ եւ ընդվզմունք մինչեւ որ վուլ դայ, կործանի Թրքական մարդասպան կայսրութիւնը եւ կանգնի Ազատ, Անկախ, Միացեալ Մեծ Հայաստանը: (Ոտքի ձայն):

ՍՈՒՍԱՄ.— (Դէպի ձախ նայիլ) Հայրիկս է:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Ոտքի կը կանգնին. Սուսամ եւ Աշխէն վրանէն գեղեցիկ կարպետ մը դուրս կը հանեն, կը շտկեն, կը շարեն բարձերը, կը պատրաստուի Գլգլեակը):

ՏԵՍԻԼ Ե.

Նոյնք, Խաչեր Քէհեայ եւ Մլէհ

ԽԱԶԵՐ.— (Մլեհին հետ խօսակցելով՝ ներս) Տոկալ պէտք է Պրն. Մլեհ. այդ եղածը ոչինչ. Ձէյթունի մասն անդամ չի ծռիր. կրակի մէջ ծնող ժողովուրդը կրակի բոցերուն դիմակը կընայ իր պատուաւոր մահը դտնել. կամ Թուրքը կամ Հայը. կամ մենք կամ անոնք. երկուքս մխաքո՞ն, այդ՝ կարելի չէ. եւ չպիտի լինի: (Նստիլ):

ՄԼԵՀ.— Հո՞ս եա, Փանոս, ծախելիք ունի՞ս:

ՓԱՆՈՍ.— Հոս եմ պարոն, ծախելի բոլոր ունեցածներս, մնացածը Իշխանին կը պատկանի (ընկոյզ մը կուտայ Խաչեր Քէհեային):

ԽԱԶԵՐ.— (Կոտրել ընկոյզը. դուրս հանել նամակը եւ կարդալ մտացի) Անամօթները, անամօթնե՛րը: Ա՛ռ, կարդա, Պարոն Մլէհ:

ՄԼԷՀ.— (Կարդալ մտացի). Թոյլ տուր լինճ, Խաչեր Քէհեայ, այսօր իսկ վերջացնել դիրենք. այդ արատը իմ դաշոյնս չատ լաւ կընայ սրբել:

ԽԱԶԵՐ.— (Գլգլեակը ֆաշելով) Շիտակ կերպը ընկեր Ազգասիի թելադրածն է. Թող դան, Թող խօսին ինչ որ կամին. անոնց խօսածներէն կարելի է լաւ հետեւանքներ հանել, անոնք կը ներկայացնեն Թուրք խորամանկութիւնը. մենք պիտի Թափանցենք կատարուածին, կ'լմանա՞ս:

ՄԼԷՀ.— Կը յարգեմ ձեր վարձատրութիւնը:

ԽԱԶԵՐ.— Այդ կ'ակնկալէի ձեղմէն: Անոնք կուգան մի քանի վայրկեանէն. դուք Պրն. Մլէհ, Աշխէնին հետ վրանը մտէք եւ ականջ դրէք մեր խօսակցութեան երբեւ յեղափոխական վկաներ, Փանոսը, Սաւան եւ Սուսամը Թող հեռանան, պիս մինակ ձգեցէք: (Իշխանի հրամանը կը գործադրուի):

ՓԱՆՈՍ.— Աւ՛ղ, դերձա՛ն, աբրջա՛ն... (Ելլել):

ԽԱԶԵՐ.— Անամօթները առանց երկիւղի յանդգնութիւնն ալ կունենան մօտս գալու եւ խօսիլ այնպիսի խնդիրներու շուրջ, որոնք իսկական Ձէյթունցիի պայծառ մտքին մէջ երբեւ պղտոր յղացքներ չեն կարող պատուաքիլ: Ո՞վ են ասոնք, որ կը յանդգնին մեր պապերու քաջագործութիւններով հըշտակ ստացող Ձէյթունի պատմութեան վրայ արատ նետեցնել իրենց Թրքամոլութեամբը: Ես սարկամտութիւնը ոտնահարած եմ. Ալպասլանի մեծաւորը իր Հայու հարազատ արեան մաքրութիւնը որդոց որդի փոխանցելու պարտականութիւն ունի: Տէր կարապե՞տ եւ Քէլ Մարտիրո՞ս, հը՛ (գլուխը շարժել ծանրօրէն:)

ՏԵՍԻԼ Զ.

Նոյն, Տէր կարապետ եւ Քէլ Մարտիրոս

Տ. ԿԱՐԱՊԵՏ.— Ողջոյն, Քէհեայ:

ՔԷՀԻ ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Բարև ձեզ, մեծաւոր (քրէական ձեւ):

ԽԱՉԵՐ.— Օրհնեա՛ Տէր, հազար բարի, հրամմեցէ՛ք:

ԵՐԿՈՒՔԸ.— (Նստիլ):

ԽԱՉԵՐ.— Օրհնեա՛ Տէր, բարի եկաք:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Աստուած օրհնէ:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Բարու մէջ մնաս, մեծաւոր:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Մինա՞կ էք, որդեակ, ո՞ւր է Յաթուն:

ԽԱՉԵՐ.— Մինակ եմ հոս: Յաթունը անական գործովը զբաղուած է:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Օրհնած, չատ պակաս կը չափես, մարդու ալ մարիկ չես ըներ:

ԽԱՉԵՐ.— Ի՞նչ կայ որ, Տէր Հայր:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, երկինք դեռինք իրար խառնուելու նշանները կան, դու ինքդ անհոգ կերթալ եւ մինակդ լերան գլխուն յօպա զարկեր՝ կ'ապաւես: Յորհուրդ կուտամ եւ խնդրանք կ'ընեմ քեզ հաւաքուիլ՝ գիւղ իջնել, քանի որ դու ինքդ մեզ նման խելօք եւ խաղաղութիւնը սիրող մարդերէն ես. ինչո՞ւ լաւ եղած տեղերնիս գէշ ըլլանք:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Իրաւ է տէր հայրը, ինչո՞ւ լաւ եղած տեղերնիս գէշ ըլլանք, ճարտար խօսայ տէր հայրը:

ԽԱՉԵՐ.— (Տուփը բանալ, ծխախոտ հրամցնել) Հրամեցէ՛ք:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Եւ յետոյ, չափահաս աղջկայ տէր էք, է՛հ ո՞վ գիտէ, հազար ու մէկ անիրաւութիւն չար մարդերու կողմէն կրնայ մտածուիլ:

Ք. ՄԱՐՏ.— Ճարտար կը խօսի տէր հայրը:

ԽԱՉԵՐ.— (Գլգեակը ֆաշել ծանր ծանր)

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Օրհնած, ո՛չ կը խօսիս, եւ ո՛չ ալ կը հարցնես թէ՛ ինչո՞ւ եկած էք:

ԽԱՉԵՐ.— Հիւր եկողին ինչո՛ւ եկաք կը հարցուի՞, տէր հայր: Եկած էք, հազար բարի եկած էք, իրրեւ հիւր իմ տան մեծարանքին կ'ուզեմ որ արժանանաք:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Մեծարանքովդ մեծանաս, տէրը պահապան Թող լինի քեզ նման աղնիւ մեծամեծին:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ճարտար ըսաւ, տէր հայրը:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— (Շուրջը նայիլ, էնեական ակնարկով) Ոչ ոք չիկայ հոս ըսիք այնպէս չէ՞, իչխան:

ԽԱՉԵՐ.— Ի՞նչ ունիք, տէր հայր:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Գիչեր ժամանակ մեր գիւ մօտ գալը աննպատակ չէր կրնար ըլլալ, որդեակ: Սիրելիութիւնդ է Աստուածաշունչ իչխաններէն է. ես իմ քահանայական պաշտօնով միջնորդ եմ աստուածաշունչ մարդոց վիճակները Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոսին ներկայացնել, երկրային գործերուն ալ բարեհաճ կրնամ ըլլալ բարեացակամ մտածումներով: Պարտիմ խնդիրը առանձ ատամնելու, ա՛յն վստահութիւնը ունիմ թէ՝ դու ինքդ ամբողջ Զէյթունի մէջ միակ անձն ես մեզ սպառնացող վտանգը հեռացնել մեր գլխէն խելացութեամբ եւ խաղաղութեամբ:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ճարտար է տէր հայրը:

ԽԱՉԵՐ.— Նիւթին մօտեցէք, տէր հայր:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Երէկ գիչեր Արեգի հայ հերոսամարտերը հեռագրական բոլոր թելերը կարտած են եւ Զէյթունի հաղորդակցութիւնը խզած կեդրոնի հետ: Այս արարքը ձեր մեծութեան սահմանին մէջ կ'ինչայ, կրնաք երեւակայել զայմազամ Իֆֆէթ Պէյի կատաղութիւնը մեզ հանդէպ: Մենք քալպէս դիտենք, որ Ալապաչ պատսպարուող Հնչակեան պարոնները Զէյթունը պիտի դնեն նոր յուզումներու առջեւ: Զէյթունը ոեւէ առեն ի վիճակի չէ Րէմզի Մուսթաֆա Փաչայի 110 հազարնոց բանակին դիմադրաւել, երբ այդ հսկայ բանակը իր հետ ունի ահարկու թնդանօթներ:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ճարտար կը խօսի տէր հայրը:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Զօրանոցի զօրքը սանձարձակ չահատակութիւններու սկսած է, Գայմազամը եւ բերդապահ Արիֆ Պէյը մեզի առաջարկ բերին խաղաղ միջոցաւ խոովութիւններու առջեւն առնենք և բարեւաւենք երկու ազգաց յարաբերութիւնները առաջուան պէս: Պատուելին համակերպեցաւ. պատուելուն ցուցուցած միջոցը մեր ալ խելքին պատկեցաւ, Եէզկիէլ ապայի նախապահութեամբ ժողով գումարեցինք եւ խնդիրը քննեցինք երկուսակէ: Ձեր սիրելիութիւնը մեր խորհելիքին ա-

ռարկաներէն մին էր. Ժողովը զիս լիազօրեց քեզ ներկայանալ եւ հարցը նոյնութեամբ պարզել: Մեր բաղձանքն է ձեզ մեզ հետ ունենալ:

ԽԱՉԵՐ.— Շարունակեցէք, տէր հայր:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Շարունակելը ի՞նչ արժէք կրնայ ունենալ՝ եթէ սիրելիութիւնդ մեզի չը համամաի:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ձարտար կը խօսի տէր հայրը:

ԽԱՉԵՐ.— Դեռ ոչինչ հասկցայ, պարզեցէք Ժողովի նըպատակը ամբողջութեամբ, որ կարենամ յստակ կերպով ըմբռնել:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Ժողովին բուն նպատակն էր Զէյթունցի բանիմաց, խելօք ու խելացի տարրերը միացնել եւ երես դարձնել հնչակեան պարոններուն: Զէյթուն թափուղ Ազասին, Սապահը, ձէլլատը, Հրաչեան, Նշանը, Մլէհն, հանճոյի Միհրան Քէհեանը վտանգաւոր անձնաւորութիւններ են, ասոնց համամատ Նոր Աչխարեան Նազարէթ Ջաւուշը, Իչխան Սուրէնը, Մերկերեան Հաճին, Մելքիսեդիկ Նօհուտեանը, Մարտիրոս Շահալեանը, Վասիլեան Աբրիկը, Զաքրեան Փանոսը, Պաիկը եւ դեռ շատեր իրենց առնելիք քայլով Զէյթունը մոխիրի կոյտերու կրնան արժանացնել ի զուր տեղը. ինչո՞ւ վճանանք, ինչո՞ւ թուրք բանակի սրէն անցնինք, երբ թուրք կառավարութիւնը խօսատւմ կ'ընէ, ամէն վստահութիւն կը ներշնչէ, եւ ամէն ապահովութիւն կուտայ մեզ՝ եթէ միայն հնչակեանները հեռացնենք մեր սահմաններէն:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ձարտար կը խօսի տէր հայրը, կառավարութիւնը տուրք ալ չը պիտի ուզէ առնել:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Տարին 60,000 ղուրուչի տուրքը 10,000ի կ'իջեցնէ ասկից առելի բարեբաղդ պարագայ չենք կարող ունենալ, եթէ Զէյթունի վրայ հայկական թագաւորութիւն ալ դայ:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ձարտար կը խօսի տէր հ—յրը (փերվըտիլ):

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Բարեբաղդութիւնը ինքնաբերաբար մեր դուռը կը զարնէ, ընդունինք մենք, որդեակ:

ԽԱՉԵՐ.— Ձեզ ո՞վ հաւատացուց, որ Թրքական 110 հա-

զարնոց բանակը իր մէկ քանի վաթթիկ թնդանօթներով կըրնայ մոխրացնել այն գաւառը, որու անդունդներու խորերը նոյն այդ բանակի բազմահազարները թաղուած են:

Տ. ԿԱՐԱՊ. Ուրեմն չէ՞ք ուզեր որ,

ԽԱՉԵՐ.— Ուրեմն կ'ուզեմ, որ Հայր Ղեւոնդի ոգին ունենաս, խաչէդ վեր բռնես քո հայրենի լեռներու գլխին չոքող քո եղբայրներու մօտ եւ զանոնք առաջնորդես փառաւոր յաղթանակի: Բողոքական պատուելին ոչ միայն ազգականութեան սերմը ցաներ է Զէյթունի Հայութեան մէջ, այլ շնական յանդգնութիւնը ունեցած է մեր ձեռքերը կապել եւ ողջ ողջ Թրքաց յանձնել: Կը ցաւիմ տէր հայր, խորապէս կը ցաւիմ որ դուք ծուղակն ինկած էք անհարազատ Հայերու կողմէն: Խաչերը կուզէ՞ք ձեր խորհուրդին մասնակից ընել, զացէք չոքել քաղաքի կառաներուն, գրկել հրացանը, ծունկի գալ քարերուն եւ սէն, կռուիլ կարիճներու պէս, ջախջախել Թրքական պղտոր բանակը եւ Զէյթունը ազատել նախատինքէ: Շեվիլիկ, Պունտուք, Կապան, Եէնիճէ Գալէ եւ մեւս հայ գիւղերու գլխին թափուած բարբարոսութիւնները լսեցի՛ր անչուշտ:

Տ. ԿԱՐԱՊ.— Լսեցի, բայց ո՞վ էր այդ ցաւալի դէպքերուն տուն տուողը: Պատասխանատուն Ազասին էր եւ ձէլլատ ըսուած մարդասպանը:

Ք. ՄԱՐՏԻՐՈՍ.— Ձարտար կը խօսի տէր հայրը:

ԽԱՉԵՐ.— Եւ դուն մարդասպա՞ն կը կոչես Հայոց Աքիլլէս ձէլլատը: Ես չատ լաւ գիտեմ մարդերու արժէքը չափել իրենց գործերով :վերջին խօսք, Հնչակեանները պիտի մնան Զէյթունի մէջ: Անոնց մաղը անդամ չը պիտի ծըռի: Եթէ գայմագամ Պէյը ձեզ չպաշտպանած է Թրքական կեղծ խոստումներով, երեւի բերդապահ Արիֆը իր դէմքի հայատեացութեան ժանիքները անհետացուցած է կեղծ ժպիտներով ձեզ նման կամազուրկները որսալու մտօք: Վճռապէս կըսեմ, եթէ մէկ ամիսն այդ հայակեր զազանը տիկ չը հանեցի եւ պատէն վար չը կախեցի Թող լինձ Աչերը չը կանչեն: Ցամաք աչքերով հեռացէք, ձեզի ողջ դառնալ չէր լիներ, եթէ իրրեւ հիւր տունս մտած չըլլայիք: Գնա՛, գնա կամ սքէմդ փոխէ, կամ միտքդ· քո այս ընթացքը, տէր հայր, մայրական եկեղեցիին համար նախատինք

է եւ ամօթ :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Բարկացա՞ր , որդեակ :

ԽԱՉԵՐ .— Եթէ բարկացեր եմ կը մեղանչե՞մ · ամենէն աւելի ձեր վրայ եմ բարկացեր · ուշքի եկէք · դադրեցէք այդ պատուելին խելքի բերել · եթէ իր եւ իրենները ուն նպատակը երկինք երթալ է , միայն բարի թող լինին քաղաքական բարդ խնդիրները չը միջամտելիս : Մենք պատուելու մտքին չենք համամտիր , մեր ձեռքը մեր հրացանին չի բաժնուիր հինցած աւետարանին վակելու , մեր երկինքը մեր Ջէյթունն է · այս լեռներու փոսրկն արձագանգուող մեր ԱԶԱՏ երգերն են մեր դրախտի վայելքը , ու Թուրքը մեր երգերը չը պիտի լսէ · ահա՛ վճռակատութիւնը Խաչեր քեհեային եւ յեղափոխական պարոններուն :

կեցցէ՛ կուսակցութիւնը ,

կեցցէ՛ ըմբոստութիւնը :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— (Ր · Մարտիրոսին) Ելլե՛նք , որդեակ :

Ր · ՄԱՐՏԻՐՈՍ .— (Ոտքի ելլել) Երթանք , տէր հայր :

ԽԱՉԵՐ .— (Վճռական ձեւով) կեցէ՛ք , երդուընցէք լինճ որ թրքամոլութիւնը պիտի թոթափիէք ձեր վրայէն :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Մենք թրքամոլներ չենք , աւելիով հայասէրներ ենք :

ԽԱՉԵՐ .— Կը սխալիք : Ես պարտականութիւն ունիմ ըզդացնել ձեզ ձեր սխալը եւ սոխակել որ եա կենաք :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Ո՛չխա՞ր կարծեցիր մեզ :

Ր · ՄԱՐՏԻՐՈՍ .— Ո՛չխա՞ր կարծեցիր մեզ :

ԽԱՉԵՐ .— Զը դիտեմ : Ձիշդ այս վարկեանին , այս տեղը երդում պիտի ընէք Հայոց չը դաւաճանել եւ Թրքաց դաշնակիցները մեզ հաղորդել :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Մի՛ դայրանար , որդեակ , Տէր կարապետը ազայ չէ · ես դիտեմ իմ ինչ գործելը · տէրը չնորհք եւ զգաստութիւն տայ ձեզ (Գալեղու վիճակ) :

ԽԱՉԵՐ .— (Ծափ տալ ձեռքերով դէպի վրանի կողմը) Մլէ՛հ , գործի կը կանչուիս :

ՏԵՍԻԼ Է ·

Նոյեմբ , Մլէհ եւ Աշխէն

ՄԼԷՀ ԵՒ ԱՇԽԷՆ .— (Հրացանները ուղղել սպառնալիքով) Ո՛չ մէկ քայլ , կեցէ՛ք :

Ր · ՄԱՐՏԻՐՈՍ .— (Սաստիկ դողալ , ձեռքերը վեր բռնելով) :

ԽԱՉԵՐ .— Վճիռը յեղափոխականներուն մնաց : Խաչերը հոս չէ , (արագ արագ մաճ գալ աւուշադիր կերպով) :

ՄԼԷՀ .— Անունդ ըսէ լինճ :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Տէր կարապետ :

ԱՇԽԷՆ .— (Մօտենալ Տ · Կարապետին) Տէր կարապե՞տ · կը յիշե՞ս զիս :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Չեմ յիշեր · ո՞վ ես դուն :

ԱՇԽԷՆ .— Ես քեզ պաշտպանողն եմ · կեանքդ ճգլաճակ դաշունէն ազատողն եմ · ապերախտ , չե՞ս ամչնար , չե՞ս սոսկար թրքամոլութենէ : (Դէպ Մարտիրոսին) իսկ դուն · կ՛հ դարձելի սողուն , այս թրքական համազգեստդ ի՞նչպէս սիրտդ չի կրծեր (ապտակ մը կը զարնէ երեսին) :

ՄԼԷՀ .— Իշխա՛ն :

ԽԱՉԵՐ .— Ո՛չ · տունէս ներս այնպէս վարուեցէք՝ ինչպէս մեր աւանդութիւնը կը պահանջէ · ասոնք տունս եկած են իբրեւ հիւր :

ՄԼԷՀ .— Լաւ · (Գահաւայիս) Խաչեր Քէհեան ի՞նչ կը պահանջէր ձեզմէն :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Ապստամբութեան կռնակ կանգնիլ , թուրքերը լրտեսել եւ կռուիլ :

ՄԼԷՀ .— Այդ պահանջները պիտի իրագործէ՞ք երդումով :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Կ՛իրագործենք :

ՄԼԷՀ .— Կ՛երդնո՞ւք

Տ · ԿԱՐԱՊ · եւ Ր · ՄԱՐՏ .— (Ձեռքերնին վեր) Կ՛երդնունք :

ՄԼԷՀ .— Ազատ էք մեկնիլ :

Տ · ԿԱՐԱՊ .— Սպասեցէք պահպանեցէք ձեր ծպտուկները մեզ պէտք կ՛ըլլան խիստ , որդեակներ :

ԱՇԽԷՆ եւ ՄԼԷՀ .— Զուզեր , դացէ՛ք :

ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY
ARMENIAN PRELACY

Տ. ԿԱՐԱՊ. եւ Ք. ՄԱՐՏ.— (Դուրս):

ՄԼԷՀ.— (Խաչերին) Պակաս դործեցիր, Խաչեր Ջէյթունի:

ԽԱԶԵՐ.— Ջէ տղաս, չէ՞. դուցէ զղաստանան, դուցէ վոխուրին. համաբերնք թէ Թուրքի հոդինին պահեն, չ՛ո, ի՞նչ կըընան ընել. կը հաչուենք, որ երկու Թուրքեր աւելի ունինք դէմերնիս:

ԱՇԽԷՆ.— Եթէ Թուրք ըլլային, երբէ՛ք չպիտի ցաւէի:

ԽԱԶԵՐ.— Գիտեմ, աղջիկս, գիտեմ, . ախըր ի՞նչ անենք. սպաննե՞նք:

ՏԵՍԻԼ Ը.

Նոյնիսկ եւ Աւետիս Նոր-Աշխարհեան

ԱՒԵՏԻՍ.— (Ձիւնուած) Բարեւ ձեզ:

ԽԱԶԵՐ.— Հաղար բարի, տղաս, ուսկի՞ց կուգաս:

ԱՒԵՏԻՍ.— Հայրս Նազարէթ իշխանը կ'ողջունէ ձեզ ընդհանուր Ջէյթունի քաջերու անունով. իսկ Պրն. Ազատին ձեզ կը հրաւիրէ ընդհ. համաժողովի:

ԽԱԶԵՐ.— Ի՞նչ տեղ եւ ե՞րբ:

ԱՒԵՏԻՍ.— (Գրպանէն դուրս կը հանէ նամակները. մէկը Խաչերին. մէկը Մլէհին. երկու հատը Աշխէնին կուտայ) Կիցէք բարի (ֆալեղ):

ԽԱԶԵՐ.— Այդքան չո՞ւտ կը մեկնիք:

ԱՇԽԷՆ.— Ջէ՞ք կարող մի քիչ սպասել. պէք մայրիկը կը տեսնէք:

ԱՒԵՏԻՍ.— Ինձ հրամայուած է կայծակի արագութեամբ Թուիլ բոլոր մեծերուն մօտ. կէս գիշերին դուցէ դառնամ. (դուրս):

ԲՈԼՈՐԸ.— (Իւրաքանչիւրը իր նամակը կարդալ մտացի):

ԽԱԶԵՐ.— (Բարձր կարդալ):

Ազապաշէ ազնուարիւն մեծաւոր՝

Խաչեր Քէհեա կաթողիկեանին.

Հայրենասէր իշխան,

Ջէյթունի արիասիրտ մեծաւոր Իշխան Նազարէթ Նոր-Աշխարհեանի հետ համախորհուրդ, որոշեցինք Հոկտ. 10ին Ջէյթունի պատուական մեծամեծներուն եւ Հնչակեան բոլոր ներկայացուցիչներուն հետ միասին ընդհ. համաժողով կազմել Ջէյթունին սպառնացող Թրքական վտանգին դիմադրելու. ուստի կը հրաւիրուիք ներկայ գտնուիլ եւ ձեր զրական օժանդակութիւնը տալ սկսուելիք հրակայ գործին:

Խորին յարգանքներով,

Սօց. Դեմօք. Հնչակեան Կուսակց. Կեդրոնի լիազօր ներկայացուցիչ

ԱՂԱՍԻ

Յ. Գ. Ժողովի վայրն է՝ Կիւրէմիճլի գետին ետեւը Դարանլըղ Տէրէն: Ժողովը կսկսի գիշերին: Ձեր խորհրդանիշն է «Հնչակ»:

Նոյն

ՄԼԷՀ.— Նոյնիսկ տաս է եւ իմս:

ԱՇԽԷՆ.— Նոյնն է եւ իմս:

ԽԱԶԵՐ.— Պէտք է արձագանք տալ Իշխանի եւ Պարոնի կոչին: Թող ի մի հաւաքուի ամբողջ Ջէյթունը, եւ Թող արար աշխարհ իմանայ, տեսնէ Հայու եւ Թուրքի տարբերութիւնը: Աշխարհ Թող Հայը տեսնէ: Հա՛յը որ իր գերութեան չղթաները կտրատելու օրհասական կռիւը պիտի մղէ. կռիւը իրաւունքի, կռիւը յաղթանակի, կռիւը ազատ Հայաստանի: (Մլէհին) երթանք հանդստանալ. վաղը ճամբայ կ'իյնանք: (Աշխէնին) Աչխէն, դուն հանդստացիր Սուսամին վրանը:

ՄԼԷՀ եւ ԽԱԶԵՐ.— (Դուրս):

ԱՇԽԷՆ.— Համաժողո՞վ, ու հրաւէրը կուսակցութեան մեծաւորէն՝ Ազատիէն: Ազատին, անոր կողքին Նազարէթ Իշխանը. այդ՝ կը նշանակէ պատերազմ: Ուամբն է, որ պիտի պայթի. բոցն ու ծուխը անգամ մըն ալ պիտի պատուաքին Պատմական Ջէյթունի երկնակամարի վրայ եւ Հայոց քաջերը յանձին Հնչակեան կուսակցութեան անգամ մըն ալ պիտի իջնեն մարտի դաշտը, անոնք Հայ ազգի փրկութեան ի դին պիտի դընեն իրենց ճիվան կեանքե՛րը..... Ա՛հ, քո արեւին դուր-

պան, ձէլլաա, յուզումէս կը դողամ, կը վախնա՛մ կը վախնա՛մ. դուն, ձէլլաա, դուն կրակին կընդառաջես այնքան հզօր թափով, որ մարդկային աչքը անկարող կը լինի վազքիդ սլացումը չափել. ո՞վ կարող է Հայ Աքիլէսի քայլերը կասեցնել. ո՛չ ոք. ոչ իսկ Աստուած: Ու դուն ձէլլաա, դուն քո կռիւի պահերուն դժուար թէ մտաբերես քեզի համար իր սիրտը մահացնող դժբաղդ Աչխէ՛նը. Աչխէ՛նը որուն սրտի թրթիռները միայն քեզի համար կը չարժին. Աչխէ՛նը որուն երազները խանդարուած են. Աչխէ՛նը, որուն կրծքի խորերէն սիրոյ դէզուանուշ ալիքներ կուգին մեղանուշ յուզումներով եւ կը վազբին միա՛յն քեզի....: (Աչքերը վեր. չոքիլ) Երկինք, կը կամ՛ի՞ս պահել մեզ եւ է՞րբ (ռոմի):

ՏԵՍԻԼ Թ.

Նայն եւ Սուսամ

ՍՈՒՍԱՄ.— Մի՞նա՛կ ես Աչխէն:

ԱՇԽԷՆ.— Մի՞նա՛կ, ցաւերուս հետ եմ Սուսամ. երբ սիրտը կըմբոստանայ, մինակ չես կրնար ըլլալ, սիրտդ կերթայ, կընկերակցի անոր, որուն կարօտը ունիս:

ՍՈՒՍԱՄ.— Ընկճուա՞ծ ես ուրեմն:

ԱՇԽԷՆ.— Աւելով: Մոռցայ քեզ հաղորդել. նշանածդ Աւետիքը եկաւ:

ՍՈՒՍԱՄ.— Աւետիքը եկա՛ւ. եւ դնա՞ց ալ:

ԱՇԽԷՆ.— Կայծակի արագութեամբ:

ՍՈՒՍԱՄ.— Բայց առանց ինձ տեսնելու:

ԱՇԽԷՆ.— Եթէ հոս լինէիր, կրնար տեսնել. աւելին անկարելի:

ՍՈՒՍԱՄ.— Դէթ խօսք մը. դէթ նայուածք մը. դէթ իր ձեմքը տեսնէի. ուրիշ ո՛չինչ (լալու ձեւ. աչքերը սրբել):

ԱՇԽԷՆ.— Մանկամտութիւնդ մէկ կողմ ըրէ. ա՛ռ այս (ճամակը կուտայ) տղան աւելին չէր կարող ընել, երբ հայրդ էր իր դէմ կեցողը:

ՍՈՒՍԱՄ.— (Նամակը կարդալ) «Կէս գիշերին դուրէ դամ» Աւետիք Նոր-Աչխարհեան. (տխրած թօնով) Ձորս բառ միայն, այն ալ եթէական. դուրէ դառնայ. դուրէ չէր դառնայ (ընկճուած տրամադրութեամբ գլուխը Աշխէնի կրծքին թերել):

ԱՇԽԷՆ.— Սիրասուն մտերմուհիս, նոյն ծանր քարէն հարուած սառցող բաղդակի՛ցս. սիրտդ կը բոցավառի, գիտեմ... գլուխդ դրկող Աչխէնի կրծքին տակ նոյն բոցի՝ սիրոյ լափլփոցմը կայ. երկուքս լափող հրդեհը մարող ջուր չկայ.. եկուր թմրինք. դնանք քնանանք, եկուր մեր վիշտերը մեր երազներուն խառնենք... քալէ հանգստանալ, քոյրիկս, քալէ՛ (ներս կը մտնեն վրանէն, վրանի դրան ծածկոցը կ'իջեցնեն, կը տիրէ լռութիւն):

ՏԵՍԻԼ Ժ.

Հայ Գուսան

(Կարմիր լոյսի բոսորում, լուսնէլուսնի խորհրդաւոր յըստակութիւն մը կայ. դաշտի ծղրիքները կերգեն. հազիւ լսելի բուի կանչեր կը լսուին: Առաջին հաւախօսի պահ է. աճապաղը երկու անգամ կը կանչէ զիլ կերպով):

ՀԱՅ ԳՈՒՍԱՆ.— (Կայր է, 15 տարեկանի մօտ ճերմակ հագուած աղջիկ մը. հայկական ճար մը ունի ուսէն կախուած, իր ճամբան բացող գաւազանը ձեռքն է)

Զէյթո՛ւն, զարթի՛ր Զէյթուն,
Զարթի՛ր աղբէ՛րն իմ դիւցազուն...
Անտառն հանդաւ վայրագութեա՛ն բոցերէն...
Սասունքն լինկաւ դժբաղդութեա՛ն խոցերէն...
Զարթիր, Զէյթուն,
Սասնոյ վրէժն մոռցա՞ր դուն...:
Քո լեռնե՛րը, քո Գողգոթա՛ն,
Ազատութեա՛նդ յուշարձան:
Քո լեռնե՛րը, քո քաջութեան՝
Իմ պաշտանքի՛ առական:
Քո աղէկի լարուած լարը,
Թող խռովէ իմ քնա՛րը...:
Զարթի՛ր, աղբերն իմ դիւցազուն, թուրքը կուգայ.
Աստուածն իր հետ, զուլումն իր հետ թո՛ւրքը կուգայ.
Նա բիրտ ոյժի մամնացումն է, ու քա՛ր,
Քեզ ընկճելու, թալանելու եթէ կուգար.

Ֆո նախահարց հզօր ու քար բազկին կուզար…
Ե՛լ… …
Եվ, ոաքի կեցիր ասպետական ցնցոտիով,
Ե՛լ, կուրծքդ ուռեցուր յաղթանակի յուզումով…:
Ֆո լեռներդ, քարայրներդ ես երդ ոլորուն,
Քեզ կսպասեն, ու՞ր ես
Հայ հարազատ, ե՛լ, ե՛լ…:
Ֆո վէրքե՛րը կը լզեմ ես, իմ չրմներով.
Արիւններդ կը ծծեմ ես,
Մա՛հ, չեկա՛յ քեզ……:
Ո՞վ է թուրքը, նա գիակ է. ու թուրքիան կը
կործանի. այդ՝ երազ չէ:
Ո՞վ է Հայը.— Նա կանգուն է. ու Հայաստա՛նը
կ'աղատուի. այդ երազ չէ: (Ֆալել)
Ե՛լ, Զէյթուն:
(Ֆալել)
Ե՛լ, ե՛լ, ե՛լ… (դուրս):

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

Ասետիք Նոր Աշխարհեան

ԱՒԵՏԻՔ.— (կամաց մը գալ. կանգնիլ. շուարած նայուածքներ պտտցնել իր շուրջը) *Սուսամը քնացած է. դիչեր կ'ըսու ժամադրութիւն այս ձեւով. Սուսամ. ախո՛ս. ժամադրութեան անուշ պահը կորսնցուցինք անդառնալի կերպով. քնացիր իմ անուշ սիրուհին, խորո՛ւնկ քնացիր. վաղը ուշ է արդէն. վաղը ժողովը կայ. կուգայ կռիւը, կռի՛ւ ուր գուցէ մեռնիմ. ու դուն խորունկ քնացող աղջիկ, գուցէ չերխմա ալ չը գոնես: Կանչէ՞մ արդեօք, արթնցնե՞մ.* (մէկ բանի մանր բաներ կը նետէ վրանին եւ բարակ սուլուտ մը կուտայ) *ինչո՞ւ խըռոմփեմ. թող քնանայ եւ խորունկ քնանայ:* (ձախակողմէն շըշուկ մը կը լսուի. Ասետիք կը լարուի դէպի շուկը) *ո՞վ կրնայ ըլլալ* (մէկ բայլ ընթանալ. կանգ առնել. պառկիլ եւ ականջը գետնին բերել) *մէկը կուգայ անաւանդ. պէտք է ճշդել՝ բարեկա՞մ է, թէ՞ թշնամի* (ձախէն դուրս բալել հրացանը պատրաստելով):

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

Սուսամ

ՍՈՒՍԱՄ.— (ձերմակ գիշերանոց մը հագած է. մազերը ցիր ու ցան՝ ուսերն ի վար. խռոված դէմքով մը վրանէն դուրս ցատկել. ընկճուած է. ձեռքով Ասետարանը բռնած է):

Երա՞զ թէ իրականութիւն. թէ՛ երազ, թէ՛ իրականութիւն: Մարդը վայրագացեր է. մարդը իր կրքերու գերին է, կը ըզբաղբաէ, կը վարատէ իր նմանը առանց խղճահարուելու: Ե՛ս դժոխքը տեսայ. դժոխքը որու բոցերուն մէջ չարերու կիսամեռ հասցած մարմինները կը զալարուէին: Հնոցի եղրին առաջնորդուեցայ զողզոջուն քայլերով. արցունքոտ աչքերս չը կարողացան զանազանել բոցերու զոհերը. Հա՞յ էին, Թո՞ւրք էին. քի՞րտ էին՝ չը գիտեմ…բայց ՄԱՐԴ էին, եւ դեռ կրակի լափլիզումներուն մէջ իրար կը խեղդուէին, դիակնե՛րը, դիակնե՛րը……: Այդ՝ կռիւ էր եւ ի՛նչ ահաւոր պատկեր… կարկանուած կօշիկներով, պատռտուած, ծուէն, ծուէն հագուստներով՝ զրեթէ կիսամերկ, իրաւազուրկներու անհամար խումբեր կըսեմ իրար կը բզքտէին առանց իրաւունքի հասկացողութեան…: Հնոցի եղրին՝ երկու զբքակալներու վրայ սեւերով վաթթուած տեսայ Ղուրանն ու Աւետարանը, երկու զբքերը իրենց պահապանները ունէին, որոնք ճիւաղային խնդուքի մը խաղերը կը խաղային մարդ հնոցը հրահելու, մոխրացնող բոցե՛րը արծարծելու համար…այդ՝ երա՛զ էր… (Աւետարանը բանալ եւ թերթատել) *բայց հոս կանգնած է սիրոյ մարմնացում իմ Տէրս՝ խաչուած Ցիսուս, որու հեզահամբոյր նայուածքներուն տակ հզօրները խոնարհեցան եւ նա թաղաւորեց ամբողջ զարեր: Ե՛ս իր զինուորն եմ:* (ներսէն աճապաղի ձայն երկու անգամ) *դիչեր կէս.* (նամակը կարդալ) *«դիչեր կիսուն գուցէ գամ, բայց չեկաւ: Եթէ գար, գուցէ ըսթափուէի, գուցէ ըմբռնէի մօրս տխրութիւնը: Մա՛հ, դժուար է, դժուար է մանկամարդութեան պահերը կրօնի պահանջքներուն հաշտեցնել… Սիրոս՝ Աւետիսին, ձեռքս Աւետարանին կպած է անբաժանօրէն: Երկու սիրոյ ծառայել…* (մէկ բանի բայլ կընթանայ եւ տեսարանի մէկ ծկիւնը ծունկի կուգայ աղօ-

թելու· աչքերը վեր անշարժ) *Տէր, տուր աչխարհին խաղաղութիւն, Տէր, մարդոց սրտերը դութ ձգէ, պատերազմները դադրեցուր· Չէյթունը ազատէ վտանգներէ: Եթէ քու կամքըդ է, սրտերու բաղձանքները պահէ խաղաղ հոգիներու տակ:*

ԲԻՒՐՏԸ.— (Զինուած աջ կողմէն կը սողոսկի դէպի աղօթողը)

ՍՈՒՍԱՄ.— *Լսիր, Տէր, աղաչանքներուս լսիր, մեզ ազատէ վտանգներէ:*

ԲԻՒՐՏԸ.— (Մէկէն կը բռնէ Սուսամին թեւէն) *Քայն չը հանես, հետս եկուր կեավուրի աղջիկ:*

ԱԻԵՏԻՔ.— (Բիւրտին ներս մտած տեղը՝ տեսարանի եզրին արձանացած է· հրացանը բիւրտին ուղղելով):

ՍՈՒՍԱՄ.— (Ուժեղ կերպով ցնցել եւ ճչալ) *Մայրի՛կ:*

ԱԻԵՏԻՔ.— (Կրակել):

ԲԻՒՐՏԸ.— (Իյնալ շառաչագին):

ՍՈՒՍԱՄ.— (Շուարածի նման) *Ա՛հ, մեռա՛ւ,* (սոսկումով հրացանի պայթումի կողմը նայիլ: Ասետարանը ձեռին· վիզը ծռել· գոհունակ ժպիտ· բազկատարած): *Ասեա՛ք, իմ ազատարա՛ր* (մէկ բայլ ընթանալ):

ՏԵՍԻԼ ԺԳ.

Նոյեմբ, Աշխէն, Խաչեր, Սառա եւ Մլէհ

ՍԱՌԱ.— (Սուր նայուածքով կը չափէ ահաւոր եղելութիւնը եւ ապա խօսքը կուղղէ Սուսամին) *Կեցի՛ր աղջիկս,* (Ասետիքը ցուցնել) *դէմդ դիւցազնութիւնը կայ՝ ազատարարդ իր հրացանով·* (բիւրտը ցուցնել) *առջեւդ թշնամիդ ինկած է՝ իր չնահան կիրքերով, ձեռքդ սակայն·* (ցուցնել Ասետարանը) *թուլութեան եւ սարկութեան հոմանիշ Ասետարանը կայ: Ե՛ս որպէս Չէյթունցի մայր՝ քեզի կը հրամայեմ վա՛ր ձգել թուլութիւնը եւ ապա ընթանալ:*

ՍՈՒՍԱՄ.— *Մա՛յր* (Ասետարանը վար ձգել):

ՍԱՌԱ.— *Քալէ՛ այժմ, քալէ քո Չէյթունցի ազատարարի՛ն, դիւցազնի՛ն եւ իր զէնքի՛ն...*

ՍՈՒՍԱՄ եւ ԱԻԵՏԻՔ.— (Կը գրկախառնուին):

(վարագոյր)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Պիւրէտէնի գետին եզերքը Մթաձորի մէջ: Անդնդախոր երկու լեռնային կիրճեր կերեւին տեսարանի ճակատը· ծառալից է վայրը· ցուրտ ամայութիւն· պահը կէս գիշեր է):

Չէյթունի Պատմական Ժողովը

ՏԵՍԻԼ Ա.

Մլէհ եւ Փանոս

(Լեռնաձորի աջ ու ձախ կողմերը երկու յեղափոխական դէմքեր· Մլէհ եւ Փանոս Ջաֆրեան լուռ ու անձայն կերթեւեկեն):

ԱՆԹԱՆՕԹ.— (Ներսէն ոտքի ձայն):

ՄԼԷՀ.— (Ուշը լարելով) *Կա՛նգ առէք· ի՞նչ է ձեր խորհրդանիշը:*

ԱՆԹԱՆՕԹ.— (Ներսէն) «*ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ*»:

ՓԱՆՈՍ.— *Անուննիդ ըսէք:*

ԱՆԹԱՆՕԹ.— *Աղասի:*

ՓԱՆՈՍ.— *Հրամմեցէ՛ք:*

ՏԵՍԻԼ Բ.

Նոյեմբ, Աղասի եւ Ապահ

ԱՂԱՍԻ.— (Զինուորական բարեւ) *Մինա՞կ էք, ընկերներ:*

ՄԼԷՀ.— *Պարտականութեան վրայ ենք:*

ԱՂԱՍԻ.— *Ճա՞շած էք:*

ՄԼԷՀ.— *Ոչ:*

ԱՂԱՍԻ.— *Ճաշի դացէք· 15 վայրկեանէն ձեր հոս լինելը հրամայական է:* (Ապահին) *Մինչեւ իրենց դալը վերհսկեցէք:*

ԱՊԱՀ.— *Ամենայն սիրով:* (կ'անցնի պաշտօնի)

ՄԼԷՀ եւ ՓԱՆՈՍ.— (Դուրս):

ԱՂԱՍԻ.— *Չէյթունի այս պատմական վայրին մէջ Հընչակեան հզօր կուսակցութիւնը յեղափոխութեան ահեղասաստ*

ռումբը պիտի դնէ, որուն կրակը Զէյթունցին պիտի տայ։ Պիտի պայթի յեղափոխական ռումբը եւ մորմոքն ու մաղկոտքը անգա՛մ մըն ալ պիտի խռովեն երկինքն ու գետինը...երբ կոյր ամբոխի անհամարները ի զո՛ւր տեղը Հայոց լեռներու վրայ պիտի լեցուին։ ո՞վ է պատասխանատուն, մե՛նք, որ մեր ազգային դոյութեան պատմա-անհատական իրաւունքին համար կը սիրենք կռուիլ ու ապրիլ։ Թէ նա՝ թուրքը, որը իր բիբա բանակներով կը կախուի Հայ ժողովրդի վրայ անոր ազգային իրաւունքները խլելու եւ Հայը Թրքացնելու սատր նպատակաւ։ Համիտը կը նկրտի խեղդել Հայոց ճիչերը։ ո՞վ կարող է Հայոց լեռներու վերապահած ահեղ կոչերու յուզումները կասեցնել։ յուզումներ, որոնց խանձող չէչտերը երկիր Սասունը բոցավառեց։ այսօր Զէյթունը։ Անիրաւուած իրաւունքի մը չուրջ ժողովրդի հաւաքական յուզումները երբ կուսակցութիւնը կը համադրէ մխաձեւ պահանջքի մը չուրջ, այդ հզօր ակռը խորտակելը բռնակալներու այժէն վեր է։ Զէյթունը պիտի յաղթէ։ Զէյթունցի ժողովրդի հաւաքական կամքի արտայայտիչ Աղասին ծունկի կուգայ իր վսեմ պաշտօնին առջեւ (չոքիլ) եւ կ'ուխտէ Սասունի վրէժը լուծել Զէյթունի առիւծներով (կանգնիլ)։ Թրքական 110,000նոց խաժամուժ բանակը ոչ միայն պիտի կորագլխէ, այլ իր գահն ալ պիտի խարխլէ։ Ու Թուրքը մեզ ստիպեց մեր սուրը մերկացնել, մեր ի-րաւունքը ճշդելու։ Քալէ՛ Հնչակեան, քալէ՛ դէպի ինքնավարութիւն, դէպի ազատութիւն։

ԱՂԱՍԻ Ե ԽՄՊԱՀ.— կեցցէ՛ Հայաստանը։ (Դուրս)

ՏԵՍԻԼ Գ.

Մլէհ եւ Փաւոս

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Իրենց դիրքերը կը գրաւեն)։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— (Ոտքի ձայն դրսէն)։

ՄԼԷՀ.— կեցի՛ր, ո՞վ է այդ։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— (Ներսէն) *Ես եմ։*

ՄԼԷՀ.— Ի՞նչ խորհրդանիշով կուգաք։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— «ԿՈՒԻԽ»։

ՓԱՆՈՍ.— Անունդ ըսէ։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— «ՄԱՐՕ» դունդի ասպատակուհին՝ Օր. Աշխէն։

ՓԱՆՈՍ.— Ներս հրամմեցէք։

ՏԵՍԻԼ Դ.

Նոյեմբ, Աշխէն եւ Սուսամ

ԵՐԵՔԸ.— (Ձիւռւած են. կարմիր դրօշ մը ունին հետերնին որուն վրայ ներմակ գրերով «ԶԷՅԹՈՒՆ» գրուած է)

ԱՇԽԷՆ.— Դեռ եկած չե՞ն։

ՄԼԷՀ.— Կուգան։

ԱՇԽԷՆ.— Նստինք եւ սպասենք ուրեմն։ Ինքզինքդ չի կորսընցնես, եղիր պաղարիւն բոլոր հրատապ հարցերու հանդէպ։ Զէյթունը պէտք է ըմբռնատանայ. իմ պահանջքս է այս. քոնը ի-մինէն տարբեր չի կրնար լինիլ։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— (Ոտքի ձայն)։

ՄԼԷՀ.— կեցի՛ր, ո՞վ է այդ։

ԱՆԾԱՆՕԹ.— Ալապաշի մեծաւոր՝ Խաչեր Բէհեայ։ Ես հոս կուգամ «ՀՆՉԱԿ» խորհրդանիշով։

ՓԱՆՈՍ.— Հրամմեցէք, մեծաւոր։

ՏԵՍԻԼ Ե.

Նոյեմբ, Խաչեր Բէհեայ եւ Սառա

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Ձիւռւած են. ասոնց ներս մտած միջոցին ոտքի կը կենան միւսները եւ վերին աստիճան խոնարհութեամբ գլուխ կը ծռեն)։

ԽԱՉԵՐ.— (Բարեւել եւ նստիլ)։

ՍԱՌԱ.— (Նստիլ) *Հպարտ եմ աղջիկներս, հպարտ եմ, որ Հայ ազգի հզնաժամային այս վայրկեանին դուք ձեզ ընկերացուցած էք հրացանը։ Յեղափոխութեան ճանապարհին մէջ մի-այն գտնել կարելի է կեանքի մեծութիւնը։ Ձեզ պատկ կայ վառաւոր, ընթացէք պատկուիլ յաղթանակի պատկով։*

ԽԱՉԵՐ.— Ուղղակի Արէգէ՞ն եկաք։

ԱՇԽԷՆ.— Այո, մեծաւոր։

ԽԱՉԵՐ.— Ո՞ր ո՞վ եկաք։

ԱՇԽԷՆ.— Այո, մեծաւոր։

ԽԱՉԵՐ ·— Ապրի՛ք : Նստեցէք :

ԱՇԽԷՆ ·— Մեր մեծերուն առջեւ եթէ մենք նստինք, Չէյթունի աւանդական յարգանքին դէմ մեղանչած կ'ըլլանք :

ԽԱՉԵՐ ·— Այնպէս՝ ինչպէս որ կը կամիք :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— (Ներսէն ոտքի ձայն) :

ՄԼԻՀ ·— Կեցէ՛ք, ի՞նչ խորհրդանիշ ունիք :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— «ԽԱՉ ԵՒ ԿՐԱԿ» :

ՓԱՆՈՍ ·— Անուններդ ըսէք :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— Ֆըռնուզի վանահայր՝ Բարթողիմէոս վարդապետ :

ՓԱՆՈՍ ·— Հրամմեցէք, Հայր սուրբ :

ՏԵՍԻԼ Զ·

Նոյնիսկ եւ Բարթողիմէոս վրդպ·

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ·— (Զննուած է) Ողջոյն ձեզ, զաւակներս :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Ոտքի) Օրհնող եղէք, Հայր սուրբ :

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ·— Աստուած օրհնէ : (Նստիլ) :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Աջը կ'առնեն կարգաւ) :

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ·— (Բոլորին առանձինն) Աստուած օրհնէ : Նստեցէք Խաչեր Քէհեայ : Որդեակ, կը կարծէի թէ՝ անցդ դամբ ձեզ ծուղակը կը ձգէ :

ԽԱՉԵՐ ·— Հայր սուրբ, Խաչերը հօ՛ տղա չէր, որ ծուղակը իյնար : Տէր կարապետը ըրաւ այո՛, բայց կերաւ :

ԲԱՐԹՈՂ ·— Լսեցի եւ հպարտացայ : Տէրը աւելցնէ իմաստութիւնդ : (Մլէհին) Ո՞ւր է Պարոնը :

ՄԼԻՀ ·— Քիչ յետոյ կուգայ, Հայր սուրբ :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— (Ոտքի ձայն՝ ներսէն) :

ՄԼԻՀ ·— Կանգ առէք : Ո՞վ էք :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— (Ներսէն) Չէյթունի ներկայացուցիչ Նազարէթ Զաւուշ Նոր-Աչխարհեան՝ «ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆ» խորհրդանիշով :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Ոտքի կենալ) :

ՓԱՆՈՍ ·— Մեծդ իշխան, խնդրեմ հրամմեցէք :

ՏԵՍԻԼ Է·

Նոյնիսկ, Նազարէթ եւ Աւետիք (Անգլ· դրօշ ունին)

ՆԱԶԱՐԷԹ ·— Աստուած օգնական, բարև ձեզ քաջազուններ :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Զին· բարեւով կը խոնարհին անգլ· դրօշին) :

ԲԱՐԹՈՂ ·— Աստուած պահապան· հրամմեցէք իշխան :

ՆԱԶԱՐԷԹ ·— (Կը նստի· աջ ու ձախ կողմերը կը նստին Բարթողիմէոս եւ Խաչեր) :

ՕՐԻՈՐԴՆԵՐԸ ·— (Ձեռքը համբուրել իշխանին· ոտքի կենալ) :

ԲԱՐԹՈՂ ·— Ի՞նչպէս է մեծութիւնդ, որդեակ :

ՆԱԶԱՐԷԹ ·— Շնորհակալ եմ, Հայր սուրբ· ձեր օրհնութիւնը անպակաս ըրէք· լաւ եմ աւելիով :

ԱԻԵՏԻՔ ·— (Վարդապետին աջը կ'առնէ) :

ԲԱՐԹՈՂ ·— Աստուած պահապան դիւցազնա, այս որքա՜ն մեծացեր ես· տղերո՛ց տղաս, Տէրը չնորհք տայ :

ԽԱՉԵՐ ·— Չէյթունի կողմէն մինա՞կդ եկար, իշխան :

ՆԱԶԱՐԷԹ ·— Բաւական չէ՞մ, Խաչեր Քէհեայ :

ԽԱՉԵՐ ·— Լաւ կը լինէր եթէ մի քանի հատ պահպանողականներ ալ բերած ըլլայիր, կը տեսնէին, կը սովրէին, դուցէ խելք առնէին :

ՆԱԶԱՐԷԹ ·— Անոնց ներկայութիւնը յեղափոխական ժողովներու վհատութիւնը կը նեմատացնէ, անոնք կը սիրեն կլած մնալ հինցած մաքերու տակ, թուրքը պէտք ունի իրենց : Անդին, աննպատակ այդ տիպերէն հեռու պէտք է պահենք մեր ազդային սրբութիւնները :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— (Ներսէն խալելու ձայն) :

ՄԼԻՀ ·— Կեցէ՛ք : Ո՞վ է այդ, տուէք ձեր խորհրդանիշը :

ԱՆԹԱՆՕԹ ·— «ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԻՒՆ» :

ՓԱՆՈՍ ·— (Ժողովականներուն) Պարոնը եկաւ :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Ոտքի) :

ՏԵՍԻԼ Ը·

Նոյնիսկ, Աղասի եւ Ապահ (Հնչ· դրօշակով)

ԱՂԱՍԻ ·— Աստուած օգնական (զինուորական բարեւ) :

ԲՈԼՈՐԸ ·— (Դոռ կերպով պոռալ) Հուրրէ՛ :

ԲԱՐԹՈՂ ·— Աստուած պահապան յեղափոխութեան, մենք պէտք է խնդրենք յեղափոխութիւն :

ԲՈԼՈՐԸ.— (Դռռ կերպով պռռալ) *Յեղափոխութի՛ւն, յեղափոխութի՛ւն, յեղափոխութի՛ւն*:

ԲԱՐԹՈՂ.— *Թող մեր չքմեղները հրճուալից կերպով բացականչեն՝ Զէյթո՛ւն*:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Գոռալ) *Զէյթո՛ւն, Զէյթո՛ւն, Զէյթո՛ւն*:

ԲԱՐԹՈՂ.— *Թող մեր կարիճ ոգիները միաբերան ցնծագին՝ Յաղթանակ*:

ԲՈԼՈՐԸ.— *Յաղթանա՛կ, Յաղթանա՛կ, Յաղթանա՛կ*:

ԲԱՐԹՈՂ.— *Մեր մահերը Մայր Հայաստանի սիրոյն, կանչենք վինք սրտաբուղխ դոչումով*:

ԲՈԼՈՐԸ.— *Հայաստա՛ն, Հայաստա՛ն, Հայաստա՛ն*:

ԲԱՐԹՈՂ.— (Աղասիին) *Հրամմեցէք, որդեակ, մեր գըլխին վրայ տեղ ունիք*:

ԱՂԱՍԻ.— (Յառաջանալ շարքի ճակտին եւ գրաւել իր տեղը) *Խնդրեմ, նստեցէք*:

ՄԻԻՍՆԵՐԸ.— (Կարգաւ նստիլ, ոտքի կը մնան պահակները եւ երկու օրիորդները, որոնք դրօշ ունին ձեռքերնին)։

ԱՂԱՍԻ.— (Ժամացոյցը նայիլ) *Կէս գիչերը անց է։ Լուսաբաշխն առաջ ժողովը վերջանալու է։ Ժողովը բանալու պատիւը կրնանք Զէյթունի հերոս Իշխան Նազարէթ Չավուշ Նոր-Աչխարհեանի*:

ՆԱՋԱՐԷԹ.— *Շնորհակալ եմ, ընկ. Աղասի, այդ պատիւը երբ տալ կը կամիք Զէյթունին, Զէյթունը խիստ զոհունակ տրամադրութեամբ կը դարձնէ իր կուսակցութեան առաջնորդին։ Այս ժողովը վարելը ձեր իրաւունքն է։ Ժողովը «ՀՐՆԶԱԿ» պաշտօներգով սկսիլը իմ բաղձանքս է*:

ԱՂԱՍԻ.— *Կը յարգեմ Զէյթունը իմ հոգւոյ բոլոր ոյժով։ Սկսինք ուրեմն. ոտքի վրայ միաձայնաբար երգենք «ՀՆՉԱԿ»ը*:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Կ'երգեն։ Երբ երգը կ'ալարտի բուռն կերպով կը ծափահարեն ու կը նստին)։

ԱՂԱՍԻ.— (Ոտքի կեցած) *Աղնուատոհմ իշխանք Զէյթունի եւ պատուական ներկայացուցիչք Սօցիալ Դէմօկրատ Հնչակեան կուսակցութեան։ Պատիւ է ինձ, որ գիչերի անժամանակ այս պահուն կիւրէտէնի մթաձորին մէջ Հայ յեղափոխութեան պատմութեան մէջ նմանը չ'արձանագրուած Զէյթունի համաժո-*

ղովը կը բանամ։ Այս ժողովը, գինակիցներս, կոչուած ունի Հայկական արիւնոտ դատը ձեւաւորելու ժեստոտ քայլով. եթէ Սասնոյ ըմբոստութիւնը մեր հարցը ձեւաւորեց Մայիսեան ծրագիրով, եթէ Կարինը, Պասէն Ալին եւ Գումգափուն որպէս Հայ ժողովրդի հաւաքական խաղաղ ցոյցեր, խրտուիլակ բարենորոգումներու արմատական պահանջքի արտայայտութիւններ եղան, Զէյթունի ըմբոստութիւնը սակայն պիտի արհամարհէ Համիտական բոլոր խաղերը եւ բազկի ուժով պիտի պարտադրէ Թրքաց ստորագրել Հայաստանի ինքնավարութիւնը վեց մեծ պետութիւններու ներկայացուցիչներու ներկայութեամբ։ Երբ կուսակցութիւնը ձեզ հետ է, ԱԶԳԸ ձեզ հետ է։ Երբ դուք կուսակցութեան հետ էք, ոչ ոքի ոտքը կարող կը լինի ձեր չը կամած սահմանին ներս անցնիլ։ Այս դոպէիս Թրքական բանակը 110 հազար կանոնաւոր եւ անկանոն ոյժերով չորս թեւերով Զէյթունը չրջապատած է։ Ա. բանակը՝ Բերթուղ Հայ. երկրորդը՝ Ղըսըղ կիրճ, երրորդը՝ Անտրունի, իսկ չորրորդը՝ Կոկիսոն։ Թէ ո՞վ է Թուրքը եւ ի՞նչ արժէք կը ներկայացնեն իր վարձկան գինուորները, այդ՝ դուք չատ լաւ գիտէք. անոնց հազարին դէմ՝ ձեր Մէկը։ Թէ ո՞վ է Հայը, Թուրքերը դուցէ գիտեն, բայց անոնք իրենց մորթի վրայ ըստացուած հարուածներէն պէտք է ճանչնան Զէյթունցի Հայը։

Կարիճներս, ձեր պապերէն ժառանգ ձեր արիասրտութիւնը դուրս պիտի կանչէք կը յուսամ, եւ վճռէք ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ։ Չ'ապստամբիլ, չը կռուիլ կը նշանակէ՝ Թեւածալ կենալ եւ ոչխարի նման մորթուիլ։ Կուզէի ձեզ լսել, իշխան Նազարէթ:

ՆԱՋԱՐԷԹ.— *Ամբողջ Զէյթունի կողմէն խնդակցութիւնս կը յայտնեմ Հնչակեան կուսակցութեան որ մեր այս նեղ պահերուն իր յեղափոխական առաջնորդները մեզ մօտ ժամնուց։ Գիտենք որ Համիտը Հայաստանի միւս չրջանները իրեն մասնայատուկ միջոցներով կործանեց. Զէյթունը մնաց, բայց Զէյթունը իր քունը խանգարող խնդիրներու էն հզօրը կրնամ համարել։ Համիտը պիտի նկրտէր եւ ընկճել մեզ. Զէյթունի անկումը Հայաստանի անկումն է։ Այդ՝ Թոյլ տուէք ինձ պատուական ընկերներ, Թոյլ տուէք, որ ես իմ վճռական կարծիքս*

դնեմ առանց երկարաբանութեան:

Արհամարհելով կարդ մը պահպանողական ախլերու թուլամտային կարծիքը. հեղնելով բողոքականամիտներու թըրքասէր հակումները, ծիծաղիս առարկան դարձնելով թրքաց հզօր նկատուած անհամար բանակները, ես իբրեւ Զէյթունի աւագ ներկայացուցիչը, կը վճռեմ ԸՄԲՈՍՏՈՒԽԻՆ:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Ոտքի կենալ մէկէն. դրօշակները ծածանիցընել եւ գոռալ) Հուրրէ՛, հուրրէ՛, հուրրէ՛.....
կեցցէ Զէյթունի իշխանը, հուրրէ՛....
(երգել, օրիորդները ու երիտասարդները պարել հրճուագին)

«Մենք ենք ազատ Հայ պատանիք՝
«Աչխարհն են այս լեռները.
«Սուրն է միայն մեր սիրելին,
«Եւ ընկերը պերճանը:
«Տղերք դուէք խմբապետը
«Շուտով ելէք ճանապարհ.
«Զարնենք, փշրենք այն վտառերը
«Եւ Թող խնդայ ամէն Հայ:

(կը նստին):

ԽԱՉԵՐ.— (Ոտքի կենալ) Որպէս Արեգի չրջանի ներկայացուցիչը՝ պիտի ունենայի ըսելիքներս: Հրաբուխի պարբերական պայթումներու նման սա վեց ամիս է, որ Ալապաշն իր չրջանակներով կը բոցավառի տաճիկ վանահայութենէն: Մըխալ, Մավիլէր, Ալաբօզան, Թէլէմէլէք եւ Ալապաշ թալանի ու խստութեան թատր եղած են եւ ինճ կը յիշեցնեն չէրքէզներու ջարդի տարին: 1879 թուին Մազհար փաշա եւ Նուրեան Յովհաննէս էֆ. Սուլթանի ներկայացուցիչներ իբր՝ թմբեցուցին, քնացուցին մեզ 30,000 ղուրուչի տուրքը 9000ի իջեցնելով. երբ մենք մեր զէնքերը վար դրած էինք եւ ահա Զէյթուն զաղաքը հրդեհի բոցերուն կը մատնուէր եւ Զէյթունցի 500 փոքրիկ տղաքները Սուլթանին սիրելի բժիշկին կը թունաւորուէին՝ 1890ին Սալիհ փաշայի մեղսակցութեամբ: Զէյթունցին զայրացաւ. Ս. Աստուածածնայ անհաւասար եւ սակայն պանծալի կռիւը թրքաց դաս մըն էր. Համիտը չէր կարող տանիլ այնքան նախատինք. լիառատ խօստումներու, կեղծելու եւ

կեղծութեամբ մեզ քնացնելու միջոցներէն դուրս կուգայ այսօր 110,000նոց բանակով մը պաշարել մեզ: Փորձառութիւնը մեզ ուրիչ ճամբայի չի մղեր եթէ ոչ բռնել ըմբոստութեան ճամբան եւ կռուիլ առիւծի նման մինչեւ վերջին մարդը:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Նստած վիճակով) Հուրրէ՛...
(երգել) «Զայնը հնչեց էրզրումի Հայոց լեռներէն
«Թունէթ Թունէթ ելաւ Հայոց լեռները զէնքի չարժումէն.
«Հայ դիւղացին զարուց ի վեր սուր զէնք չէր տեսած
«Զգեց բահը խուրճն ու արօր սուրը ձեռք առաւ:

ԲԱՐԹՈՂ.— Սիրելի զաւակնեք, Ֆըռնուզ, Անթունէն, Եէնիճէ Գալէն դիս լիազօրեցին այս պատուական ժողովին զալու: Եկեղեցականի աքէմս եկեղեցական ըլլալս կը ներկայացնէ, իսկ սա հրացանս՝ Ֆըռնուզցի 700 ուխտեալ քաջերու կամքը: Սա կէս զար կընէ, որ բարձրագոյն դուռը իբրեն յատուկ զազանային միջոցներ կ'իրագործէ Զէյթունը ընկճել, ցրուել Զէյթունի Հայութիւնը եւ տեղ տալ Թաթար ու չէրքէզ Թափառաչրջիկ ցեղերուն: Ի՞նչ էին Ալի փաշայի, Գալէմտէր փաշայի, Զաւխան օղլուի, Սուլէյման Խուրշիտի եւ Ազիզ փաշաներու մղած կռիւները մեր դէմ. ի՞նչ քաղաքականութիւն կը հետապնդեն ներկայիս Րէմզի Մուսթաֆա եւ Խահէմ փաշաները. ոչ այլ ինչ՝ եթէ ոչ Համիտի տեսակէտը՝ մեզ ջնջել եւ մեր տեղը Թուրքմէններ հաստատել: Մի՛ հաւատաք, եղբայրներ, մի՛ հաւատաք կարդ մը կղերներու եւ կղերամիտներու, որոնք այսօր Թուլութեան սերմը կը ցանեն որպէս զի՝ մեր կարիճներու բազուկները կարատելու նպատակաւ: Եթէ այսպիսիները կաշառուած չեն, մարդկային կոչման անարժաններ են. դիակներ միայն...: Զէյթունը կայուն է, Զէյթունը ինքզինքը կայուն պահեց իր յաղթական կռիւներով, որպէսզի այս օրերուն կռնակ կենայ Հայկական վտանգուած դատին: Հնչակեան կուսակցութիւնը մեզ հետ է. կուսակցութեան վեհ դատարները արմատներ ձգած են մեր երիտասարդներու սրտին ներս. եթէ այս ժողովը ապստամբութեան վճիռ չը տայ, կուսակցական Զէյթունը կուտայ, ու ես իմ սուրիս հետ տպըստամբներու գլուխը պիտի անցնիմ զարձեալ: Մահը մահ է. պատուաւոր մահը կեանք է.

Վճռենք ըմբոստութիւն.
Կեցցէ՛ ըմբոստութիւնը:
ԲՈԼՈՐԸ.— (Երգել) «*Ամենայն տեղ մահը մի է*
«*Մարդ մի անգամպիտեռնի,*
«*Բայց երանի, որ իւր աղջին*
«*Ազատութեան կը զոհուի:*

(Ծափահարութիւններ բոլորէն)

*ԱՊԱՀ.— Սասունէն յետոյ կուսակցութեան կեդրոնի մը-տածման առարկան Զէյթունն էր. կեդրոնը երբ ընկեր Աղասին լիազօր կը կարգէր, ընկերոջ հետ ճամբայ հանեց կռուող ոյ-ժերու լաւագոյնները, որոնց մեծ մասին չը վիճակուեցաւ Զէյ-թուն հասնիլ. Աղասին, Հրաչեան, Մլէհն, Ասլահը, Նչանը, Կարապետը եւ ձէլլատը ճիշդ ներկայիս պատրաստակամ են Զէյթունի դունդերը ղեկավարել ամենայն բարեխղճութեամբ: Մեր արիւնը Զէյթունի յաղթական նպատակին հալալ: Մարաչ, Այնթապ, Զոք Մարզուան եւ Սուէտիայ դանուղ մեր միւս ըն-կերները լրենց գնդերով հոս կը լինին այսօր կամ վաղը: Սը-էմեան կազմակերպող Խուլուսի ընկեր Մուսան թուրքմէն-ներու անցքը փակած է եւ դէպի մեզ կընթանայ: Դեղագործ ընկեր Յովնան ձիկէրճեան Հաճընի խմբով Զէյթուն դիմած է: Թէեւ մեզ չվիճակուեցաւ ճամբայ հանուած գէնքերը ըս-տանալ, բայց քաջայոյս եմ որ ընկ. Աղասին կերպ մը կը մտածէ գէնքի պակասը լրացնելու համար: Բարեբախտ պարագայ էր Մարաչէն մեծ քանակութեամբ բորակ ստանալնիս. մեզ յուսա-լքելու ոչ մի խնդիր. բոցավառուած Սասնոյ անկման հանդի-սատես չէ կարող լինի իր լեռներով անունի խրօխտ Զէյթունը. Թող Սասնոյ անմեղներու ոգիները ներշնչէ ձեզ եւ մղէ արդար զայրոյթի հանդէպ բռնակալութեան: Շէմպէք, Ալաուզ, Ազ-տաղի, Պէրպինկայ եւ Պէրխտ լեռները նոր Տալւորիկներ Թող լինին, Սասունը յիշելը ապստամբութեան մէջ խտացուած է. վառք այդ որոշումին:

ԲՈԼՈՐԸ.— (Երգել) *Տալւորիկի կարիճ եմ քաջ»* (Միայն մէկ համար):

ԱՇԽԷՆ.— Ընկեր Աղասի:
ԱՂԱՍԻ.— Խնդրե՛մ:

ԱՇԽԷՆ.— Կը թուլատրէ՞ք Հայ կնոջ՝ իր խօսքը բերել այս պատմական ժողովին:

ԱՂԱՍԻ.— Սիրով:

ԱՇԽԷՆ.— (Խրոխտ ձեւով) *Հպարտ եմ. հպարտութիւնս չէ կարելի բառերով արտայայտել, երբ դիւրեր կէսու այս խա-ւարամած պահին՝ քունը փախած է Հայ իշխանին, Հայ յեղա-փոխականին եւ Հայ կղերին, տարբեր դասակարգեր, բայց հարազատ Հայու ըմբռնումներով հսկայ ընելիքի մը եղբին մի-ացած՝ ազգային արժանապատուութիւնը փրկելու մոնկոլներու կործանարար կարգերէն: Ինդրեմ Թոյլ տուէք ձեր վեհ բազ-կին միացնել եւ Զէյթունցի կանանց բազուկը: Զէյթունցի կինը չէ կարող անտարբեր մնալ. եթէ ձեզ կը վիճակուի քա-ջութեամբ ճակատիլ մենք այդ ճակատին վրայ ենք, եթէ ղժ-խեմ բախտը ցուրտ փոսեր ունի ձեր մարմինները ծածկելու, մենք ալ կը թաղուինք: Հայոց կին սեռի պատուր Թրքաց ղըր-կին մէջ կը գալարուի, ու այդ՝ գարերով. արեւին տակ խան-ձըռող մեր քոյրերու ոսկորները մեզ կը մղէ վրէժի, մսի վը-րէժին բաղձացողը չենք, բայց երբ Թուրքը իր մսակոյտերով մեր մսերը կը վեռևկտէ, մենք ծարաւ ենք անոնց մսերուն:*

Զէյթունցի կինը ըմբոստացած է. Թող հովը մեր մազերը մեր ղլխէն վեր ծածանուող ղրօշին փաթթէ, Թող ձեր կուրծ-քերը մնան ամուր ու խրոխտ՝ ինչպէս որ մեր լեռներն են. Թող հանուր Հայութիւնը ծափահարէ ձեր ապստամբութեան յաղ-թանակը. Թող չքանայ Թրքական կարգերը, եւ Թող ապրի ինք-նավար Հայաստանը:

Փառք Հայոց նահատակներուն (Զոէիլ, Խոնարհիլ եւ կանգ-նիլ):

ԲՈԼՈՐԸ.— (Բուռն ծափեր):

ՄԼԷՀ.— Իշխան Նազարէթ եւ դուն Խաչեր Քէհեայ, բաղ-ձալի է որ արտօնէք ձեր զաւակին արտայայտուելու:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Կամքը Բարթողիմէոս վարդապետինն է:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Նչանա՞ծ է:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Հարսնցու է, Հայը սուրբ:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Տէրը օրհնէ: Եթէ կը վախաքի, կ'արտօնեմ դինք:

ՄԼԼՀ.— *Եկ Սուսամ, մի ամչնար*.

ՍՈՒՍԱՄ.— (Կը համբուրէ վարդապետի ձեռքը, յետոյ, Աղասիինը, Իշխանինը, հօրը, Ապահին: Սխալմամբ Աւետիքին ձեռքը կը բռնէ եւ ետ կը հաշուի խնդումով):

ԲՈՂՈՐԸ.— *Հազար ապրիս*:

ՍՈՒՍԱՄ.— *Դուք իմ մեծերս, ձեզի յարգանք, եւ չնորհակալութիւն, որ պատիւը ընիք ինձ իմ զգացումներս պարզել ձեր ազնուութեան: Բողոքական դպրոցը ինձ ընկերացուց Աւետարանը՝ լման չորս տարի. երկինք երթալու տենչանքներս իմ աղօթքներով աչքերէս արցունքներս դուրս քաչեցին չատ անգամ: Կեանքը սակայն, իմ աւետարանը իմ ձեռքէն առաւ տարաւ եւ այսօր ձեռքերուս մէջ հպարտօրէն կը ծածանի Հայկական դրօշը, ազատութեան դրօշը: Մահը միայն կրնայ բաժնել զայս ինձմէն: Խաղաղ երկնակամարներու տակ դուցէ արժէ աղօթել, այժմ պէտք է կռուիլ մինչեւ որ Զէյթունը ազատագրուի:*

Կեցցէ՛ Զէյթունը:

Կեցցէ՛ յեղափոխութիւնը:

ԲՈՂՈՐԸ.— (Բռունն ծափահարութիւն, երգել)

«Հայ աղջիկներ առէք վառօդ ու կապար.
«Լցէք դատարկ փամփուշտները չարաչար,
«Իսկ դուք կանայք անվհատ
«Առէք սուր ու հրացան,
«Խրախուսեցէք Հայ քաջեր
«Ազատել մեր հայրենիք, ձեր կանայք արիւնով:

ԱՂԱՍԻ.— (Աւետիսին) *Դուք իշխանազուն, լուռ մնացիք, խնդրեմ, Աւետիք, տուէք ձեր կարծիքը*:

ԱԻԵՏԻՔ.— *Պակաս ոչինչ մնաց: Իմ մխաքս, ընկեր Աղասի, ինձմէն հեռացած է. ղիրքէ ղիրք կը վազեմ. կռուիլ մէջն եմ. բոլոր կէտերուն վրայ Թրքաց պարտութիւնը կը տեսնեմ յատուկ եւ որոշ կերպով: Երբ Զէյթունի մէջ միութիւն լինի, Համիտը անկարող կը լինի ընկճել մեզ: Եթէ դուրը տունէն ըլլայ, ղը երթիքէն կրնայ հանել. կը հասկնաք անշուշտ. Զէյթունի մէջ կան մի քանի վիժածներ, կրնա՞ք կասեցնել անոնց քայլերը, եթէ միջոցը մտածած էք, հարցը վաղ է եւ ես ապահովուած մտքով կընդառաջեմ ձեր վճռին իմ խմբապետական պարտականութիւնս կատարելու*:

ԱՂԱՍԻ.— *Դիտեմ, կը մբռնեմ ձեզ: Տէր կարապետները լինչ որ ընեն, իրենց պիտի ընեն, մեզի ոչինչ կարող են ընել: Զիրենք խաչել կուտանք: Այդ մասին անհոգ մնայ*:

ԱԻԵՏԻՔ.— *Հոգւով կը ցնծամ*:

ԱՂԱՍԻ.— *Հայ աղջին համար բարեբախտ պարագայ է որ Զէյթունի պատուական մեծամեծները իրենց քաջարի կամքով ընդունեցին Հնչ. կուսակցութեան վճիռը: Որպէս կեդրոնի լիազօրը՝ իմ կուսակցութեան բոլոր միջոցները ձեզ տրամադրելու երդումը կուտամ: Այն ճանապարհը զոր դուք ձեր կուսակցութեան հետ գծեցիք, իր վերջնդին վրայ ունի պանծալի պսակ: Կ'երդնում եւ դուք հաւատացէք, որ մէկ ամիս յետոյ Լահէմ վաչան ծունկի պիտի բերեմ իր պարտութիւնը ստորագրել տալու: Միացած Զէյթունին ողիմպոսի աստուածներն անդամ անկարող են յաղթել. Համիտն իրեն համախոհ հայ ջոջերով անպատուութեան մուրին մէջ պիտի թաղուի: Կեանքը թող դայ ապացուցանելու իմ խօսածներս. մենք գառնանք հարցին: Խոհեմութիւն չէ ժողովի բոլոր գործերը մանրամասնութեամբ գրի առնելը, բայց կարեւոր է որ ապստամբութեան վճիռը գրուի եւ ընդունութեամբ ուղարկուի կեդրոն: Նազարէթ Իչխան Նոր-Աչխարհեանը մեր պաշտանգին արժանի անձնաւորութիւն է. իրրեւ աւագ մեծաւորը համայն Զէյթունին՝ ըմբոստութեան վճիռը տալու պատիւը իրեն կուտամ*:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Դուք որպէս կուսակցութեան արժանաւոր ներկայացուցիչը, այդ պատիւը ձեզի կը յարմարի, ընկեր Աղասի*:

ՂԱՍԻ.— *Խնդրեմ մի մերժէք զիս*:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— (Նազարէթին) *Այդ պատիւը ձեզի կ'իյնայ, իչխան*:

ՆԱԶԱՐԷԹ.—(Ոտքի կենալ):

ՏԵՍԻԼ Թ.

Նայիմ եւ Պարմանի Գուսան

ԳՈՒՍԱՆ։— (Բնաբը ուսին, ներմակ հագնուած· հայկական եռագոյն դրօշը կուրծքէն ուսը նետուած· փայտը ձեռ֊ֆին· ձախակողմէն ներս)

Ե՛լ, ե՛լ, (փայտը ուժեղ կերպով գետին զարնել) *ե՛լ, Զէյթուն*։

Աղբե՛ր իմ սիրասուն։

(Փայտովը ցուցնել) *Հեռո՛ւն, հեռո՛ւն անապատի կարաւաննե՛րը կ'երեւին,*

Տակն արեւի՛ն, կը խանձուին, կը խանձուի՛ն...վաղը...։

Ո՞վ է՝ որ նա Հայ աղեկին մխալ կուտէ մօրը քովը,

Մօրը մխալ տղին քովը...։

Հեռո՛ւն, հեռուն քարայրներու ախոմներուն մէջ պահուած մարդը կը զարհուրի իր օճախի կործանումէն.

Զը կռուողին վախճանն այդ է՝ պիտ զարհուրի իր անկումէն։

Ելէ՛ք, ելէ՛ք, ոտքի ելէք։

ԲՈԼՈՐԸ։— (Ոտքի կենալ)։

ԳՈՒՍԱՆ։— *Ու ընթացէք լեռներէն վեր, ամպերուն հետ համբուրուելէք· Զէյթունցիներ· թուրք խուժանը խռոված է խալիֆայի խոստումներէն· նա կը դաշրի· դուք այդ դիտէք ընդդիմութեան ոստումներէն· թէ սուր ունիք· ձեր բազուկով մերկացուցէք*։

ԲՈԼՈՐԸ։— (Զենքերնին վեր բռնել)։

ԳՈՒՍԱՆ։— *Թէ կամք ունէք, ձեր նախնեաց պէս ըմբոստութիւն հռչակեցէք, ըմբոստութի՛ւն, բողո՛ք· վատ կարգերու դերութիւնը մահալից է, նախատինք է· յաղթահարել նենգաւորը· ազատութեան դրօշն պարզել Մասեաց ճակտին, այդ՝ պատիւ է*։

Ե՛լ (ֆալել) *ե՛լ Զէյթուն* (ֆալել) *ե՛լ* (դուրս)։

ՆԱԶԱՐԻԹ։— *Զէյթունի ինքնապաշտպանութեան համար Մթաճորի մէջ կայացած համաժողովը մանրազնին կերպով քննելով թրքական պաշարման չարժառիթները՝ դասե նպատակաւոր եւ հետեւաբար զլիք բոլոր անպատեհութեանց պատասխանատուն համարեց թուրք կառավարութիւնը: Ժողովին ներկայ եղող Սօց· Դէմօկր· Հնչակեան ընկերները Զէյթունի մեծամեծներուն հետ համախորհուրդ՝ վճռեցին դիմել ինքնապաշտպանութեան եւ ձեռք բերել անկաշկանդ ապրելու իրաւունքը· ու ես՝ Իշխան Նազարէթ Զաւուշ Նոր Աչխարհեանս, յանուն Զէյթունին՝ ընդհանուր ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ կը հռչակեմ եւ հրաւէր կուտամ Զէյթունի բոլոր քաջերուն, որ իրենց կարմիր արիւնով յառաջ նետուին ապահովել ինքնավարութիւն՝ յանուն Հայ ազգի դատին*։

ԲՈԼՈՐԸ։— (Զոհիլ, միաբերան ըսել) *Մա՛հ, մա՛հ, մա՛հ դաւաճանին· կեանք, կեանք, կեանք Հայաստանին*։ (Ոտքի կենալ եւ երգել)

«Հերիք որդեակ այսքան տարուան տառապանք
«Հերիք դաշան քիւրտին թուրքին ոտքն իյնանք,
«Քանի խոնարհ գլուխ տուինք գայլերին
«Այնքան ծանր բեռներ դրին մեր վզին։

(Նստիլ)

ԱՂԱՍԻ։— *Զէյթունցիներ, կռիւը սկսած է այս վայրկեանիս· երբէ՛ք մի խռովիք: Մեր առաջին գործը կըլլայ Զիհան գետի դիրքերը ամուր բռնել եւ չը թողուլ, որ թուրքը յաջողցնէ գինուոր հասցնել Զէյթուն: Բերդը, զօրանոցը եւ Սէրայը ձգելը մխայն չարաթուայ մը գործ է: Կը կարենք զօրանոցի ջուրը, իրենց ունեցած ջրանրարը չէ կարող չարաթէն աւելի բաւարարութիւն տալ 700 անձերու: Երբ զօրանոցի պաշարումը սկսուի, բերդի զօրքերը կը թուլանան եւ կընկճուին բոլորովին: Իֆֆէթ պէյին ցոյց տալու է Հայու բազկին ծանրութիւնը: Ս· Յովհաննէս Թաղեցիները եւ Պօզպայիրցիները քաջամարտիկ Շամքէչիչեան Փանոսին հետ բաւական են զօրանոցը ամրութեան դատապարտել: Մերկերեան Հաճին Սուրէնեան Թաղեցիներուն հետ հիւսիսային կողմէն կրնայ օգնութիւն հասցնել եւ զիրենք դներ դարպզեղի մէջ: Զօրանոցը նուաճելու աստիճանական քայլերուն վերահսկող կը նշանակենք մեր յայտնի առիւծներէն ընկեր Մելքիսեդեկ Նօհուտեանը*։

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ։— *Ընկեր Աղասի*։

ԱՂԱՍԻ։— *Խնդրեմ*։

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ։— *Բաղձանքս է զօրանոցը պաշարող ոյժերու մէջ դանուիլ եւ սրիս տակէն անցնել Հայոց սրբութիւն-*

Ներբը ծաղրող Իֆֆէթը. անոր կորագլուխ դէմքը իմ հպարտ կուրծքը զարդարող խաչի վեհութեանը առջեւ տեսնելը իմ վըճիռս է:

ԱՂԱՍԻ.— Ամենա՛յն սիրով, Հայր սուրբ, դուն կը սիրանաս քո վախաքին:

ԽԱԶԵՐ.— Պրն. Աղասի, նախ ու ամենէն առաջ Զէյթունի մէջ գտնուած զօրքի անձնատուութիւնը ձեր խորհելիքի առարկան ըրէք եւ ժամ առաջ մաքրեցէք Զէյթունի սիրտը կըրծող այդ ապականութիւնը: Զօրանոցի եւ բերդի անկումով ամբացած կըլլանք նոր պէնքերու եւ ահագին քանակութեամբ ռազմամթերքի, որուն կարիքը խիստ զղալի է:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Շատ ճիշդ խօսեցաւ Խաչեր Քէհեան. մեր ոյժերը կը կեդրոնացնենք զօրանոցին եւ բերդին վրայ. մտահան չընենք սակայն Զէյհանի դէրքերը ինչպէս ընկեր Աղասին ըսաւ, եթէ թրքական նոր ոյժեր դեպը անցնիլ յաջողին, կ'իյնանք:

ԱՂԱՍԻ.— Լուսաբացը կը մօտենայ. այսօր դժուար է մեր պինուորական չարժումները ծրագրել. վաղը ցերեկին Ֆըռնուզ կը կանչենք մեր կարեւոր ոյժերը, կը կազմենք պինուորական խորհուրդ եւ յառաջ կը տանինք պատերազմը:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Համակարծիք եմ ձեզ:

ԽԱԶԵՐ.— Լաւագոյն կերպն է այդ:

ՏԵՍԻԼ Ժ.

Նոյնիք եւ Ներ Զէյթունցի մը

ՄԼԷՀ.— (Հրացանը դէպի աջ շտկել) Ո՞վ է այդ:

ՆԵՐ.— Բանբեր ձէյլաատէն:

ՄԼԷՀ.— Կրնաք գալ:

ՆԵՐ.— Աստուած օգնական, բարեւ ձեզ:

ԲՈԼՈՐԸ.— Հազար բարի:

ԱՂԱՍԻ.— Ուսկի՞ց կուգաք:

ՆԵՐ.— Բերթուզ Զայէն:

ԱՂԱՍԻ.— Վտա՞նգ մը արդեօք:

ՆԵՐ.— Դեռ ոչ, զուցէ վտանգուինք եթէ թուրքերը յաջողին գետն անցնիլ:

ԱՂԱՍԻ.— Ըսէ՛ ինչ որ գիտես ձէյլաատի մասին:

ՆԵՐՈՒՆԻ.— ձէյլաատը բուռն կրակի տակ է. գետը արգելք էր, գնդակները իրենց նպատակին չէին հասնէր. ձէյլաատը որոշեց Տէր Յակոբեանի հետ լըղալ եւ միւս եզերքը անցնիլ. խնդրեցէք, խրատեցէք բայց անօգուտ, տախտուեցայ ձեզ մօտ գալ. պակատին տեղը լրացնելու համար պարտաւոր էք նոր ոյժեր ժամնցնել:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ներերը ծերերէն կը հասկնան. կարդացի ձեզ. չհատկն ըսէ. պատմէ եղածը իր խակութեամբ:

ՆԵՐՈՒՆԻ.— Դժբաղդ եմ, որ ինձմէն պիտի լսէք ահաւոր կատարուած մը: Արեւմտուտի տանն թուրքերը յարձակեցան. աւելորդ է ըսել թէ թրքական յարձակումը վիշտուեցաւ մեր մարտիկներէն. ձէյլաատը սակայն յանդուգն յարձակումով կտրեց գետը եւ հալածեց զիրենք. իրեն ընկերացան մի քանի ռազմիկ լուզորդներ. գետեզերին մօտ թրքական բանակը յանկարծակիի բերաւ ձէյլաատը եւ....

ԲՈԼՈՐԸ.— (Ցնցուիլ, ցաւի, յուզումի արտայայտութիւններ, ոտքի կենալ):

ԱՂԱՍԻ.— Դիւցազնը ինկա՞ւ ուրեմն:

ՆԵՐՈՒՆԻ.— (Լալ):

ԲՈԼՈՐԸ.— (Գլխարկնին հանել եւ մէկ վայրկեան գլուխ ծռած՝ լուռ յարգանք տալ ինկող դիւցազնին):

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

Նոյնիք եւ Հայ Գուսան

ՀԱՅ ԳՈՒՍԱՆ.— (Բուռն շեշտով) Հայորդիներ, ձեր զբաղումները երբ կը հակին նահատակաց վեհ յարգանքին,

Զը թուլանանք: Պատերա՛զմ կայ. ես ձեզ հետ եմ, ձեր վէրքերը կը լզեմ ես. ձեզ մահ չկայ: Հայաստանը ազատ տեսնելն մէկ իրական կարիք ունի. կուի՛ւ: Ահա պահը, դուք այդ ըսիք ու վճռեցիք: Հազա՛ր ապրիք:

Դէպի կուի՛ւ, դէպի սարերն անընկճելի վեհ Զէյթունին. կռուին մէջն է ազատութիւնն Հայաստանին: (դուրս)

*ԱՂԱՍԻ.— Դէպի կուի՛ւ, թրքական բանակը մեր սահմաններէն ներս մտնելէն առաջ՝ խիզախենք կասեցնել զինք. ան իր հետ ունի քանդումի եւ աւարի բնազդը. իսկ դուք ձեր հետ ու-

նեցէք կուռի ու կորովի· կուռուղի ու յաղթողի վճռականութիւնը· խեղդենք թուրքը իր նախնական չարժման մէջ: Մէկ նշանաբան ու այդ՝ բոլորիս համար· կռուիլ ու յաղթել· Հայաստանը յաղթահարող բերա ձեռքէն պզատել· օ՛ն, դէպի կըռակի՛ բոցերը, յառա՛ջ ընկերներ···· (սուրերը մերկացնելով խիզախել):

(վարագոյր)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

(Պէրզինկայի ստորոտը· լերան ձախակողմը Ս· Աստուածածնայ վանքին ճակատը կերեւի· ցից ժայռեր· ձիւնապատ գագաթներով շրջապատուած է հաստատութիւնը: Աշուն է· ծառները մերկացուած են իրենց տերեւներէն· աշնանային մի ֆանի ծաղիկներ միայն կերեւին գաճաճ կանաչներու փաթերը· տեսարանի աջակողմը ֆարերու ետին դիրք բռնած են Մլէի եւ Փանոս· առաւօտ է):

ՏԵՍԻԼ Ա.

Մլէի եւ Փանոս

ՄԼԷՀ·— (Դիրքի ցստած վիճակով) Ծխախոտ մը տուր ընկ· Փանոս:

ՓԱՆՈՍ·— (Կուտայ) Ընկեր, թուրքերը իրենց ծակերէն դուրս չելան այսօր:

ՄԼԷՀ·— Զօրը գիտէ: Ծակէն դուրս ելլող թուրքին գլուխը իրը չէ· ասոր Զէյթուն կըսեն:

ՓԱՆՈՍ·— Կը վախնամ թէ սովէն խյնանք· այլապէս մեր հպարտ գլուխները թրքական յարձակումներով չեն խոնարհիր: Սովէն կը մտահոգուիմ:

ՄԼԷՀ·— Ցուսահատուելու չէ· մի կերպ կը դանենք: Հաւէպլի մասնաճիւղը հազար ոսկիի մօտ դումար մը ուղարկած է· դուցէ մեզ հասնի եւ կեդրոնի ղրկած օգնութիւնը: (Նայիլ) մէկը կուգայ:

ՓԱՆՈՍ·— Աւետիսն է: Նշանածը վանք մտաւ, երեւի տեսնելու կուգայ:

ՄԼԷՀ·— Սիրահարները խենդեր են կըսեն նէ՝ չատ ճիշդ է: Կրակն ու կռիւը երբէք չեն ազդեր այս կրկուքին, եւ ի՛նչ տիպար սիրահարութիւն:

ՓԱՆՈՍ·— Հայրենիքը պաշտպանելու ճամբին երբ երկու սրտեր իրար կը մխանան, սուրը չի կրնար բաժնել:

ՄԼԷՀ·— Հետաքրքիր է ղիրենք տեսնելը· ճայն մի հաներ ընկեր Փանոս:

ՏԵՍԻԼ Բ.

Նոյնիսկ եւ Աւետիս

ԱՒԵՏԻՍ·— (Ձախ կողմէն ներս· աւուշադիր է· կը կենայ եկեղեցւոյն դրան մօտ· լուռ է· դուռը կիսատ մը կը բանայ, կը նայի եւ կը գոցէ):

ՏԵՍԻԼ Գ.

Նոյնիսկ եւ Սուսամ

ՍՈՒՍԱՄ·— (Եկեղեցիէն դուրս կելլէ):

ԱՒԵՏԻՍ·— Աղօթեցի՞ր, Սուսամ:

ՍՈՒՍԱՄ·— Որո՞ւ աղօթէի: Ես սոսկացի ոսկորներուս սառուռէն: Ներսը այնպիսի պարապութիւն մը կայ, որու ցուրտ տպաւորութեան տակ ամենաջերմ հաւատացեալին իսկ աչքերը կը մթագնին: Մեր պապերու սուրբ հաւատքովը սըրբագործուած փառաւոր տաճարը խորտակուած զտայ···քալեցի բոլոր սուրբերու առջեւէն, անոնց բոլորին ալ նկարները այլանդակուած են դաշոյնի հարուածներէ: Կանգ առի մայրամօր առջեւ, դիտեցի անոր բզքտուած դէմքը, թրքական ձեռքը կոպաօրէն իր խաղը խաղցած է: Ըսի աղօթեմ· եւ չոքեցայ· փորձեցի հին յուշերուս յուզմանց խուրձերը դուրս բերել եւ տալ այդ վիրաւոր մօր, բայց չրթներս կարկամեցան· որո՞ւ աղօթէի· քեզ յիշեցի, դուրս եկայ:

ԱՒԵՏԻՍ·— Զաղօթեցի՞ր ուրեմն:

ՍՈՒՍԱՄ .— Երբ մարդիկ կրնան Տունն Աստուծոյ կոր–ծանել եւ Տէրը կը մնայ անտարբեր իր տան քանդողներուն հանդէպ, իմ երկմտիլը մեղանչո՞ւմ է :

ԱԻԵՏԻՔ .— Ի՞նչ է միաքդ :

ՍՈՒՍԱՄ .— Որ նա վար պիտի դայ վերէն մեր խաչելու–թիւնը տեսնելու : Չին համոզումներս հովերը տարին : Կողոպ–տուած այս եկեղեցին միաքս հեռուները կը տանի : Մեր հե–թանոսական շրջանին՝ մեր աղօթատեղիները մեր բերդերու մասը կը կազմէր հզօր թիկունքներով, մերկ խաչը մեր եկեղե–ցիները մերկացուց մեր բերդերէն. արդի՞ւնքը՝ ահա՛ :

ԱԻԵՏԻՔ .— (Հաւանութիւն գլխի շարժումով) :

ՍՈՒՍԱՄ .— Պահ մը մոռնանք այդ ահաւոր կատարուա–ծը. ժամանակի ընթացքին կեանքի այլ դէպքերը պիտի դան եւ արդարացնեն զիս : Ես այսօր շատ ընկճուած եմ. զազանա–ցած թրքական բանակը իր բոլոր բրուտիւններով մեր վը–րայ կուգայ. ինչո՞ւ կը խռովէն մեր հոգիները. ինչո՞ւ մեր աւերակները իրենց հրճուանքը պիտի աւելցնէ : Երբ կործա–նումներու կայտերուն վրայ դրօշի մը ծածանումը մարդերու մը երազն է, ո՞վ, ո՞ր մարդ այդ վանդալային արարքին յաղ–թանակի անունը կրնայ տալ եւ ինչո՞ւ :

ԱԻԵՏԻՔ .— Թրքաց վատահշահը. որովհետեւ այդ տխուր մարդու տիրապետութեան սահմանները աւերակներու չուրջ միայն կը պատուքին. նա կը մարէ քաղաքակրթութեան ջա–հը եւ կրնթանայ խաւարային ճամբաններէ. նա ամայութիւնը կը սիրէ. վանդալ գուրկ է մարդկային յատկանիշէ :

ՍՈՒՍԱՄ .— Կը բաժնէ եւ սիրող սիրտերն ալ :

ԱԻԵՏԻՔ .— Մեր երկնակամարի բարձրերը անպսակ սի–բահարներու անհամար ոդիներ կան թեւածող. որոնց պէմու–բաղ սրտերու խորերէն անէծքի մրմունջներ կը ցայտեն թրքաց գանկապուրկ գահը բոցավառելու. վոչիացնելու մտադրու–թեամբ :

ՍՈՒՍԱՄ .— Ո՞ւր են այդ ոդիները, Աւետիք :

ԱԻԵՏԻՔ .— Ինձ մօտ, քո մօտ եւ հազարներու մօտ :

ՍՈՒՍԱՄ .— Կը սոսկամ, Աւետիք :

ԱԻԵՏԻՔ .— Ի ո՞ւր տեղը :

ՍՈՒՍԱՄ .— Նախազգացումս զիս կուտէ, քո մասին չատ անհանգիստ եմ. հօրդ նման կը մղուիս կրակին արհամարհե–լով կեանքդ. ու դուն չես մտածեր թէ՝ վնասուելու պահուդ Սուսամը մահացած կը լինի :

ԱԻԵՏԻՔ .— (Ձեռքը բռնելով) Իմ դիւցազնուհի սիրահա՛–րըս, այս պատերազմը Զէյթունի դիւրութեան հետ խաղցող պա–տերազմ է. մեր մէկին դէմ անոնց հազարը կայ, մեր մէկը ուրեմն անոնց հազարին կատարելիքը պիտի վճռացնէ. Զէյթու–նը մեր կեանքէն բարձր է. ու մենք պարտականութեան պատ–րաստակամ զինուորներ ենք հոս : Կրնա՞ս սիրոյս չափանիշը տալ :

ՍՈՒՍԱՄ .— (Թողուլ ձեռքերը մէկ ֆայլ ետ երթալ, գլուխը ծռել) Ինչպէ՛ս կրնամ աչխարհ մը ծանրութիւնը :

ԱԻԵՏԻՔ .— Կշռութին մեծը ընարէ :

ՍՈՒՍԱՄ .— (Տխրած ձեւով) Ձեմ հասկնար ձեզ, միայն այս կըսեմ որ ինձմէն չպիտի բաժնուիս :

ԱԻԵՏԻՔ .— (Ծռիլ գետնէն ծաղիկ մը ֆաղել եւ երկնցնել դէպի Սուսամը) Երբ ինձ կը հրամայուի գնալ, պիտի գնամ. առ այս, իմ բացակայութեանս առեն, կրծքիդ վրայ ունեցիր, հետս եղիր :

ՍՈՒՍԱՄ .— (Ծաղիկը առնել) կը գնա՞ս ուրեմն :

ԱԻԵՏԻՔ .— Այդ՝ ըսի քեզ : Կը գնամ. դո՛ւցէ չամ. դո՛ւցէ չը չամ :

ՍՈՒՍԱՄ .— (Թեւերը բանալ) Շրթներս քեզ կուզեն, համ–բոյրնե՛րս հետդ ունեցիր. եկո՛ւր . . .

ՓԱՆՈՍ (Ուժով մը փռնգտալ) :

ՍՈՒՍԱՄ եւ ԱԻԵՏԻՔ .— (Յանկարծակիի գալ. ցնցուիլ) :

ՄԼԻՀ .— (Խնդուքով Փանոսին) Հայ քո տուն սուքուի, խանդարեցիր, թողուցիր, չէի՞ր կրնար մի քիչ համբերել :

ՍՈՒՍԱՄ .— (Ամաչումի ծիծաղով աչքեն դուրս փախչիլ) :

ՓԱՆՈՍ .— (Աւետիքին) Ներեցէք, իչխանազուն, անակր մրջիւն մը քիթս մտաւ, վռնդատաչ, այլապէս ես հօ՛ . . .

ԱԻԵՏԻՔ .— Եղածը ոչինչ, բան մը չէիկար արդէն (դուրս) :

ՄԼԻՀ .— Սխալ դործեցիր, խռովեցիր զիրենք :

ՓԱՆՈՍ .— Թո՛ղ Աստուած սիրես, ժամու քավ իրար պաղ–

նել կ'ըլլա՞յ, լսուած բա՞ն է այս, այս նոթելուկները ամէն բան ջրին տուին, վեր կը նային:

ՏԵՍԻԼ Դ.

Նոյնի եւ Նազարէթ Իշխան եւ Բարթողիմէոս

ՆԱԶԱՐԷԹ.— (Մլէհին) Աւետիքը հոս եկա՞ւ:

ՄԼԷՀ.— Գնաց, իշխան:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Այս դիրքի մասին ոեւէ հաղորդելիք ունէ՞ք:

ՄԼԷՀ.— Երէկ դիւերուընէ ապին ոչ մի չարժուամ. երեւի թուրքերը զաղտնաբար կը պարպեն այս դիրքը:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Անցէք վանքին կռնակը, Շատալախեանին հաղորդեցէք, որ 100 երիտասարդներով կաքմ ու պատրաստ ըլլայ եւ սպասէ մեր հրամանին:

ՄԼԷՀ եւ ՓԱՆՈՍ.— (Բարեւելով դուրս):

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Դուռ լինքդ հաւնեցա՞ր այդ մարդոց ըրածնեբուն:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Մոռցիր այդ, իշխան:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Մոռնա՞լ. Սուլթան Համիտը չատ լաւ գիտէ թէ՝ ես ո՛վ եմ: Անհատը առանձինն պարտականութիւններ ունի իր ազգին հանդէպ. Համիտը երբ լինճ պաշտօնի բարձրացում տուաւ, անոր բուն նպատակն էր զինք պատասխանատուութիւններէն. եթէ ես ուզէի վարձամ կեանք ապրիլ. մէջտղը չէր պակսէր. ինչո՞ւ ձգեցի չոայլուած բոլոր խօստումները եւ իբրեւ ապստամբ լեռները ելայ, վասնզի Իշխան Նազարէթ Զաւուշ Նոր Աչխարհեան իր երակներուն մէջ Հայու իսկական արիւն կը կրէ:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Գիտեմ այդ, իշխան. կ'օրհնեմ քեզ, կը դովեմ քեզ:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Հայը սուրը, դովասանքի համար չէր որ քեզի այս ըսի: կարդ մը պահպանողական անպզամներ, որոնք Զէյթունի անունը արատաւորելու համար կարծես ծնած ըլլան, երբ մենք պատերազմ յայտարարած կը կռուինք մահու եւ կեանց մարտնչումներով. իրենք թուրք կառավարութեան չնորհին աչք տնկած՝ կը ջանան մէջնորդելու խարկանքով մեր դունդերը թուլացնել: Պատուելին, Տէր կարապետը, Անդրէասեան եզեկիէլ ազան բռնել պիտի տամ եւ իբրեւ թուրքեր մորթել պիտի տամ ողայիս ձեռքով: Նազարէթը զինուած Զէյթունը իրեն կռնակ ունի. Համիտի բանակները արհամարհող Նազարէթը այդ պահպանողականները կընայ տիկ հանել:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Անոնք մաղաչափ խակ արժէքը չեն կազմեր ներկայացնել. երբ կուսակցութիւնը մեզ հետ է եւ մենք կուսակցութեան հետ՝ ոչ ոք չէ կարող սաորնութիւն գործել: Մեծդ իշխան, Զէյթունը քո խօսքը դեռին չի ձգեր:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Սով կուզայ եղեր, ժողովուրդը անօթութենէն կը մեռնի եղեր, ռազմամթերքի պակասութենէն դժբաղդութիւն կուզայ եղեր. Հնչ. պարոնները վնասակար մարդեր են եղեր. չենք կրնար թրքաց թնդանօթներուն կրակին պատասխանել եղեր, թաղաւորի ներումը հայցելը մեզ կը փըրկէ եղեր. փուճ մարդոց փուճ փիլիսոփայութիւն. լաւ է ըսել՝ կեղտոտութիւն, փիսուիթիւն: Հայը սուրը:

Ուզեցա պայթելու առտիճան տաքցած է. չուտ քաղաք իջիր, կանչէ այդ անզգամները եւ իմ կողմէն որոշ կերպով հաղորդէ իրենց թէ՝ Զէյթունի Հայ զինուորական խորհուրդը վճռած է պնդակահարել զիրենք եթէ փորձուին ոեւէ կերպով խանգարման որոմ ցանելու: Ես կը նախընտրեմ իմ ժողովուրդը մեռնի սովէն, քան տաճկի սուրէն: Քանի օրերու ընթացքին բոլոր կէտերու վրայ Զէյթունցին յաղթական է. թուրքը կորագլուխ. երբ մենք վճռած ենք յաղթել, քրտւիլ թնդանօթները չեն կարող մեր կամեցողութեան թափը կասեցնել եթէ մենք չը կամինք: Զէյթունը պիտի յաղթէ. ասիկա անդարձ վճիռ է:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— Քո անուշ հոգին երբէք թող չը նեղուի, իշխան, այս րոպէիս ճամբայ կ'իյնամ. նախ իմ զաւակներս թող ատոնց կռնակին խաղայ, յետոյ ձեր գնդակը. անանկ Տէր կարապետ մը կը չինեմ որ ինք ալ զարմանայ: Մնացէք խաղաղութեամբ:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Աստուած օգնական:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ.— (Դուրս):

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ճչմարիտ Հայը պատկառանք եւ երկիւղածութիւն ունի իր ազգային արժանապատուութեան հանդէպ.

ճչմարիտ Հայը պիտի նախընտրէ իր մահը քան իր ձեռքով ազգադաւ ոեւէ քայլ առ իր հայրենի դասը: Մեր կեանքին մէջ պակաս չեն վաչա, խան, ամիրայ ոխակոտաւոր սորուկները, որոնց ոչ միայն ոխակոտը թուրք վաճիչահէն կուգայ, այլ եւ ազգուտի մէջոցը, հացը: Պնակալէզներու այդ վոհմակներն են որ Վոսփորի զեղաճիծաղ ափերը նստած, զաւուի նեբսերէն բարձրացող Հայ աշխատաւորի աղեկտուր ճիչերը կը հեղնեն.ու ձեռքի տակէ իրենց քար սրտերուն համապատասխան քար մարդերով կը ջանան խանգարել Հայոց հզարտ լեռներու կատարները բարձրացողներու հզարտ ու յաղթական քայլերն: Սոյն անարժաններըը սովոր են գծնել կարմիր գազանին, անոր չնորհներուն արժանանալու. այդ չնորհները սակայն Հայ հասարակութեան յղնած ոսկորներու ճերմակ ծուծերէն քամուած են. ամօ՛թ իրենց երեսին (դուրս):

ՏԵՍԻԼ Ե.

Աղասի, Ապահ եւ Մլէհ

ԱՂԱՍԻ.— (Մլէհին) Ընկեր Մլէհ, ներս մտիր եկեղեցիէն եւ դուրս բեր սեղան, եւ աթոռ մը:

ՄԼԷՀ.— (Հրամանը կը կատարէ):

ԱՂԱՍԻ.— (Նստիլ· ձեռքի պայուսակէն դուրս հանել գիւղական քարտէսը Զէյթունի) Պատերազմի քսանեւորդ օրն ենք· կռուի ընթացքը իր ընդհանուր գծերուն մէջ մեզի նպաստաւոր է: Մենք վնասուեցանք Մավրկէրի, Ֆըռնուզի եւ Աբէդի մօտերը· մեր կորուստի ամենածանր պարագան ձէլլատի նահատակութիւնն է· անոր յանդգնութիւնը սակայն Բերթուզ Զայլի յաղթանակը ապահովեց· վատք ձէլլատին: կեդրոնին օգնութիւնը դժուար թէ ստանանք երբ պաշարումը այսքան սաստկութեամբ յառաջ կը տարուի: Մեր զէնքերը վտանգուած կը կարծեմ: Ռազմամթերքի պակասը կայ· Զէյթունցին կը չվոթուի միայն ա՛յն առեն երբ վառօդն ու գնդակը կը պակսի:

ՍՊԱՀ.— Բայց մենք բաւականաչափ ռազմամթերք ունինք կը կարծեմ:

ԱՂԱՍԻ.— Միայն երեք օրուան բաւելու չափ: Ֆըռնուզի կռիւին 100 հազար գնդակ արձակուած է:

ՄԼԷՀ.— Ի՞նչ ընել ծրագրած էք, ընկեր Աղասի:

ԱՂԱՍԻ.— Գրաւել զօրանոցը, ձեռք ձգել անոնց պահեստի ռազմամթերքը, կրնանք օգտուիլ նոյնիսկ թնդանօթներէն եթէ մեզ յաջողուի ղերել հոն գտնուող 1000ի մօտ զօրքը: Դուք ընկերները, քիչ յետոյ կանցնիք Հրաչեայեին եւ Նշանին մօտ, կը հաղորդէք իրենց որ խստապահանջ չըլլան· լաւ վարուին խմբապետներուն հետ եւ ներշնչեն խումբերը բուռն հայրենասիրութեամբ: Մեր գործի ընդհանուր յաստակագիծը պիտի լինի ամուր բռնել Պիրին լեռներու անցքերը: Ա. գառաղիչն մի քիչ ետ ընկրկիլ եւ տեղաւորուիլ Խլաուզի դունդերը քաղաք բերել· պաշտօն տալ Պօզպայիրցիներուն կարել Զօրանոցի եւ պալատի յարաբերութիւնը եւ պաշարումը սեղմել բուռն սատակութեամբ: Զիհան զեմի ամբողջ երկայնքին սպասող մեր ոյժերու թիւը կրկնապատկել Ալապաշցի քաջերով եւ չը թողուլ, միջոց չը տալ թրքաց նոր զինուոր հասցընելու զօրանոցը· երբ մեզ վիճակուի գէթ երկու օր թշնամին Զիհան զեմի մէս եղեքը զբաղեցնել, զօրանոցը կրնանք ձգել եւ մեր խումբերը զինել նորաձեւ հրացաններով:

ՍՊԱՀ.— Ես կը կարծեմ թէ Զէյթունի բնական գիրքերը կրնան մեզ դիւրութիւն տալ այդ գործը գլուխ հանելու· Բէմզի Մուսթաֆա վաչան վախկոտ մէկը կերեւի:

ՄԼԷՀ.— Ռազմամթերքէն զուրկ մէկն է Մուսթաֆան:

ԱՂԱՍԻ.— Բէմզին հանգեաւ, նա ոչ եւս է:

ՍՊԱՀ.— Ի՞նչ կըսէք, ընկեր Աղասի:

ՄԼԷՀ.— Մի՞թէ:

ԱՂԱՍԻ.— Բէմզին ճաշակեց Հնչակեանի գնդակը: Անոր յաջորդած է հռչակաւոր Խահէմ վաչան· Խահէմը իր յաջորդած է հռչակաւոր Խահէմ վաչան· Խահէմը իր նախորդէն խելացի մարդ է· բայց անկարող է Զէյթունը ընկճելու: Խահէմի աչքերը Զէյթունի լեռներու վիճակագրութեան ճեղուս

վարուքիւնը շուարումի տարած է. Համիտը շփոթուած է. վեց մեծ պետութիւններու ներկայացուցիչները անուղղակի միջոցներով միջամտել կուզեն. գուցէ միջամտեն. ձեր փառաւոր մէկ նոր յաղթականը միջամտութեան դուռ կրնայ բանալ: Ուրախ ենք աւետելու, որ Հալէպի ֆէլլահները փախուստ կուտան Զէյթունն գալու. պաշիպօզուքներու դասալքութիւնը մեծ համեմատութիւններու կերթայ: Թուրքերն անգամ կը ձգեն դիրքերնին եւ կը փախչին երբ Զէյթուն անունը կը լսեն: Հալէպի մասնաճիւղը իր ընկերային պարտականութիւնը կատարելու համար ձեզ կուղարկէ 400 ոսկիի հնչուն դրամ. այս գումարը նուէր եղաւ մասնաճիւղիս յարգելի ատենապետ, մեծ հայրենասէր ընկեր Կարապետ Էֆէնտի Անէմեանի կողմէն: Ձեզ կը մաղթենք կորով, խանդ, եւ յաջողութիւն: Ազգը ձեզ կը դիտէ, արժեցուցէք ազգի յոյսերը :Ընկերական բարեւներով,

Ս. Դ. Հնչ. Կուս. Հալէպի Մ.ճիւղի

ՎԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

Ատենադպիր — Ատենապետ

Վ. ՄԱՍԻՍ — ԿՍՐ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ՄԼՔՀ.— Կեցցէ՛ Հալէպի մասնաճիւղը, կեցցէ՛ ընկեր Կարապետ Աճէմեանը:

ԱՂԱՍԻ.— Աւելիովը կեցցէ: Կարդայ այս նամակը:

ՍՊԱՀ.— (Բարձրաձայն կարդալ)

Ի թուին 17 Հոկտ. 1895, ի Սիս Սիրելի զաւակունքս ի Քրիստոս,

Հայրաբար կը յորդորեմ ձեզ, ետ կենալ գալիք դժբաղդութիւններէ. Օսմանեան բարեացակամ կառավարութիւնը ներում կուտայ ձեզ եթէ ձգէք հեռանալ Զէյթունէն: Լսեցէք հայրական խրատներս ազնիւ Հնչակեաններ և ժամ առաջ անցէք Սուէտիա: Ձեր անձը անձեռնմխելի է. պատասխանատուութիւնը կստանձնենք ձեզ ապահով կերպով Եւրոպական

ռեէ նաւահանգիստ մը հասնել: Կօրհնեմ ձեզ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոսի շնորհիւով:

Կաթողիկոս Սսոյ (կնիք)

ԱՂԱՍԻ.— Վարձկան մը բերաւ այս նամակը:

ՍՊԱՀ.— Հա՞յ էր:

ԱՂԱՍԻ.— Թրքացած հայ էր:

ՍՊԱՀ.— Ուրեմն կե՞ղծ է ասիկայ:

ԱՂԱՍԻ.— Ամբողջութեամբ կեղծ. տաճկի գործ, որուն ո՛չ միայն արժէք չը տուի, այլ նամակաբերը ղնդակահարեցի տեղն ու տեղը:

ՄԼՔՀ.— Պատուէ Թող երթայ, ընկեր Ապահ:

ԱՂԱՍԻ.— Ո՛չ, պահել պէտք է զայդ՝ հաշուետուութեան օրը Թրքաց աչքը խոթելու համար: Բայց մենք կուշանանք. ժամանակ չը կորսնցնենք. Մլէհ, հոս կանչէ բոլոր մեծամեծները իրենց քաջարի թիկնապահներով:

ՄԼՔՀ.— Ամբողջանե՞ր ալ:

ԱՂԱՍԻ.— Բոլո՛րը, նոյնիսկ ընկերուհիները:

ՏԵՍԻԼ Զ.

Նոյեմբ եւ բոլոր կռուող ոյժերը

ԲՈԼՈՐԸ.— (կարգաւ շարուիլ, կուսակցական եւ յեղափոխական դրօշակներով):

ԱՂԱՍԻ.— (Զէյթունի բարտէնին վրայ աչք դարձնել բանիցս եւ մէկէն ոտքի կենալ) Ընկերներ եւ ընկերուհիներ, 20 օրերու ձեր բոլոր բաղխումները յաղթութեամբ պսակուած են. 20 օր առաջ Թուրքը ուր որ էր, հոն մնաց: Թուրքի ոտքը եթէ Զէյթունի լեռներուն կպի, այլ սրբապղծութիւնը մեր անուան նախատինք է: Ըմմդին սպանուեցաւ, Խահէմը յաջորդեց 50000 զօրքի յաւելումով. Խահէմը երբ սպաննենք Ալի մը կրնայ յաջորդել գուցէ Թրքական 7 բանակներու յաւելումով. անարժէք պարագայ Զէյթունցիին համար. խաւարը լոյսին առջեւ տեղի պիտի տայ: Մի պարագայ սակայն մտահոգ չընէք. ղուբ չը պիտի մղուիք վայրագութեան, խնայեցէք կանանց, խնայեցէք մանուկներուն, գերիներուն տուէք արժանավայել յարգանք. Թալանի եւ աւերմունքի բնազդը մեր մէջ Թող մուտք չը գըտնէ:

նէ, որ աշխարհ լմանայ տարբերութիւնը Հայուն ու Թուրքին։ Երէկ դիչեր կայացած զինուորական խորհուրդը պաշտօն յանձնեց ինձ պաշտօնապէս ձեզ հաղորդել, որ զօրանոցը պիտի դադրաւենք 48 ժամէն. առ այդ՝ արիասիրտ խմբապետներուդ վերայ պարտականութիւնն կ'ինայ խիստ խնդացութեամբ խստացնել ձիհանի երկայնքն ի վար ձգուած մեր դիրքերը եւ հնարաւորութիւն չտալ Թրքաց զեան անցնիլ. երբ ձեզ յաջողուի կըտրել Թշնամիին հաղորդակցութիւնը. վստահաբար կըսեմ որ զօրանոցը դրաւելը միայն 24 ժամուայ դործ կը դառնայ։ Արդ՝ դործին երթալէ առաջ գոռանք միասին.

Կեցցէ՛ Հայաստանը։

ԲՈԼՈՐԸ.— (գոռալ) Կեցցէ՛։

ԱՂԱՍԻ.— Աւեհիք, ա՛ռ այս նամակը եւ դնա հօրեղբօրդ Սարգիս Իչխանին։ Պէտք է կարել զօրանոցի ջուրը այս իրիկուն։

ԱԻԵՏԻՔ.— (Նամակը առնել՝ բարեւելով դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Փանոս, իջիր Շաատլախեանին, հաղորդէ իրեն 800 ընկերներու յաւելում ձիհանի դիրքերը։ Տես Յակոբ Տէր Կարապետեանը, ըսէ իրեն որ Ֆըռնուզի կռուողներով Ամլապաշի անցքերը փակէ եւ վերջ տայ քրդական վայրագութեանց։

ՓԱՆՈՍ.— (Բարեւելով դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Աչխէն, զինակիցներուդ հետ Մերկերեան Հաճիի խումբին այցելէ եւ տուր այս դրութիւնը։ Դիչեր կիսուն դուք այս դիրքը պիտի պաշտպանէք, չուա դարձէք։

ՍԱՌԱ, ԱՇԽԷՆ եւ ՍՈՒՍԱՄ.— (Նամակը առնել, բարեւելով դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Ապահ, Պօղոսպէյըցիները պատրաստէ Իչխան Եղիայի հետ, նախ պալատին վրայ զործել հարկ է դայմամը ձեռք ձգելու համար, յետոյ զօրանոցին կը դարձնէք ձեր դէնքը, երթաք բարի։

ԱՊԱՀ.— (Բարեւելով դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Մլէհ, կայծակի արագութեամբ Հրաչեան տես. 500նոց իր դունդի կէսը թող կախէ Պերպինկայի աչ փէչերուն, միւս կէսով թող ոյժ տայ քաղաքի չարժումներուն. երթաք

բարի։

ՄԼԷՀ.— (Բարեւելով դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Խաչեր Քէհեայ, դուք Վասիլոսեան Յակոբ Իչխանի, Նօհուտեան Մելքիսեդեկի եւ Սարգիս աղայի հետ թէլէֆէնքի Հայոց օդնութեան փութացէք։ Վանահայրը զօրանոցը պաշարելու դործին վերհսկիչ կը նչանակուի. իսկ Նազարէթ Իչխանը ինձ հետ կը մնայ ընդհանուր դործը դեկավարելու։

ԲԱՐԹՈՂ.— Շատ վատ դերի մէջ են վաստակամիտները։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Տեսա՞ր զիրենք։

ԲԱՐԹՈՂ.— Գայմագամի քովէն դուրս չեն ելլեր. ի՞նչպէս տեսնէի։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Մէկ ձողի վրայ գայմագամին հետ, պիտի դնդակահարել տամ այդ դաւաղիրները. ինծի Նազարէթ կըսեն։

ՏԵՍԻԼ Է.

Նոյնի եւ Աւետիք

ԱԻԵՏԻՔ.— (Բարեւել. ապծանաւալ)։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ի՞նչ ունիս, տղաս։

ԱԻԵՏԻՔ.— Ուրախ լուրեր, հայր։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ո՞ր դիրքէն։

ԱԻԵՏԻՔ.— Փառքը Ալապաչցիներուն է. դիրուցան ըրած են 30,000 թրքական բանակը։ Թշնամիէն 11,000 մեռեալ կայ։

ՂԱՍԻ.— Քանի՞ դերիներ։

ԱԻԵՏԻՔ.— Քանի մը հատմիայն։

ՂԱՍԻ.— Այդ չէ կարելի։

ԱԻԵՏԻՔ.— Հազարի մօտ դերիներ եղած են, բայց իրարու բերաբար մեռած են։

ԹՈՋԵՐ.— (Խնդալով) Հասկնալի է. Ալապաչցին դերի՞ կը պահէ, հը՛ (գլուխը շարժել)։

ՂԱՍԻ.— (Բարկացած) Զը կարողացանք այս մարդոց խօսք հասկցնել։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— (Բարկանալ Աղասիի) Ի՞նչպէս կարելի է դերիները պահել, երբ սովը Զէյթունցուն կըսպառնայ, եթէ թուրքերը իրենց զինքնին կը հոգան, թող անոք տան մեզ պաշար

սառնալու, այլապէս ձեռք ձգածնիս չազատիր :

ԱՂԱՍԻ .— Գործին մէջ անդիմութիւն կայ տակաւին :

ՆԱԶԱՐԷԹ .— Երբէ՛ք : Դուք, պարոն Աղասի, Հնչակեան կուսակցութեան բարձր սկզբունքներով տոգորուած անձնուրութիւնն ըլլալով իրերը կը տեսնէք վսեմ մէլոցներով. մենք Ձէյթունցիներս քո կուսակցութիւնը մերը կը նկատենք, բայց այս սեղմ պայմաններու տակ չենք կարող ընկերվարականի մարդասիրական վերաբերմունք ցուցնել սոյն բիւրտ բանակին, որու անուան մէջ խառացուած է ոճիրը, թալանը եւ քանդումը. եւ ես խղճի հանգստութեամբ հրաման տուի մեր քաջերուն, Թրքաց հետ վարուիլ իրենց հասկցածին պէս : Ես հրամայած եմ, անոնք գործադրած են, ունի՞ք ինձ ոեւէ ըսելիք :

ԲԱՐԹՈՂ .— Ներհուրդ կուտամ ձեզ որդեակներս, որ կատարուած իրողութեան մը համար է դուր տեղը իրար չը վիրաւորէք. սխալ կամ չիտակ՝ եղած վերջացած է. այդ մասին ձեր վէճը ոչ մէկուն աւելորդ է, այլեւ...

ԽԱԶԵՐ .— Կրնայ ձախողել հսկայ ծրագիր մը :

ԱՂԱՍԻ .— Ձեր նախազգացումը սխալ է, Հայը սուրբ. Աղասին եւ Նազարէթ Իչխանը չեն դժուարիր. մենք կը վիճինք բարի նպատակաւ, եւ որպէսզի դուք վստահ ըլլաք որ մենք հաշտ եղած ենք ու հաշտ ալ պիտի մնանք, ձեռք կուտանք իրարու ձեր ներկայութեամբ (Նազարէթին) ձեռքդ ինձ տուր, Նազարէթ Իչխան :

ՆԱԶԱՐԷԹ .— (Ձեռք տալով) :

ԱՂԱՍԻ .— Գժտուեցա՞ր ինձմէն :

ՆԱԶԱՐԷԹ .— Երբէ՛ք :

ԵՐԿՈՒԽՐ .— (Ձեռքի սեղմում) :

ԲԱՐԹՈՂ .— Օրհնեալ ըլլաք, զաւակներս, Տէրը պահապան լինի ձեզ :

ՆԱԶԱՐԷԹ .— (Աւետիքին) Գերիներէն քանի՞ն ողջ են :

ԱԽԵՏԻՔ .— Միայն 3ը. որոնց հետ է Քէլ Մարտիրոս անուն հայ մը :

ԱՂԱՍԻ .— Ահա՛ գնդակի արժանի մարդը. հայ լինի եւ Թրքաց կողմէն Հայոց դէմ կռիւ մղէ՛ եւ չըսպաննուի ալ, այդ՝ ծամածռութիւն է : Ինչո՞ւ չսպաննեցիք :

ԱԽԵՏԻՔ .— Իբրեւ քրիստոնեայ, սպաննուելէ առաջ խոստովանիլ կուզէ :

ՆԱԶԱՐԷԹ .— Հոս բերէք այդ չունը :

ԱԽԵՏԻՔ .— (Դուրս) :

ԱՂԱՍԻ .— (Բարկացած դէմքով երթալ գալ. անհանգիստ է) Դժո՛խք, դժո՛խք, սարկութիւնը իրենց ոսկորներուն ծուծը մտած է. անունով հայ՝ սրտով Թուրք. սողո՛ւն. սողո՛ւն, ըստո՛ր մարդ : Ի՛նչ դժբաղդ ժամանակներու մէջ կ՚ապրինք, որ մեր աչքերը այս տիպ որդերու կը հանդիպին, ու սա դեռ հազորդուիլ կուզէ, երկինք երթալու միտք ալ ունի. վառաւո՛ր ճամբա՛յ.....:

ՏԵՍԻԼ Ը.

Նոյնք, Քէլ Մարտիրոս, Մլէհ եւ Աւետիք

ԱՂԱՍԻ .— (Քէլ Մարտիրոսին) Ինչո՞ւ հոս եկար :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— Խոստովանելու համար :

ԱՂԱՍԻ .— Հիւա՞նդ ես :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— (Լուռ է) :

ԱՂԱՍԻ .— (Ապտակ մը երեսին) Լաւացա՞ր, հարցերուս պատասխանէ :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— (Դողալ սաստիկ կերպով) :

ԱՂԱՍԻ .— Հիւա՞նդ ես ըսի քեզի :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— Ողջ եմ, բայց մահուան դուռն եմ, պարոն :

ԱՂԱՍԻ .— Թրքական ոստիկան մը ինչ գործ ունի Հայոց կրօնի սրբութիւններուն հետ :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— Ես հայ քրիստոնեայ եմ, պարոն :

ԱՂԱՍԻ .— Անունդ ըսէ :

ՔԷԼ ՄԱՐՏ .— Ծառայ Մարտիրոս :

ԱՂԱՍԻ .— (Թիֆել) Թո՛ւ քո երեսին պեհնամուտ արարած : Հայ ըլլաս, Մարտիրո՛ս կոչուիս եւ գնաս Թրքաց մխանաս մեր դէմ կռուելու, էհ ծովերու ջուրերը կրնա՞ն մաքրել քու մեղքերդ. կարելի՞ բան է այդ. երբէ՛ք :

ՔՐ. ՄԱՐՏ .— Կարդիդ մնանիմ, Հայը սուրբ (կը չոքի) սըխալուեցայ. հաղորդէ զիս, դէթ դժոխք չերթամ. բարեխօս կեցիր մեղաւորիս. քաւութիւն հայցէ մեղքերուս համար :

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ինձ նայիր, տղա՛։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— (Կը յառի ստիպուած)։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Ձիս կը ճանչնա՞ս։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Ի՞նչ եմ եղեր. ոտքդ պագնեմ, դուն Իչխան Նազարէթն ես, Ձէյթունի հերոսը։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Գովասանքի պէտք չկայ։ Ինչո՞ւ Իչխանութեանս տակէն դուրս եկար։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Աստուած խելքս առաւ։

ԲԱՐԹՈՂ.— Բերանդ անարժան է Աստուծոյ անուան, մեղայ ըսէ։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Մեղայ։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Քանի որ պիտի մեռնիս, խոստովանիր ճըշմարտութիւնը. ի՞նչը մտածեն ընել Թուրքերը։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Գլուխնին իրենցը չէ որ միջոց մը կարենան մտածել. ոչ ոք սիրա կընէ Ձէյթունի լեռներուն նայիլ, սոսկումը պատած է զիրենք։ Թուրքերու մխքն է խաբեբայութեամբ նեղս մտնել։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Երբ այդ կը տեսնէիր ու կիմանայիր, ինչո՞ւ չէր փախար մեզ մօտ։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Չէին թողուր։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Դաւաճան մարդ, մինք ղժուար թէ ներենք քեզ, մեր չէր ներածին Աստուած ալ չէր ներեր, որովհետեւ դուն քնքդ ազդազաւ մէկն ես։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Կը պաղատիմ քեզ, հզօր Իչխան, ծնրադիր կը խնդրեմ, ղղջացա՛ծ եմ։

ԲԱՐԹՈՂ.— (Մաշտոցը հանելով) «Հրաժարիմ ք սատանայէ եւ ամենայն խաբէութենէ նորա, ի գնացից նորա, ի չար կամաց եւ ի չար խորհրդոց նորա, (կրկնել երիցս) եւ ապա դառնամ առ Աստուած։ (Քէլ Մարտիրոսին) Ըսէ մեղայ Աստուծոյ։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— Մեղայ Աստուծոյ։

ԲԱՐԹՈՂ.— Աստուած թողութիւն չնորհեսցէ։ Մարտիրոս որդեակ, կրօնական կարգիս բերումով երբ մկնորդ կը հանդիսանամ քեզ Աստուծոյ առջեւ եւ թողութիւն կը հայցեմ, յեղափոխական կոչմամբ հակառակ արարքի մէջ դրած կըլլամ

ինքզինքս. դուն պիտի սպաննուիս քիչ յետոյ. վերջին վայրկեաններուդ մէջ ապաշխարելդ դուցէ քեզ ազատէ յաւիտենական տանջանքներէ։ Կը հայցեմ Տիրոջ կամքը, եթէ Տէրը կը կամի ներել քեզ. այդ՝ իր կամքն է. (մասնատուփը հանելով) Եւ ես խաղաղութեան գՏէր աղաչեցուք։ Օրհնութիւն եւ փառք Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ (կը հաղորդէ)։

ԱՂԱՍԻ.— Ոտքի կեցիր, որ թողութիւնդ առնես։ (Աւետիքին) Աւետիք, Մելքիսեդեկին ըսէ հինդ գնդակ արձակել տայ այս դաւաղիրի ճակատին իրրեւ թողութիւն մեղաց։

ԱԻԵՏԻՔ.— Քալէ նայիմ։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— (Սաստիկ դողալ) Հայր սուրբ, հոգւոյդ գուրբան, Հայր սուրբ, սա եօթը տարի է, որ ոչ խոստովանած եմ, ոչ հաղորդութիւն առած եմ, կարգիդ մեռնիմ. Հայր սուրբ, Քրիստոսի սիրոյն թող ըլլայ՝ եօթը տարիներու կարգս կրացուր, եօթն անգամ հաղորդէ զիս, կ'ապաշխարեմ ես, կը զղջամ ես։

ԲԱՐԹՈՂ.— (Նազարէթի ականջին փսփսալ)։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Կը կարծե՞ս թէ ուղղուի։

ԲԱՐԹՈՂ.— Ամբողջ պատասխանատուութիւնը իմ վրայ կառնեմ։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Լա՛ւ. քո խնդրանքիդ համար չնորհեցի, գնայ։

ԲԱՐԹՈՂ.— (Քէլ Մարտիրոսին) Նէ՛րս մտիր եկեղեցիէն եւ ապաշխարհանքի աղօթքդ ըրէ 7 տարիներու պակասը լրացնելու համար։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— (Սաստիկ լալ)։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Նէ՛րս անցիր քանի ոտքերդ քուկդ են։

ՔԷԼ ՄԱՐՏ.— (Կը մտնէ եկեղեցին)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

Նոյնիսկ եւ Աշխէն

ԱՇԽԷՆ.— Ողջո՛յն մեր մեծերուն։

ԱՂԱՍԻ.— Որո՞ւնն է վտանգը։

ԱՇԽԷՆ.— Մերկերեան Հաճիլինը։ 3000 Թուրքեր ամէն ինչ լքելով վախուստի մատնուեցան։ Խլավուզի չրջակաները թըր-

քաց նշոյլն իսկ չը մնաց: Անոնց 800ին դէմ 2 մեռեալ ունինք: Խումբը ցնծութեան մէջ է:

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Ըսէ իրենց որ պետակը չանցնին:

ԱՇԽԷՆ.— Սիրով (դուրս)

ՏԵՍԻԼ Ժ.

Նոյնիսկ եւ Փանոս

ՓԱՆՈՍ.— (Զինուորական բարեւով) Ձեր հրամանին կը սպասեմ:

ԱՂԱՍԻ.— Խօսեցէք:

ՓԱՆՈՍ.— Զօրանոցի թրքաց կողմէն Հայ պատուիրակութիւն մը կուզէ ձեզ ներկայանալ:

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Քանի՞ հատ են անոնք:

ՓԱՆՈՍ.— Երկու հոգի են. Տէր Կարապետը եւ եղեկիէլ աղա Անդրէասեանը:

ԱՂԱՍԻ.— Զարմանք բան: Ո՞ւր են որ:

ՓԱՆՈՍ.— Իչխան Յակոբ վասիլոսեանի հսկողութեան տակ են:

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Լա՛ւ: Փանոս, եկեղեցիէն կարպետ մը դուրս բեր:

ՓԱՆՈՍ.— (Կը կատարէ հրամանը):

ԱՂԱՍԻ.— Նստեցէք տեսնենք:

ՆԱԶԱՐ., ԽԱԶԵՐ եւ ԲԱՐԹՈՂ.— (Կը նստին):

ԱՂԱՍԻ.— Ընդունի՞նք դիրենք:

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Ընդունինք կը կարծեմ:

ԽԱԶԵՐ.— Ընդունելուն մէջ վտանգ մը չեմ տեսներ ես:

ԲԱՐԹՈՂ.— Թող դան, որ խաղը խմանանք:

ԱՂԱՍԻ.— Ձիրենք հոս առաջնորդէ:

ՓԱՆՈՍ.— (Դուրս):

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Ակնյայտ է այլեւս, որ թուրքերը նեղն են եւ կը դիմեն իրենց յաւտուկ խարդախ միջոցներուն:

ԽԱԶԵՐ.— Չը խաբուիք այդ սեւզլուխ քահանային, նա երբ սեւ կըսէ՝ ճերմակ հասկցէք: ճերմակ կըսէ՝ սեւ հասկցէք:

ԱՂԱՍԻ.— Շատ հասկնալի է. կըմբռնեմ եղածը:

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

Նոյնիսկ, Տէր Կարապետ եւ եղեկիէլ աղա Անդրէասեան

ՏԷՐ ԿԱՐԱՊ.— Աստուած օգնական, ողջոյն ձեզ:

ԱՂԱՍԻ.— Օրհնեա ի Տէր, հրամմեցէք, նստեցէք:

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— (Կը նստին):

ԱՂԱՍԻ.— Բարի եկաք:

ԵՐԿՈՒԽՔԸ.— Ողջ կեցէք, մեծաւորները:

ԱՂԱՍԻ.— Մե՞ղ տեսնել ուզած էիք:

ՏԷՐ ԿԱՐԱՊ.— Այո, ոդեակ, գայմագամ պէյը զնդապետին հետ լինճ յայտնեց թէ պատրիարքարանէն հեռագիր մը պիտի գայ, այդ հեռագիրը պարտական ես Ազասիին տանիլ. եւ ճիշդ է որ իրիկուան մօտ Մաթէոս պատրիարքի ստորագրութեամբ ստացայ այս հեռագիրը եկեղեցւոյ հասցէին ուղարկուած: (Կուտայ Աղասիին):

ԱՂԱՍԻ.— (Բարձրաձայն կարդալ)

Ձէյթունի Հայոց Առաջնորդարանի ուշադրութեան.

Վեհափառ կայսրը բարեհաճած է ստորագրել Հայկական բարեռորոգումները. հայկական միւս շրջաններու մէջ բարեռորոգումներու ծրագիրը գործադրուիլ սկսած ըլլալով կը յորդորենք Ձէյթունի հայութիւնը որ իր մօտ մուտք գտած կարգ մը օտար մարդոց դաւադրական գործերուն ոյժ չը տան: Եւ ստիպել իրենց, որ հեռանան Ձէյթունի սահմանիներէն, բանի որ Հայոց բարեռորոգութեան խնդիրը եղած կարգադրուած է:

Պատրիարք Հայոց,
ՄԱՏԹԷՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 1895, Հոկտ. 18

ՆԱԶԱՐԻԹ.— Դուք կը հաւատա՞ք այդ եղածին:

ՏԷՐ ԿԱՐԱՊ.— Որպէս կղերական պարտական եմ հաւատալ եւ անսալ մեր պատրիարքին:

ԲԱՐԹՈՂ.— Ինձ նայիր, տէրտէր, գլխարկդ վար կառնեմ եւ գլուխդ դռռոց կ'անցնեմ. դուն իրրեւ քահանայ այս վայրկեանիս ո՛չ մէյն իմ կրօնական իշխանութեանս տակ ես, այլ

եւ իմ յեղափոխական սուբին: Պօլսէն վչող հովերը Զէյթունի լեռները չեն կարող հասնիլ, կ'իմանա՞ս:

ՏԻՐ. ԿԱՐԱՊ.— Մի զայրանաք, Հայր սուրբ, խնդրեմ մի բարկանաք: Եթէ չէք ընդունիր հրահանգը, հօ՛ չէք ընդունիր ի՞նչ կուզայ մեր ձեռքէն:

ԱՂԱՍԻ.— Այս հեռագիրը կեղծ է. Հայոց պատրիարքը իր գլուխը կրնայ տալ՝ քան այս ձեւ տմարդի հեռագիր մը: Համիտը գուցէ կարող էր աչխարհ խաբել փուճ խօստումներով բայց ոչ մեզ: Այս եղածը Թրքական միջոց է. ու Թուրքը Հայոց մեծերու անունով ստորօրէն կը ջանայ Զէյթունը անսիրտակա-նացնել, անպաշտպան ժողովուրդը սրէ անցնելու նկատումով: Ի՞նչ է ձեր կարծիքը, Իշխան Նազարէթ:

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Այդ խաղ է եւ մեզի չի պատկանիր:

ԽԱՉԵՐ.— Սատանան գլուխ գործոց արարք մըն է անիկայ Թուրքերու կողմէն, ե՛ւ դարձուցէք:

ԱՂԱՍԻ.— (Գրութիւնը բզմտել եւ գետին թափել):

ՏԻՐ ԿԱՐԱՊ.— Ի՞նչ պատասխան տանինք:

ԱՂԱՍԻ.— Ինչ որ լսեցիք եւ ինչ որ տեսաք: Պատասխանեցէք նաեւ Թէ՝ Հնչակեան կուսակցութիւնը փոտած բարեկործութեանց չի հաւատար. մեր պահանջն է քաղաքական ինքնավար Հայաստան. ու Թուրք կառավարութիւնը ամենէն առաջ Զէյթունի անկախութիւնը պիտի ճանչնայ. Զէյթունը իր կիլիկիայով ոգին է վաղուան Հայաստանին: Ահա Թէ ուր կընթանայ մեր վաղը:

ՏԻՐԿԱՐԱՊ.— Ելլենք ուրեմն: Մնացէք խաղաղութեամբ:

ԱՂԱՍԻ.— Երթաք բարի:

ԵՐԿՈՒԽՔ.— (Կորագլուխ կերպով դուրս):

ՆԱԶԱՐԷԹ.— Փանոս, հեռուէր իրենց:

ՓԱՆՈՍ.— (Դուրս):

ԱՂԱՍԻ.— Ահա Թրքաց գործակատար պահպանողական Հայ տարրը, ամօ՛թ իրենց:

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

ՆոյԱԲ, Աշխէն, Սուսամ եւ Սառայ

ԵՐԵՔԸ.— (Զինուորական քարեւ):

ԱՂԱՍԻ.— Այս դիրքը ձեզ կը յանձնուի: Մենք կը մեկնինք զօրանոցի պաշարման գործը արագացնելու: Այս իրեղէնները եկեղեցին լեցուցէք եւ դրաւեցէք դիրքերնիդ. զգոյշ եղէք: Մընաք բարի. (Աղասի, Նազարէթ, Բարթողիմէոս եւ խաչեր դուրս: Տեսարանը կը մթագնի):

ԱՇԽԷՆ.— Ձեր դիրքերը գրաւեցէք (չոքիլ):

(Տեսարանը կը մթագնի)

ՍՈՒՍԱՄ.— Ոսկոր չը մնաց: Աչքերուս մէջ կարծես աւազ լեցուած են, խիստ ընկճուած եմ, մայր:

ՍԱՌԱ.— Քնացիր աղջիկս, քո կարգը ես կ'անցնիմ:

ԱՇԽԷՆ.— Երկուքդ ալ քնացէք. ես կը հսկեմ. երկու ժամ յետոյ դուք հսկեցէք, ես կը քնանամ: Քնացէք խնդրեմ:

ՍՈՒՍԱՄ եւ ՍԱՌԱ.— (Հրացանները ձեռքերնին բարձ ընելով կը քնանան):

ԱՇԽԷՆ.— Ինչ ախուր է այս պահը. սեւաւոր սրտով դիչեր կէսուն պարտականութեան դաշտի վրայ փառաւոր մահուան մը կը ձգտիմ սիրածիս հոգին դանելու. ա՛հ, Ձէլլա՛տ, Ձէլլատ, Աչխէնը բուերու կանչերուն արժանացուցիր: Աչխէնը, անմուրա՛զ Աչխէնը իր խոցերու կոծերուն հետ քանի եւ մէկ օրերէ ի վեր ի զուր կը փորձէ քարերը լեզու հանել դէպ վերջին բառն իմանալու: Քնարս կոտրուա՛ծ է, լարերը կոտրուա՛ծ... ճակատագրի անդուլ հարուածներուն տակ պիտ սախլուէինք միայն ցաւը երգել, եթէ յեղափոխութեան վսեմ ճամբայով մեր ազատութիւնը դանելը իսկալ չունենայինք: Այդ իսկալը սակայն մեր քաջերու կարմիր արեանց ծարաւն ունի. գուցէ եւ իմս եւ բոլորինը... ու բոլորի նշանաբանը Թող լինի Հայաստանն ԱԶԱՏ:

ՏԵՍԻԼ ԺԳ.

ՆոյԱԲ, Մլէհ եւ Փանոս

ՄԼԷՀ.— Քնացա՞ծ էք, ընկերուհիներ:

ԱՇԽԷՆ.— Արթուն եմ ես եւ կը հսկեմ: (Գլուխը գետին դրնել եւ մրափել):

ՓԱՆՈՍ.— (Եկեղեցիին դուռը բանալ) Մարսո՛ (պոռալ) Քէլ Մարսո՛...

ՔԼԻ ՄԱՐՏ. (Ներսէն) ՏՀ՛ր Աստուած, թողութիւն տուր ինձ:

ՓԱՆՈՍ.— Մարտո՛, դուրս եկուր, մուկ:

ՔԼԻ ՄԱՐՏ.— (Դողդողալէն դուրս ելլել) Մեղայ Աստուծոյ, մեղայ Աստուածոյ, մեղայ Աստուածոյ, մեղայ Աստուածոյ (կրկնել միշտ):

ՄԼԷՀ.— Ապաչխարեցի՛ր:

ՔԼԻ ՄԱՐՏ.— Մեղայ Աստուծոյ, մեղայ Աստուածոյ, մեղայ Աստուածոյ:

ՄԼԷՀ.— (Գլխին գէփ մը դնել) Աստ տեսնեմ, եթէ քեզ ապատ ձգենք, թրքա՞ց կողմը կերթաս, թէ Հայոց:

ՔԼԻ ՄԱՐՏ.— Հայոց կողմը կերթամ, ոտքիդ զուրպան: Շիտակ ըսէք, պարոննե՛ր, ինս սպաննելո՞ւ կը տանիք:

ՄԼԷՀ.— Կը վախնա՞ս մեռնելէ:

ՔԼԻ ՄԱՐՏ.— Շատ կը վախնամ, փորս վրաս չի կայնիր, պարոն:

ՄԼԷՀ.— Իշխանը ներած է քեզ, քալէ որ մեզ հետ դիրք նստիս:

ՔԼԻ ՄԱՐՏ.— (Ուրախ դէմքով) Կեցցէ Իշխանը, այս անդամ 150 թուրք պիտի սպաննեմ:

ՓԱՆՈՍ.— Մուրսի գլխիդ (երեքը դուրս):

ՏԵՍԻԼ ԺԴ.

Նոյնիք եւ Հայ Գուսան

ՀԱՑ ԳՈՒՍԱՆ.— Կը քնանա՞ք, չէ՞ք խռովիր այրող, ցնցող երազներէ. վտանգը կայ ձեր ոսկեայց չեղջակոյտին. աչք ունի նա. թուրքը կուգայ. պղտո՛ր յորձանք...եւ ի՛նչ անգութ զարհուրանքի ահը ունի իր երեսին, խեղդատելու սուրը պատիւը Հայաստանցի հարս ու վեհին, կոյսի՛ն...: Ելէք կըսեմ, Հայու հինե՛ր, ոտքի կեցէ՛ք, միամիտներ, ձեր այս դիրքը վտանգուած է. անուաեերը մեր սահմանին ներս անցած է: Ինչո՞վ ձայնեմ ձեր աչքերու թարթիչներուն, ինչո՞վ զգլխիմ ձեր յոգնալից ոսկորներուն, հին ցաւերու խոցերովը. ձեր կոծերու բոցերովը... կանգնի՛ք պիտի, կորովալից կեցուածքով այս մարդը, որու ձեռքով ձեր խաչերը բազմացան. քանդէ՛ք պիտի թրքաց կարգը,

որու ներքեւ ձեր որբերը չատացան: Դեռ ան կուգայ, ձեզի կուգայ իր բանակով. ոչ թէ բահով... ու նա կուգայ, ձեր արցունքով լուացուելու, աղօթելո՛ւ... «Ալլահ էֆպէր» – քո զոհերդ են մանուկ ու ծեր...: Ելէ՛ք, ոտքի ելէք, Հայ աղջիկները թուրքը կուգայ. ելէ՛ք կըսեմ (փայտը գետին զարնել ուժեղ կերպով). դի՛րք բռնեցէք եւ կռուեցէ՛ք...

Ելէ՛ք, ելէ՛ք, ելէ՛ք (դուրս):

ԵՐԵՔԸ.— (Յանկարծ վեր ցատկել):

ԱՇԽԷՆ.— Սարսռացի, չը գիտեմ թէ ինչո՞ւ:

ՍՈՒՍԱՄ.— Յուզումէս կը դողամ:

ՍԱՌԱ.— Անբացատրելի տեսիլի մը ականատես էի. այդ՝ վատնդ էր:

ԱՇԽԷՆ (Պառկիլ, ականջը գետին տալ եւ մտիկ ընել) Գետինը կը չարժի կարծես:

ՍՈՒՍԱՄ եւ ՍԱՌԱ.— (Պառկիլ եւ մտիկ ընել):

ՍԱՌԱ.— Այս եղածը բանակի չարժում է. եւ կրնայ լինել որ թրքական յատաջխաղացում ալ լինի:

ԵՐԵՔԸ.— (Ոտքի կենալ):

ԱՇԽԷՆ.— Ձայն տանք պահակներուն:

ՍԱՌԱ.— Եւ անմիջապէս:

ԱՇԽԷՆ.— (Ձեռքը կը կրակէ օդին մէջ):

ՏԵՍԻԼ ԺԵ.

Նոյնիք եւ Մլէհ

ՄԼԷՀ.— Ի՞նչ կայ, Աչխէն:

ԱՇԽԷՆ.— Թուրքերը կը յարձակին կը կարծեմ:

ՄԼԷՀ.— (Դիտել շարժման ընթացքը) Եւ ճիշդ մեզի կուդան (մասամբ եղանակով ուժեղ կերպով պոռալ) զո՛րձ, զորձաւո՛ր, զորձատեղին Աստուածածնայ քո՛վ...

ՏԵՍԻԼ ԺԶ.

Նոյնիք եւ բոլոր հայ կռուողները

(Գործողները մէկ կողմէն բեմ կուգան մաս մաս եւ կը չոքին)

ԱՂԱՍԻ.— Այս փառաւոր դիրքին մէջ թուրքերը ոչինչ ունին չահելիք. ետ ընկրկինք, ներս քաչենք զիրենք, վերջացը-

նենք: Ոչ մի չփոթութիւն, կ'ուզեցէ՛ք ապա կրակեցէք: Եա դը-
նանք (տեսարանի ձախէն դուրս կելլեն բոլորը):

ՏԵՍԻԼ ԺԶ.

Թուրք ոյժեր

ԹՈՒՐՔԵՐԸ.— (Տեսարանի աջակողմէն ներս):

ԱԼԻ ՀԻՒՍՆԻ.— Վառեցէք այս կրաւտունը. կործանեցէ՛ք Հայոց բոլոր հաստատութիւնները. Զէյթունի մէջ կենդանութեան նշոյլն անգամ պիտ չը մնայ: Մոխի՛ր, քանդում եւ կոտորած. սպաննեցէք առանց խնայելու...յառա՛ջ:

ՏԵՍԻԼ ԺԷ.

Նոյնիմ եւ Զէյթունցիք

ԶԷՅԹՈՒՆՑԻՔ.— (Յարձակիլ չորս կողմէն, կատաղի ճակատամարտ. թուրքերը տեղի կուտան. Զէյթունցիք կը շարունակեն յաղթական յառաջխաղացումը):

ԱՇԽԷՆ.— (Յաղթական բայլերով՝ դրօշը ձեռին) *Փառք Հայոց յաղթական դրօշին, ազատութիւնը մեր մահերով, յառա՛ջ ընկերներ,* (սուրալ յառաջ):

(Վարագոյր)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

(Զէյթունի բրիաց զօրանոցը: Հռովմէական ոճով շինուած հսկայ շինութիւն մը. երկաթեայ դուռներով եւ նեղ պատուհաններով: Զօրանոցի ձախակողմը հեռաւոր հորիզոնի մը տակ բերդը կերեւի բարձրադիր դիրքով: Աշտարակի կատարը եւ դրան երկու կողմերը բրիաական դրօշները կը ծածանին. երկու պահակներ դրան երկու բովերը արձանացած են: Երրորդ պահակը լայն շրջանակի մէջ կերթեւեկէ. պահը լուսածագ է):

ՏԵՍԻԼ Ա.

Էտհէմ, Ալի Հիւսնի եւ ետիին օղլի

ԷՏՀԷՄ.— Հիւսնի, ինչո՞ւ կը ձախողինք:

ՀԻՒՍՆԻ.— Փաշա, մեր դործը այնպէսի Հայերու հետ է, որոնք վախ ըսուածը բնաւ չունին. երէկի յարձակման առեն տեսայ Զէյթունցի Հայ մը, որ մեր արձակած թնդանօթի գընդակը ձեռքին բռնած ապալին վաթթեց եւ նետեց մեր բանակին վրայ:

ԷՏՀԷՄ.— Յուսահա՞տ էք, ուրեմն:

ՀԻՒՍՆԻ.— Ձեր մեծութեան անձը կրնայ 50,000նոց բանակ մը եւս բերել քան թնդանօթներով, եթէ այդ լինի, ես կը կարծեմ թէ կարող կը լինինք ընկճել Զէյթունը, այլապէս յուսահատութիւնը կը մնայ մեծ իրողութիւն:

ԷՏՀԷՄ.— Եահիա օղլի.

ԵԱՀԻԱ.— Ծառայ եմ ձեզ, փաշա:

ԷՏՀԷՄ.— Նորին վեհափառութեան ձեզ ուղարկած չքանչանը ստացա՞ք:

ԵԱՀԻԱ.— Ստացայ, համբուրեցի եւ գլուխս դրի, փաշա: Ներքին Գործոց Նախարարի թելադրութեան համաձայն վարուեցայ. անապատի բոլոր Հայ գիւղերը վառեցի, վերջացուցի: երկու հատ իրարու քով կանգուն գտնելը հրաշք կը նկատեմ: Ինձ յաջողուեցաւ մասնակի կերպով քանդել Ֆըռնուզն ու Ալապաշը:

ԷՏՀԷՄ.— Բայց ոչ Զէյթունը:

ԵԱՀԻԱ.— Ատոր պատասխանատուն ես չեմ. փաշա, Հալէպի չորութիւններէն հոս լեցուած Չէրքէզներն ու Քէլլահներն են. անոնք էին, որ վախի ու սոսկումի որոմը ցանեցին նոյնիսկ իմ աչիրաթիս մէջ. առաջները իմ խօսքս դեռին չէր իյնար սիրով կը կատարուէր ամէն հրաման, իսկ այժմ, որ բունի կը մղենք զիրենք, առաջ գացողը, ա՛լ ետ չի դար:

ԷՏՀԷՄ.— Յարձակողը հայո՞ց կը միանայ կը կարծէք:

ԵԱՀԻԱ.— Ոչ, փաշա, յարձակողը կը մեռնի:

ԷՏՀԷՄ.— Վախցած էք եւ դուք: Հիւսնի պէյ, քանի՞ անդամ բաղխեցաք այս ապստամբ խիյանէթներուն հետ:

ՀԻՄՆԻ.— 36 Մանր եւ մեծ բաղխումներ եղած են մինչեւ այսօր.

ԷՏՀԷՄ.. Ո՞րքան կորուստով:

ՀԻՄՆԻ.— Ճիշդը երբ ըսենք. մեր կորուստը 45,000 կը հասնի, բայց այն բազմաթիւ հիւանդներէն, որոնք ցուրտի սաստկութենէն տիֆի հիւանդութենէ կը տառապին եւ օրական 500ով կը մեռնին:

ԷՏՀԷՄ.— Այդ հաշուով հնչակեան կուսակցութիւնը իր Զէյթունով յաղթած է մեծազօր Օսմանեան պետութեան:

ՀԻՄՆԻ.— Ձերդ մեծութիւն, չենք կարող ընդունիլ թէ անոնք յաղթած են մեզի, մեր բանակը կայուն է եւ կրնայ ծունկի բերել ըմբոստ Զէյթունը եթէ մեծութիւնդ կամի:

ԷՏՀԷՄ.— Մտիկ ըրէք:

ՀԻՄՆԻ եւ ԵԱՀԻԾ.— (Ձիւնուոր. բարեւով արձանանալ):

ԷՏՀԷՄ.— Իմ նախորդս, Մուսթաֆա Րէմզի փաշան իր անխելքութեամբ ձախողած է այս պատերազմը: Րէմզիի դերեզմանը անդամ կայսեր նողկանքին արժանացած է. դուք իրրեւ իր գործակիցները ծանր պատասխանատուութեան տակ էք, եթէ փառաւոր յաղթանակով մը ձեր հին մեղքը չը քաւէք: Ձեզ չեմ պատժեր, ժամանակ մըն ալ կը պահեմ. բայց դուք իմ արծիւեան աչքերուս տակ կը մնաք. պիտի դիտեմ ձեզ: Այսօր Զէյթուն ըսուածին առջեւ կեցողը ես եմ: Մեր խալիֆան ինձ հրամայած է՝ 10 օրէն Ադասի ըսուածին դլուխը ունենալ 40,000 ոսկիի մրցանակով: Հաղորդեցէք այս հրամանը բոլոր պինուորներուն:

Երկրորդ՝ 50,000նոց նոր բանակի յաւելումով սաստկացնել պաշարումը:

Երրորդ՝ Զօրակոչ, պարտաւորիչ զինուորագրութիւն բոլո՛ր իսլամ արուներուն՝ 15 – 50ը:

Չորրորդ՝ Չը խնայել ոչ մի հայու. կիներն անդամ սրէ անցնել.

Հինգերորդ՝ կայսերական կառավարութիւնը հնչակ խռովարարներէն ազատելու համար. Զէյթունէն յետոյ նուաճել Հաճընը, Զոք Մարզուանը եւ Սուէտիան:

Վեցերորդ՝ Համաթուրանական դաղափարներով տոգորել բոլոր իսլամ ցեղերը եւ մղել զիրենք արիւնոչտութեան:

Եօթերորդ՝ Գնդակի բռնել բոլոր այն իսլամները, որոնք որ կռիւի ընթացքին եա կընկրկին կամ կուտելէ խոյս կուտան: Ըմբռնեցի՞ք:

ՀԻՄՆԻ եւ ԵԱՀԻԾ.— (Բարեւել) Այո, փաշա:

ԷՏՀԷՄ.— Ձեր արամադրութեան տակ ունի՞ք քաղաքական բանտարկեալներ:

ՀԻՄՆԻ.— Զէյթունցի այր մարդ ձերբակալել կարելի չէ, մեր արամադրութեան տակ ունինք բաւական մը կիներ, աղջիկներ, մանուկներ եւ ծերեր:

ԷՏՀԷՄ.— (Բարկացած) Զիս կատաղեցնելո՞ւ համար այդպէս կը խօսիս:

ՀԻՄՆԻ.— Երբէք, ես իմ մեծիս իրաւունքը կը ներկայացնեմ: Երէկի ահռելի ճակատամարտը ահաւոր կորուստներու տէր ըրաւ մեզ. կռիւի ընթացքին իրենց ճամբան կորսընդող մէկ քանի չուարածներ միայն մեր ձեռքը ինկան:

ԷՏՀԷՄ.— Շտկել տուր սեղան մը. բերել տուր աթոռներ:

ՀԻՄՆԻ.— (Պահակին) Սեղան մը եւ երեք աթոռներ բեր:

ՊԱՀԱԿ.— (Հրամանը կը կատարէ մարդամեքենայի պէս):

ԷՏՀԷՄ.— (Բազմիլ) Աթոռներէդ ղրաւեցէք:

ՀԻՄՆԻ եւ ԵԱՀԻԾ.— (Կը նստին):

ԷՏՀԷՄ.— (Պահակին) Դուրս հանէ ծերերէն մէկը:

ՏԵՍԻԼ Բ.

Նոյնիք եւ Ծեր մը

ՊԱՀԱԿ.— (Շղթայակապ Զէյթունցի ծերը դուրս կը բերէ):

ԷՏՀԷՄ.— Մաչալլահ, ցախաւելէն աւելի երկայն մօրուքի մը տէր էք. Զէյթունցի:

ԾԵՐ.— Բարեբաղդ եմ որ ապականութեանդ տէրը չեմ:

ԷՏՀԷՄ.— Զի՞ս կ'անպատուես:

ԾԵՐ.— Դուն կըսես:

ԷՏՀԷՄ.— Գիտե՞ս ես ով եմ. Աքիայի ընդհ. հրամանատար Խահէմ փաշան՝ Զէյթունը քանդելու պաշտօնով:

ԾԵՐ.— Գիտե՞ս ես ով եմ. Ֆըռնուզի ծերացած քահանան

քու բանակդ Զէյթունի լեռներուն ստորոտը մեռցնելու պա-
տճառով։

ԷՏՀԷՄ ։— Ձեռքերուդ վրականքները ի՞նչ կըսեն, սակայն։

ԾԵՐ ։— Փականքները անխօս են. ես կըսեմ թէ՝ Թրքաց բա-
նակի մեծ հրամանատարը կորագլուխ ետ պիտի դառնայ իր
արհամարհած Զէյթունէն։

ԷՏՀԷՄ ։— Կը զովեմ սրտոտութիւնդ, քէչիչ էֆ. ինչ հարկ
աւելորդ յոխորտանքներու. հայրենասիրութիւն կը լինի եթէ
դու ինքդ մարիկ տաս ինձ։

ԾԵՐ ։— (Լուռ է)։

ԷՏՀԷՄ ։— 20,000 ոսկի պարզեւ ունիս, եթէ խօսք տաս ինձ
սպաննել Աղասի ըսուած խառնակիչը. այս բոլոր ճախողանք-
ները Հնչակեաններէն կուգայ, Զէյթունի հաւատարիմ ժողո-
վուրդը մազաչափ իսկ յանցանք չունի. եւ ես որպէս հրամա-
նատարը 110 հազարնոց հզօր բանակին՝ ներում պիտի չնորհեմ
ժողովուրդիդ 7 տարի տուրք չը գանձելու խոստումով։

ԾԵՐ ։— Մենք Զէյթունցիներս ձեր խոստացած ոսկիներով
մեր հոգիներու մաքրութիւնը չենք ազատեր. մենք մեր լեռ-
ներու վրայ մեր ազատութեան կը ճգտինք փառաւոր ժեստով.
ես թքնեմ քու քսան հազարի վրայ։

ՀԻՒՄՆԻ ։— (Ապտակ մը ետեւ ծերին) Բերանդ քեզ հա-
ւաքէ։

ԾԵՐ ։— Եթէ չը հաւաքեմ։

ԷՏՀԷՄ ։— Կսպաննուիս։

ԾԵՐ ։— Կուխի ընթացքին եթէ հրացանս չաւիրեր. դուք
չէիք կարող ինձ չդիպչիլ. երբ ձեռքերս կապկպուած են ձեր
թելերով, կրնաք սպաննել զիս։

ԷՏՀԷՄ ։— (Եահիճին) Կը զարմանամ այս ժողովուրդի վը-
րայ։ (Ծերին) քանի՞ զաւակ ունիս։

ԾԵՐ ։— Տասնումէկ։

ԷՏՀԷՄ ։— Ո՞ւր են անոնք։

ԾԵՐ ։— Անոնց 9 հատը Զէյթունի լեռներուն վրայ քեզի
կսպասեն. իսկ երկու վոքրիկները ինձ հետ բանտարկուած են։

ԷՏՀԷՄ ։— Նազարէթ Զաւուշը կը ճանչնա՞ս։ Ի՞նչպէս
մարդ է։

ԾԵՐ ։— Համիտին մեծ մարդ է։

ՀԻՒՄՆԻ ։— Բերանդ քեզ հաւաքէ, ըսի քեզ։

ԷՏՀԷՄ ։— Դուն ըսիր թէ ներսը երկու վոքրիկներ ունիմ։

ԾԵՐ ։— Ըսի, այո, եւ ունիմ։

ԷՏՀԷՄ ։— Որպէս հայր պատրա՞ստ ես կեանքդ զաւակնե-
րուդ համար դնել։

ԾԵՐ ։— Անպայմա՛ն։

ԷՏՀԷՄ ։— Իսկապէս որ տիպար հայր ես. հիմա՛, ես քեզի
վճռապէս կըսեմ, եթէ յանձնառու չըլլաս Աղասին սպաննե-
լու, երկու զաւակներդ ճիշդ հոս, քո աչքիդ առջեւ գնդակա-
հարուին պիտի։

ԾԵՐ ։— (Հեգնել) Հը՛. (գլուխը շարժել) Այդճեւ արարքի
համար ոչ մխայն կեանքս, այլ եղունգս ալ չեմ տրամադրեր։

ԷՏՀԷՄ ։— (Պահակին) Դուրս բեր ասոր պզտիկները եւ
կանգնեցուր ղէմի անկիւնը։

ՊԱՀԱԿ ։— (Բերել եւ կեցնել 30 քայլ հեռու)։

ԷՏՀԷՄ ։— (Հիւսնիին) Երկու գինուոր պատրաստ կանչէ։

ՀԻՒՄՆԻ ։— (Երկու պահակներու) Ի կա՛րգ, նշան ա՛ռ։

ՊԱՀԱԿՆԵՐԸ ։— (Հրացաններնին փոքրիկներուն կուղղեն)։

ԷՏՀԷՄ ։— (Ծերին) Քեզ ըսի, զաւակներդ սպաննուին պի-
տի, եթէ կառավարութեան գործակատարը չը գառնաս։

ԾԵՐ ։— Զաւակներս իրենց հօր աչքերուն առջեւ գնդակե-
լէ առաջ՝ թոյլ տուր ինձ, անդութ մեծատուր, հայրական կըս-
կիծներս աչքերուս արցունքներէն դուրս քաշեմ, աշխարհին
տալու... Ես ծերունի հայր մըն եմ քահանայական պատճառով,
իմ 11 զաւակները երբ մեծցուցի տաժանակիր դժուարութեամբ,
որպէս Զէյթունցի՝ անոնց սովրեցուցի կռուելու եւ յաղթելու
արհեստը... Ես պիտէի, որ դուք, թուրքերդ աղջիկը մօրը
գրկից մէջ կը փարատէք. իսկ հօր աչքերուն առջեւ անմեղ զա-
ւակնց ոսկո՛րները կը կրծէք... բռնակալ էք։ Բռնութեան
դէմ բռո՛ւնցք ունինք պայքարելու. մեր կամքը կայ այնքան հը-
զօր ու բարձր, որու ներքեւ գահակալդ իրեն գահով թզուկ է։
Կանիծեմ ձեզ, ձեր անկումը կուզեմ ես. գեանինն ձեղքի, մէջը
մտնէք, ուր չերեւիք յաւիտեան. անկցի թուրքիան։

ԷՏՀԷՄ ։— (Երկու ձեռքերը շփել) Մեղքը հօրը, այդ որ-

իւնէն անպարտ եմ: (ապտէսի արաբողութեան պէս ձեռքերը վրին շրջան ընել, երեսները խել) «Իլա-իլա-լա-հիլ-լը-լա՛հ..»

ՓՈՓՐԻԿՆԵՐ.— Հայրի՛կ, հայրի՛կ, (բազկատարած) հայրի՛կ:

ԾԵՐ.— Զաւակնե՛րս, (Ծունգերը կոտրտել ֆիչ ֆիչ):

ԷՏՀԷՄ.— (Հիւսնիին) Գնդակել տուր, իմ խօսքս խօսք է:

ՀԻՒՄՆԻ.— (Պահակներուն) Պատրաստ: Կրակեցէ՛ք:

ՊԱՀԱԿՆԵՐ.— (Կը կրակեն, փոքրիկները կիյնան ճչալով):

ԾԵՐ.— (Իյնալ, մեռնիլ):

ԷՏՀԷՄ.— Դո՛ւրս քաշեցէք այդ դիակները:

ՊԱՀԱԿՆԵՐ.— (Կը գործադրեն):

ԷՏՀԷՄ.— Կիները փորձենք: Բեր տեսնոց է՛ն կատաղին:

ՏԵՍԻԼ Գ.

Նոյեմբ եւ Աշխէն

ԱՇԽԷՆ.— (Ղեք-յայտապ է):

ԷՏՀԷՄ.— Անունդ ըսէ:

ԱՇԽԷՆ.— «Մարօ» դունդի ասպատակուհիներէն օրիորդ Աշխէն:

ԷՏՀԷՄ.— Ձիւաղներու պլխաւորը ըսէ:

ԱՇԽԷՆ.— Կոչէ ինչ որ կուզես, բայց իմ նպատակին է կըռուիլ, կործանել բռնութեան կարգերը եւ ոխրանալ Ազատ, Անկախ, Միացեալ Հայաստանին:

ԹՈՒՐՔԵՐԸ.— (Մարելու չափ խնդալ):

ԷՏՀԷՄ.— Բայց դուն ինքնաբերաբար հոս եկած ես թուրք ամուսին մը ունենալու:

ԱՇԽԷՆ.— (Թխել էտհէմի երեսին) Երբ ազգի մը մեծերէն ես այսքան անպարոյկ սրտով, քո ազգը ինքնին անպարոյական է: Կռուի ընթացքին ժայռէն վար գլորուած ըլլալով՝ մարած եմ. քո մարդիկը գլխս բռնած են գդայզերկ վիճակով, այլապէս իմ ձեռքերը այս չղթաներուն չէին հպեր, ես հոս չէի գար:

ԷՏՀԷՄ.— (Հիւսնիին) Ձի՛շդ է որ գինք մարած վիճակի մէջ էք բռներ:

ՀԻՒՄՆԻ.— Սուտ է: Մեզ մօտ եկաւ որ Օսմանեան հայրենիքի ծառայելու պաշտօն մը առանձնէ. մենք չէր վստահեցանք. սպասեցինք, որ դուն ինքդ երբեն տաս այդ պաշտօնը:

ԱՇԽԷՆ.— Առաջին տախտօսը դո՛ւն ես եւ է՛ն մեծ տախտօսը՝ քո վստահչահը:

ԷՏՀԷՄ.— (Եահիւ օղլիին) Ասկից օգուտ քաղել հնար չէ: (Աշխէնին) Դուն ըսիր թէ՝ օրիորդ եմ:

ԱՇԽԷՆ.— (Լուռ է):

ԷՏՀԷՄ.— Զախահաս ես, մեր պատուական ցեղապետ Եահիւ օղլիին կին կը լինիս, հանըմ մը կը դառնաս, չէ՞ս ուզեր:

ԹՈՒՐՔԵՐԸ.— (Խնդուք):

ԱՇԽԷՆ.— (Լուռ է):

ԷՏՀԷՄ.— Չէ՞ս լսեր ըսածներս:

ՀԻՒՄՆԻ.— Փաշա, հանըմ եղողը նէմի հարէմուէիւն կընէ, եահիւ օղլուն սրտովը ըլլալուն համար է, որ չի խօսիր:

ԱՇԽԷՆ.— Անպարոյականներ, չան նման ուրիչի պատիւը կրծելէն դուրս՝ ոչինչ ունիք:

ԷՏՀԷՄ.— (Եահիւ օղլիին) Սոսկալի արարած է: Եթէ Զէյթունցի բոլոր աղջիկները սաղ նման են. մեր թնդանօթները ի գո՛ւր կը կրակուին: (Աշխէնին) Դուն հնչա՞կ ես:

ԱՇԽԷՆ.— Այո: Ես ոչ միայն հնչակեան եմ, այլ եւ նըշանաւոր հնչակեան հերոս ձէլլատի նշանածն եմ:

ԷՏՀԷՄ.— Ներկայիս ո՞ւր է ձէլլատ ըսուածը:

ԱՇԽԷՆ.— Անոր ուր լինելը դուք չատ լաւ գիտէք: Մեր մէկին դէմ, ձեր հազարը, գացէք ձեր սատակներուն հարցուցէք:

ԷՏՀԷՄ.— Զայնդ քեզ քաշէ:

ԱՇԽԷՆ.— Ձեր հարցերուն կը պատասխանեմ:

ԷՏՀԷՄ.— Քանի որ յեղափոխական եմ կըսես ու հնչակ, պիտի գնդակահարուիս:

ԱՇԽԷՆ.— Ի՛նչ հոգս:

ԷՏՀԷՄ.— Սրիւն քո, գլուխ քո:

ՀԻՒՄՆԻ.— (Պահակներուն) Երեսուն քայլի վրայ կեցուցէք:

ՊԱՀԱԿՆԵՐԸ.— (Հրամանը կը գործադրեն):

ՀԻՒՄՆԻ.— Պատրա՛ստ: Նշան ա՛ռ:

ԱՇԽԷՆ.— (կուրծքը ուռեցնել քաջի նման, հզօր շեշտով)

Ի՞նչ հոգս թէ ես կը մեռնիմ, թող Հայաստան ապրի։

ՀԻՄՆԻ.— Օ՛ն, կրակեցէք։

ՊԱՀԱԿՆԵՐ.— (Կը կրակեն)։

ԱՇԽԷՆ.— (Դիպաստ գետին կուգայ)։

ԷՏՀԷՄ.— Դուրս քաշեցէք սատակը։

ՊԱՀԱԿՆԵՐ.— (Կը քաշեն)։

ԷՏՀԷՄ.— Մէկ, մէկ, ինչ որ ձեռք կը ձգէք, կին, էրիկ մարդ, պզտիկ, ծեր, բոլորը, հա՛յ են, վերջացուցէք։ Այս ազգը պիտի փճացնել. որ Օսմանեան պետութիւնը միանգամ ընդմիշտ ազատի բաժանման վտանգէն։ Օձերուն ներելի է ներելը, բայց ո՛չ հայերուն, կիմանա՞ք։ Դուրս կանչեցէք սատնոց զեղծկուհիներէն մին։

ՊԱՀԱԿ.— (Ներս երթալ)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

Նոյնք եւ Սուսամ

ՍՈՒՍԱՄ.— (Շղթայուած է)։

ԷՏՀԷՄ.— (Խորագնին կերպով ջննել) Հրաշալի պատառ է։ Այս աղջիկը իմ չնորհիս պիտի արժանանայ, քակեցէք շղթաները։

ՊԱՀԱԿՆԵՐԸ.— (Կը քակեն)։

ԷՏՀԷՄ.— Կանանոցիս արժանի զեղանի, աղջիկ, ի՞նչ է անունդ։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Լուռ է)։

ԷՏՀԷՄ.— Քեզ ըսի, անունդ ինչ է։

ՍՈՍԱՄ.— (Լուռ է)։

ԷՏՀԷՄ.— (Ոտքի ելլել, եւ փորձել մազերը շոյել) Գեղանի մազ ունիս, մեռաքսի նման։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Բարկացած՝ ձեռքին զարնել) վա՛ր առ ձեռքդ. եթէ մեծ ես մեծի նման չարժէ ձեռքերդ։

ԷՏՀԷՄ.— (Նստիլ) Մասամբ իրաւունք ունիս. եւ ես կը համակերպիմ քեզ։ Խնդրէ՛ եւ պիտի տամ։

ՍՈՒՍԱՄ.— Ես խնդրել չը պիտեմ. ի՞նչ է միտքդ։

ԷՏՀԷՄ.— Անունդ եւ ո՞վ լինելդ հասկնալ է միտքս։

ՍՈՒՍԱՄ.— Անունս Սուսամ է, Ալապաշի մեծաւոր Խաչէր Քէհեայիին աղջիկն եմ ես։

ԷՏՀԷՄ.— Ի՞նչ գործ ունի հոս։

ՍՈՒՍԱՄ.— Կռուին մէջ ծանրապէս վիրաւորուեցայ. անկարող վիճակիս մէջ ձերբակալեցին մարդիկդ եւ հոս բերին կէս մեռել վիճակով։ Ես իմ կամքով հոս եկած չեմ։

ԷՏՀԷՄ.— Ինչո՞ւ կը կռուէիր։

ՍՈՒՍԱՄ.— Ձեզ նման բարբարոսներու անարգ լուծը խորտակելու համար։

ՀԻՄՆԻ.— Քեզ ո՞վ ասաց թէ մենք բարբարոսներ ենք։

ՍՈՒՍԱՄ.— Ես։ Ես ինքս գիտեմ։ 25 օրերէ ի վեր Զէյթունցին ձեզ հետ պատերազմի մէջ է. բաղխումներու ընթացքին Հայոց դերուած են բազմաթիւ թուրք պինուորներ, կիներ եւ աղջիկներ. Հայերը սակայն ձեր կիներուն հետ կը վարուին այնպէս՝ ինչպէս եղբայրը քրոջ հետ, իսկ դո՛ւք, թուրքերդ ձեր բանակներու խորերուն մէջ ոչ միայն մեր պատիւը լափեցիք այլ եւ մեր միսը կերաք։

ԷՏՀԷՄ.— Կրնա՞ս ապացուցանել։

ՍՈՒՍԱՄ.— Ես ինքս իմ աչքերին վկայ։ Ի՞նչ ըրիք իմ բարեպետուհիս։

ԷՏՀԷՄ.— Աչքէն անուն վատահամբաւ կի՞նը ըսել կուզէք։

ՍՈՒՍԱՄ.— Կեցիր, վաշա, կը մեղանչես, նա ոչ մի վատանուն գործ ըրած է, նա մեր պիւցաղնուհին էր, քաջ կռո՛ղ։

ԷՏՀԷՄ.— Սպաննեցի պինք։

ՍՈՒՍԱՄ.— Յանուն ի՞նչ ամբաստանութեամբ։

ԷՏՀԷՄ.— Մէկ հայու դէմ հաղարը սպաննած եմ ըսաւ։

ՍՈՒՍԱՄ.— Նոյնը եւ ես. քո պինուորներու հարիւրները սատկեցուցած եմ. սպաննեցէք եւ ինձ։

ՀԻՄՆԻ.— (Մօտենալ) Մեր պինուորներու հարիւրները քեզ համբուրած են։

ՍՈՒՍԱՄ.— (Ուժեղ ապտակ մը բերել Հիւսնիի երեսին)։

ՀԻՄՆԻ.— Փաշա՛, (ձեռքը ծնօտին դնել)։

ԷՏՀԷՄ.— Ոչինչ, լուի խայթոց նկատէ։

ՀԻՄՆԻ.— Անպատուութիւն է այս, վաշա, հրամայէ, որ գնդակահարուի։

ԷՏՀԷՄ.— Ո՛չ, այս գեղեցիկ աղջիկը իմ կանանոցիս կը

յարմարի, ներս տարէք դինք, այս դիշեր իսկ ճամբայ կը դնէք դէպի Մարաշ։

ՊԱՀԱԿՆԵՐՔ։ — (Սուսամի թեւերէն կը բռնեն)։

ՍՈՒՍԱՄ։ — *Քո կանանոցը եւ դուն իմ ոտքերուս տակը ըլլաք, անամօ՛թներ* (ներս)։

ԷՏՀԷՄ։ — (Ոտքի կենալ, ձեռքերը շփելով քալել) *Եահիճ օղլի։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Ծառայելու պատրաստ եմ։*

ԷՏՀԷՄ։ — *Այս դիշեր զօրաւոր ռմբակոծում մը հարկ է։ քաղաքը թնդանօթով վառելու է։ ռմբակոծման պահուն, դուն կը յարձակիս վանքին վրայ։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Սիրով։ Քրիստեան ոյժին 5000 կանոնաւոր զօրք մեզ միացնէք, յաջողութիւնը անկասկած է։*

ԷՏՀԷՄ։ — *Լաւ, Հիւսնի։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Հրամմեցէք, փաշա։*

ԷՏՀԷՄ։ — *Կը կարծէ՞ք թէ Հնչակները վտանգ մը թերեն զօրանոցին։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Զեմ կարծեր եւ չեն կրնար։ զօրանոցի թնդանօթները ամենէն ընտիր թնդանօթներն են։ անոնք չեն համաձակիր զօրանոցին վրայ յարձակիլ։ քանի մը հարիւր չախմախլի հրացանով ի՞նչ անել կարող են։ այս մասին կատարելապէս կը վստահեցնեմ ձեզ, փաշա։*

ԷՏՀԷՄ։ — *Ես բանակ կ՚անցնիմ, դիշերուայ յարձակման ծրագիրը պատրաստելու։ Հրամայէ զօրքերուն, որ արթուն մը-նան* (դուրս)։

ԵԱՀԻՃ։ — *Հիւսնի պէյ, այս մարդը խիստ մարդ մըն է։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Զէյթունն ըսուածին մասին դաղափար չունի, չէ՛ որ նոր է։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Անանկ կերեւի։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Մէկ քանի օրէն ամէն ինչ կվճռանայ։ պիտի լսուպէս ըմբռնէ Հայը։*

ՏԵՍԻԼ Ե։

Նոյնիք, խառեր եւ Սասո

ԽԱՌԵՐ ԵՒ ՍԱՍՕ։ — (Փղղական ձեւով մինչեւ գետինը ծռե-

նալ, թէմէննա ընել եւ գլուխ կախ ձեւով ձեռքերնին փորերնուն վրայ բռնել ծալլուած)։

ԵԱՀԻՃ։ — *Ի՞նչ լուր, Խառեր։*

ԽԱՌԵՐ։ — *Աղա, Հայերը բոլոր ճամբաները կտրեցին, մարդ չը մնաց, մարդոցդ կէսը վախան, կէսը կոտրտուեցան։ Զօրքը ուշ հասաւ, մինչեւ որ հասաւ, վրայ տուինք ամէն ինչ։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Ուռելիք դրաւեցի՞ն։*

ԽԱՌԵՐ։ — *Երկնից թռչուններուն պէս թափուեցան։ չես դիտեր ասկի՞ց դուրս եկան, ունեցած չունեցածնիս առին, տարին։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — (Կատաղութենէն շրջագայիլ) *Ուրեմն ոչինչ կրցաք ազատել։*

ԽԱՌԵՐ։ — *Ո՛չ մի բան։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Դուն ի՞նչ տեսար, Սասո։*

ՍԱՍՕ։ — *Աղա, քօռ ըլլայի, որ չը տեսնէի։ Վանքի հայերը քաղքի հայերու հետ միացան եւ զօրանոցի ջուրը կտրեցին, ախորը ինչ որ ըրինք, անօգո՛ւտ։ Վրայ տուինք 300 ջան, տեսանք որ չըլլար, վախանք։ Աղա ոտքիդ ղուրպան, ինիկները անդամ կուխ ըրին։ չաչմիչ եղանք մնացինք։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Այդ հաշուով՝ Հայերը զօրանոցը պաշարած են։*

ՍԱՍՕ։ — *Փախուստի ճամբայ չը կայ, չորս կողմէն պաշարած են։ հոգուդդ ղուրպան։ հէմ նեռած զինդակը պարապ չի երթար, ուր որ ուղեն, հոն կը զարնեն։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — (Կատաղած) *Քիւրա էք, չէ՞։ գեաինը մանէք։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Եթէ դուք թիւրք էք, ի՞նչ կարողացաք ընել ձեր բանակներով։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Մե՞զ կը նախատես։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Դուն չէ՞ս նախատեր։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Մենք թագաւորին զինուորներն ենք։*

ԵԱՀԻՃ։ — *Մենք ի՞նչ ենք որ, հէ նահատակնե՞ր։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Դուն կըսես։*

ԽԱՌԵՐ։ — (Եահիճ օղլիին) *Աղա, հրաման ըրէ զարկեմ։*

ՊԱՀԱԿ։ — (Հրացանը քաշելով) *Գնդակը կոպիտ կուգայ եթէ չարժիս։*

ՀԻՒՍՆԻ։ — *Բաւական է։ Մոռնանք ամէն ինչ։ պաշարման*

տակ ենք. Հայերը ոչ Թուրքին պիտի խնայեն, ոչ քիւրտին, ուրեմն ձեռք ձեռքի տանք եւ զօրանոցը պաշտպանենք: Օ՛ն, ամէն մարդ իր դրծին, բռնեցէք զօրանոցի չորս անկիւնները թնդանօթները Թող սկսին: Փակենք դուռները եւ ներս անցնինք: Ոչ մի չվոխտում, այլ ընդդիմութիւն. մահ է մեզ եւ հազար նախասինք եթէ Հայերուն յանձնուինք (բոլորը զօրանոցէն ներս կը մտնեն):

(Պաշարումը)

(Ներսէն գոռում գոչում. թնդանօթի հարուածներ, կ'երգուի «Զայնը հնչեց երզրումի Հայոց լեռներէն»ը գոռ ձայնով. ընդհատ, ընդհատ հրամաններու շեշտեր լսելի են. կսկսուի «կըռուեցէք տղերք»ը: Աղասի եւ Նազարէթ Իշխան սուրերնին մերկացուցած Զօրանոցի առջեւէն կանցնին յաղթական գնացքով, Հայ դրօշակիր մը առջեւէն):

ՏԵՍԻԼ Զ.

Բարբոդոսիմէոս

ԲԱՐԹՈՂ.— (Սուրը մերկացնելով կը բարձրացնէ Զօրանոցի դրան եւ կը կենայ) *Սուրիս տակէն պիտի անցնի Թրքական կորագլուխ բանակը:*

ՏԵՍԻԼ Է.

Նոյն, Աղասի եւ Նազարէթ

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Պարտականութեանդ վրա՞յ ես, Հայր սուրբ:*

ԲԱՐԹՈՂ.— *Սրծխի աչքերով Սուլթան Համիտը կը դիտեմ: Ահա՛ Թէ ի՛նչ օրերու հասանք:*

ԱՂԱՍԻ.— (Սուսուն կը փչէ):

ՏԵՍԻԼ Ը.

Նոյնի եւ բոլոր Հայ ոյժերը

ԱՂԱՍԻ.— *կռուողներ, սեղմեցէք Զօրանոցը ձեր ոյժերու բոլոր Թափով, Թրքաց վայնասունը ժամանակաւոր է: Մեր բացարձակ պահանջքն է՝ անպայման անձնատուութիւն: Զօրանոցը մեզի պէտք է յանձնեն պահեստի ռազմամթերքի եւ ուտելիքի բոլոր չեմարաններով. եթէ մէկ հրացան իսկ կոր-*

սընցնելու փորձը ընեն, իրենց կ'ազդարարենք Թէ՝ կը մեռնիք: Այս պատուէրը հաղորդեցէք ձեր բոլոր դունդերուն: Զօրանոցի անկման մէջ Զէյթունի յաղթանակը կայ, աջալուրջ եւ զգոյշ: Շտապեցէք ձեր դունդերուն: Պաշարման գիծը սեղմ բռնելը մտահան չընէք: (Աւետիք, Մլէհ, Փանոս, Խաչեր, Սառա, Ապահ եւ Զէյթունցիներ դուրս):

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *եթէ զնդապետը ընդդիմութիւն ընելու յամառի, քարիւղով վառել պիտի տամ:*

ԱՂԱՍԻ.— *Թրքաց բանը բուսաւ. անձնատուութենէ դուրս ուրիչ ճամբայ չիկայ. կամ կսպանուին մէկիկ մէկիկ, կամ կը յանձնուին մէկիկ, մէկիկ:*

ԲԱՐԹՈՂ.— *Անոնք սուրիս տակէն պիտի անցնին մէկիկ, մէկիկ:*

ՏԵՍԻԼ Թ.

Նոյնի եւ Ապահ

ԱՊԱՀ.— *Զօրանոցի հարաւային աշտարակէն ճերմակ դրօշ բացին Թուրքերը. եւ վար նետեցին այս նամակը* (կուտայ Աղասիին):

ԱՂԱՍԻ.— (Նամակը կարդալ բարձրաձայն)

Ազնուամեծար Աղասի Էֆ.

Հրամանատար Զէյթունի Հայոց բանակին,

Կը գնահատենք ձեր բանակի ֆաշագործութիւնը եւ կընդունինք որ ասպետական յատկանիշերով օժտուած էք դուք եւ ձեզի հետ գտնուող բոլոր առաջնորդները: Զօրանոցը գտնուած 975 Օսմանեան զինուորները իրենց սպաներով ու սպաներու բոլոր ընտանիքները իբրեւ պարտուածներ ձեր մարդասիրական գթութեան կապաւինին, եւ կսպասեն լսել անձնատուութեան պայմանները: Դուք յաղթական էք, մենք պարտուածներ. կսպասենք ձեր շնորհը լսել:

Զէյթունի Օսմ. Զօրանոցի հրամանատարներ

ՀԻՒՍՆԻ, ԱԼԻ եւ ԻՖՓԷԹ

ԱՂԱՍԻ.— *Տեսա՞ք թէ ինչպէ՛ս Զէյթունցի կոթիւններու բազկի ծանրութեան տակ Թրքական բանակը իր ազատանքի ճիչերը կը բարձրացնէ. Իչխան Նազարէթ, այս վտառուր յաղթութիւնը կը պարտինք քեզի եւ կողքիդ կեցող առիւծներուդ. եկուր ճակատ համբուրեմ* (կը համբուրէ)։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Այս վտառուր յաղթութիւնը կը պարտինք Հնչակեան հզօր կուսակցութեան եւ անոր արժանաւոր ներկայացուցիչ Ազատիին. քեզի, եկուր ճակատդ համբուրեմ* (կը համբուրէ)։

ԲԱՐԹՈՂ.— *Տէրը պահապան լինի ձեզ, զաւակներս*։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

Նոյնիսկ, Մլէհ, Փաւոս եւ թուրք զինուոր մը

ԶԻՆՈՒՈՐ.— (Զինուորական բարեւ. առանց զէնքի)

ԱՂԱՍԻ.— *Ծօսեցէ՛ք*։

ԶԻՆՈՒՈՐ.— *Փաշա, ծարաւէն կը պապակինք, քանէն աւելի մանուկներ ծարաւէն բոլորած են, դրեթէ մեռնելու վիճակով։ Աստուծոյ սիրոյն թոզ ըլլայ կուժ մը ջուր ուղարկեցէք*։

ԱՂԱՍԻ.— (Մլէհիին) *Կուժ մը ջուր տուէք իրեն*։

ԵՐԵՔԸ.— (Դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— *Իմ կարծիքս է, պատասխանել այս նամակին միայն երկու բառով. այն է՝ անպայման անձնատուութիւն*։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Անպայման անձնատուութիւն, ուրիշ ոչինչ։ Անոնք մեր գերիները կը դառնան. իսկ իրենց ունեցածը կը սեփականացուի մեզմէն*։

ԲԱՐԹՈՂ.— *Համաձայն եմ Իչխանի տեսակէտին*։

ԱՂԱՍԻ.— (Ծնկան վրայ գրել թուղթը) *Առ այս նամակը եւ տար Թրքաց, 15 վայրկեան ժամանակամիջոց կուտանք, 15 վայրկեանէն եթէ դրական պատասխան չստանանք, իրենց անձերը վտանգուած կը լինին։ Կոտորումը անխուսափելի կը դառնայ*։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Զգոյշ կեցէք, որ վախչելու միջոց չը գըտնեն*։

ԱՊԱՀ.— *Անհոգ մնացէք. մեր պաշարման գիծը ճեղքելը անհնար է* (դուրս)։

(Ներսէն վայնասուն, ժխոր, լաց, իրար անցում)

ԱՂԱՍԻ.— (Սուտուն փչել)։

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

Նոյնիսկ եւ Մլէհ

ԱՂԱՍԻ.— *Ի՞նչ ձայն է այս*։

ՄԼԷՀ.— *Թուրք կիներն են, կուլան, կաղալակեն, իրար կանչնին*։

ՆԱԶԱՐԷԹ.— *Հը՛. Թուրք կիները կուլան. Թուրք այրիները ի՞նչ կընեն կոր. կ ըխաղա՞ն. հը՛* (գլուխը երերցնել)։

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

Նոյնիսկ եւ Ապահ

ԱՊԱՀ.— (Նամակը Աղասիին տալով) *Պատասխանը անմիջապէս սրտեցաւ*

ԱՂԱՍԻ.— (Մտովի կարդալ եւ դառնալ Մլէհիին) *Իմ պատկառելի, հոս կանչէ մեր առաջնորդները*։

ՄԼԷՀ.— (Դուրս)։

ՏԵՍԻԼ ԺԳ.

Նոյնիսկ եւ բոլոր Հայ ոյժերը

ԱՂԱՍԻ.— *Զէյթունի յաղթական քաջեր, 48 օրերու վտառուր բազխումներէ յետոյ, ուրախ եմ ձեզ աւետելու թէ՝ Թըշնամի բանակին սիրտը եղող Զօրանոցը կինայ. այս քարերը որ դուք տաշեցիք ու չարեցիք, այժմ ձեզի կը պատկանի* (բարձրաձայն կարդալ նամակը)

Ազնուամեծար Աղասի Էֆ.

Հրամանատար Զէյթունի Հայոց բանակին.

Զօրանոցին մէջ պաշարուած 975 անձեր կը գերուինիմ ձեզ եւ կընդունինիմ անպայման անձնատուութիւն։

Զօրանոցի Օսմ. Բանակի հրամանատարներ
ՀԻՍՆԻ, ԱԼԻ եւ ԻՓՓԻՔ

ԲՈԼՈՐԸ.— (Դոռ աղաղակով) *Հուրրէ՛... Զէյթո՛ւն, Զէյ-*

թո՛ւն, Զէյթո՛ւն, կեցցէ՛ Զէյթունը...

ԱՂԱՍԻ.— Ընկերներ եւ ընկերուհիներ, ձեր վեհերուղ զէնքի առջեւէն է որ պարտուած թուրքը պիտի քալէ, ի կա՛րգ։ (Բարբողիմէոսին) Հայր սուրբ, յաղթական սուրդ զնդապետ Իփֆէթին գլուխէն բարձրացո՛ւր, Զօրանոցի դուռը ձեզ կը պատկանի։

ԲԱՐԹՈՂ.— Շնորհակալ եմ (սուրը դրան վերեւ կը բարձրացնէ)։

ԱՂԱՍԻ.— (Հրամայական) Այժմ հերթը ձերն է, պարտուած թուրքեր, դուրս եկէք ձեր որջերէն։

ՏԵՍԻԼ ԺԴ.

Նոյնիսկ եւ թուրքերը՝ կարգաւ

(Հիւսնի, Ալի եւ Իփֆէք իրենց սուրը Աղասիին կը յանձնեն, կսկսի թուրք զինուորներուն շարքը, մէկիկ մէկիկ կորագլուխ կերպով Զօրանոցէն դուրս ելլել եւ քալել)։

ՏԵՍԻԼ ԺԵ.

Նոյնիսկ եւ Սուսամ (շղթայուած)

ՍՈՒՍԱՄ.— Մայր։

ՍԱՌԱ.— Աղջի՛կս, (գրկախառնուիլ լալագին)։

ԽԱՉԵՐ.— (Գրկախառնուիլ) Քաւա՛կս, ինչպէս ազատուեցար։

ՍՈՒՍԱՄ.— Ինչպէ՞ս պատմեմ, հայր։

ԱՂԱՍԻ.— Ո՞ւր մնաց Աչխէնը։

ՍՈՒՍԱՄ.— Թրքաց հարցուցէք, գաղաններուն հարցուցէք։ (Աւետիքին) Աւետի՛ք (գրկախառնուիլ)։

ՏԵՍԻԼ ԺԶ.

Նոյնիսկ եւ Մստըր Վիքթօ (Իտալական դեսպան)

ՎԻՔԹՕ.— Յաղթողներ, ձեզ կը շնորհաւորեմ Իտալիայի դրօշով։

ԱՂԱՍԻ.— Ողջոյն Իտալիային (ձեռքը սեղմել)։

ՎԻՔԹՕ.— Յանուն վեց մեծ պետութեանց դեսպաններու խորհուրդին, ես իրրեւ նախագահը հիւպատոսներու խորհուրդին պաշտօն ունեցայ ձեզ մօտ գալ եւ միջամտել։

ԱՂԱՍԻ.— Եթէ այդ միջամտութիւնը թրքաց կողմէն կուգայ մենք կը մերժենք գայն, եթէ վեց մեծ պետութիւններէն կուգայ եւ կերաշխաւորուի մեր բացարձակ ազատութիւնը մենք կընդունինք գայն։

ՎԻՔԹՕ.— Վեց մեծ պզղերու կողմէն կուգայ եւ պզղերը պիտի երաշխաւորեն ձեր ազատութիւնը։

ԲՈԼՈՐԸ.— (Գոռ կերպով պռոալ միասին) Հուրրէ՛...։

ՎԻՔԹՕ.— Որոշեցէք ձեր լիազօր ներկայացուցիչը։

ԲՈԼՈՐԸ.— (Պռոալ ուժեղ կերպով) Աղասի՛ն, յաղթական Աղասին։

ՎԻՔԹՕ.— Ձեւաւորեցէք ձեր պահանջը։

ԲՈԼՈՐԸ.— (Պռոալ) Ինքնավարութի՛ւն, բացարձակ ինքնավարութիւն։

ՎԻՔԹՕ.— Կսպասենք ձեր ներկայացուցիչին ճի՛շդ վաղը։ Ես արդարութիւնը պիտի պաշտպանեմ։ Կեցէք բարի (դուրս)։

ԱՂԱՍԻ.— Կարդը ձերն է յաղթողներ, ճշտեցէք իրաւունքը ձեր արիակորով բազուկով։

ՆԱԶԱՐԵԹ.— Յանուն Զէյթունին՝ կը հրամայեմ վա՛ր առնել բրտութիւնը իր ծալքերուն մէջ կրող թրքական դրօշը եւ անոր տեղ բարձրացնել իրաւունքի եւ ազատութեան մարմնացում Հայոց դրօշը։

ՄԼԷՀ ԵՒ ՓԱՆՈՍ.— (Իշխանի հրամանը կիրագործեն, վար կառնեն թրքաց դրօշը)։

ԲՈԼՈՐԸ.— (Բուռն ծափեր)։

ՆԱԶԱՐԵԹ.— Իբրեւ յարգանք, խոնարհեցէք Հայկական յաղթական դրօշակին։

ԲՈԼՈՐԸ.— (Գլուխ կուտան)։

ՏԵՍԻԼ ԺԷ.

Նոյնիսկ եւ Հայ Գուսան

ՀԱՅ ԳՈՒՍԱՆ.— Ողջոյն ձեզ Հայոց քաջեր. ողջո՛յն ձեր յաղթական դրօշակին. նորի՛ն եկայ ձեզ օրհնելու եւ օգնելու։ Կէս յաղթական ճանապարհին գաւազանս ճամբան բացաւ. այդ ճամբայի կայաններուն Հայ Գուսանը կեցաւ, լացաւ հին օրե-

բուն: Ձեր ծունկերը ձեր ժայռերուն հետ մաշեցան, ես այդ պիտեմ. վայրագասէր ձեր թշնամիք սարսափեցան, ես այդ գիտեմ. թուրքը սակայն, նենգալից է, կը խաբէ ձեզ, դուք այդ գիտե՞ք: Ճիշդ է, որ դուք գիւղացիութեան վարպետները էք. դուք մինակ չէք...: Կուպայ Վանը, վեհ Սասունը՝ իր Տարօնով. Գաբահիսարն՝ Սուէմիայով, Կէմէրիկը իր Զաթէրով. Ալաբաստը՝ իր Բասէնով. Աւարայրը՝ Կիլիկիայով. Հայաստա՛նը կուպայ...— Մէկ միլիոն նոր զոհերու դանկե՛րը կան..... կուզա՛ն.....: Այդ զոհերու հառաչները կուգին, կուգա՛ն... ու կան դեռ աւելին, թէ՝ չը կուգին...: Կը՛ւ, նորէն կը՛ւ. չոր դանկերու չեղջակոյտին կը սոսկամ ես. օտար ազգաց անարդ խաղէն կը դողամ ես: Նենգ օտարի խոստումներէն մի՛ խաբուիք դուք, միամիտներ, Հայաստանը կուգողներու դիակներու բացատանն է, երբ կը կուգիք, իրաւունքնիդ դո՛ւք ճշդեցէք, միամիտներ.

Քնարս լնճ հետ՝ դեռ պիտ չըջեմ ախտապին.
Ծափ պիտի տամ մոխիրներուն որ յարին.
Մարանչումին, մաքառումին դան փարին:
Բառաթիւռած հերոսներու խաչերէն
Ազատութեան արշալոյսը պիտի ցոլայ:

Մա՛կ ըրէք, Զէյթունցիներ, ձեր յաղթական ժեստին առջեւ մենք կեցած ենք հպարտօրէն, մեր թշնամին մեր ոտքերուն տակն է այժմ. անոր դրօշը իր գործած աւերմունքներու տակ պիտի թաղուի՝ իբրեւ խորհրդանիշ վայրագութեան. անոր դահը պիտի կործանի վտահօրէն. Հայ քաջերու ղէնքի այժէն խարխլումի պահը կապրի. ու ես իմ յոյզերու բոլոր խուրձերը պիտի փաթթեմ Հայ կարիճներու բազուկներուն ամուր զարնել, ցնցել ու կոտրատել թրքական անարդ կայսրութիւնը որու պատմութիւնը Հայ ժողովրդի կարմիր արիւններով չաղախուած է: (դրօշը ցուցնել) Դիտեցէք, Զէյթունցիներ, Հայկական դրօշակի ծածանումը դիտեցէք. պիտի ծածանուի ան հպարտ ու յաղթական Հայկական բոլոր լեռներու կատարին. կը կործանի Թուրքիան, կուգայ քաղաքական ԻՆՔՆԱՎԱՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ:

կանչենք զայն կատաղի, կարիճի իրաւունքով.

ԲՈԼՈՐ.— (Հզօր գոչումով. միասին կրկնել երեք անգամ)
ՀԱՅԱՍՏԱ՛Ն, ՀԱՅԱՍՏԱ՛Ն, ՀԱՅԱՍՏԱ՛Ն:

(վերջ)

ՊԱՏՏԵՐ

(Զէյթունի ֆաղաֆի հրապարակը· ամէն կողմ Հայկական դըրօշներու ծածանումը նշմարելի է· տեսարանի աջ կողմը վեց մեծ ազգերու ներկայացուցիչները կեցած են կարգաւ· երեք փոքրիկներ իրենց ձեռքին բռնած են Ֆրանսական, Անգլիական եւ Իտալական դրօշակներ· տեսարանի ձախը կռուող Հայ ոյժերը կանոնաւոր շարք մը ձգած են զինուած· մէջտեղը փոքրիկ բեմ մը կայ դրօշներով զարդարուած· Զէյթունցիներու խռնում ամէն կողմի վրայ· բոլորը ուրախ են· կորագլուխ են միայն թուրքերը, որոնք տեսարանի մէկ անկիւնը կծկուած են բթուած դէմքով· ներսէն կսկսի թմբուկը· պարի ու ցնծութեան աղաղակները ընդհատ ընդհատ կը բարձրանան· խրախճանքը իր ծայրագոյն գագաթնակէտին հասած է·)

ՏԵՍԻԼ Ա·

Նազարէք, Աղասի եւ Մստըր Վիթօ

ՆԱԶԱՐԷՔ·— (Ներս մտած միջոցին կը ծափահարուին բուրըն կերպով· կը գրաւեն բեմը)։

ԱՂԱՍԻ·— (Զէյթունի յաղթութեան պայմանագրութիւնը ձեռքը բռնած է) *Յաղթողնե՛ր, մեր պատերազմը իր վերջաւոր վախճանին պիտի հանգչի, ես այդ կ'իմաչ։ Շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ յաղթական Զէյթունին, որ դիս ներկայացուցիչ կարգեց վեց մեծ ազգերու հիւպատոսներուն հետ խորհրդակցելու եւ խաղաղութեան պայմանագրութիւնը կընքելու։ Վեց մեծ ազգերու յարգելի հիւպատոսներէն պահանջինք Զէյթունի բացարձակ անկախութիւնը։*

ԲՈԼՈՐԸ·— (Գոռալ միասին) *Հուրրէ՛···*

ԱՂԱՍԻ·— *Խոհեմ վարչան ընդունեց իր պարտութիւնը եւ տարաձգեց ալ։*

ԲՈԼՈՐԸ·— (Գոռալ միասին) *Հուրրէ՛···*։

ԱՂԱՍԻ·— *Ազգերը իրենց ներկայացուցիչներու տարաձգութեամբ 7 օրուան մէջ խաղաղութեան մեր վերաբերեալ պահանջները։*

ԲՈԼՈՐԸ·— *Հուրրէ՛։*

ԱՂԱՍԻ·— *Հնչակեան կուսակցութիւնը եւ քաջամարտիկ Զէյթունը մէկ ճակատ ներկայացան բոլոր խնդիրներուս առջեւ։*

ԲՈԼՈՐԸ·— *Հուրրէ՛։*

ԱՂԱՍԻ·— *Ձեր աննուաճ կամքը ձեր հզօր սուրին հետ թող մնայ աննուաճ։*

ԲՈԼՈՐԸ·— *Ամէ՛ն։*

ԱՂԱՍԻ·— *Յեղափոխութեան ոգին այս խրոխտ լեռներուն վրայ թող մնայ միշտ յաղթական։*

ԲՈԼՈՐԸ·— *Ամէ՛ն։*

ԱՂԱՍԻ·— *Այժմ ձեզի պիտի կարդամ պայմանագրութեան այն 7 օրուանները, որոնք Զէյթունի ինքնավարութեան պայմաններն են՝ կնքուած եւ տարաձգուած վեց մեծ ազգերու հիւպատոսներէն, հնչակեան ներկայացուցիչներէն, Զէյթունի ներկայացուցիչներէն եւ պարտուած թրքաց ներկայացուցիչներէն։*

Զէյթունի հաշտութեան եօթը գլխաւոր պայմանները որ կնքուեցան 1896 Փետրուար 10ը, կէսօրուայ միջոցին, ի միջեւ Օսմ· բանակի ընդհ· հրամանատ· մարաջախտ Էտհէմ փաշայի՝ ներկայացուցիչ Սուլթանին եւ Պր· Աղասիի՝ լիազօր ներկայացուցիչ Ս· Դ· Հնչ· կուսակցութեան եւ լիազօր պատգամաւոր Տօրոսի եւ Զէյթունի ապստամբ Հայ ժողովրդին, որ իրեն տուաւ 10 հազար ստորագրութեամբ լիազօրութեան վկայական։

Միջնորդներն էին վեց մեծ պետութեանց հիւպատոսները–
Պարոն Պարբիհայմ, հիւպատոս Մեծն Բրիտանիոյ·–
Պարոն Պարթելէմի, հիւպատոս Ֆրանսայի·–
Դնդապետ Եահիմանոֆ, հիւպատոս Ռուսիոյ·–
Պարոն Հանրի Վիթօ, լիազօր ներկայացուցիչ Իտալիոյ, Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ·–
Պարոն Աղասիի այս պայմանագրութիւնը վաւերացնող եւ ըստորագրող Հայ օգնականներու անուններն են·—

Պարոն Ապահ, Աբաբկիրցի·— Պարոն Հրաչեայ Մարալ, Շապին Գարա Հիսարցի·— Պարոն Մլէհ, Խարբերդցի Հնչակեան գործիչներ եւ Հայ զօրավարներ: Իսկ Զէյթունցիներէն·—

Նազարէթ Իշխան Զավուշ Եէնիտիւնեա·— Կարապետ Իշխան Սուրէնեան·— Պապ Իշխան Սուրէնեան·— Թորոս Իշխան Նազդալեան·— Հազօր Իշխան Շօրվօյեան·— Նազարէթ աղա Կիւլվանէխեան·— Ասատուր աղա Անդրէասեան·— Պետրոս աղա Զաքրեան·— Նշան աղա Պալեան·— Աւետիս աղա Շանիօեան·— Բարթողիմէոս վարդապետ Թաքաճեան, վանահայր Ֆռունզի·— Տէր Կարապետ Քահանայ Երկանեան, Զէյթունէն·— Պատուելի Կոստան Մոմճեան:

ԶԷՅԹՈՒՆԻ ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹ ԴԱՀԱՒՈՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1·—Զէյթունցիները պիտի յանձնեն Օսմանեան կառավարութեան իրենց գրաւած պատերազմական զէնքերը· այն պայմանաւ միայն որ շրջակայ քրիստոնեայ գիւղերէն եւս առնուին իրենց բաշխուած զէնքերը: Ոչ զինուորական զէնքերը–կայծքար հրացան, ատրճանակ եւ դաշոյն պիտի մնան Զէյթունցիներուն ձեռք: Զէյթունցիները իրենց ապահովութեան համար իրաւունք պիտի ունենան իրենց զէնքերով ճամբորդել ամենուրեք:

2·— Ընդհանուր ներում Զէյթունի եւ իր շրջակայ Հայ ժողովուրդին: Ապստամբական շարժումին չորս պաթագլուխները, հռչակուած ու ճանչցուած իբր չորս ՊԱՐՈՆՆԵՐԸ, պարտաւոր են թողուլ Օսմանեան հողը հիւպատոսներու հսկողութեան ներքեւ· իրենց ճամբու ծախքերը պիտի վճարուին Կայսերական Գանձարանէն:

3·— Բնաջնջում Զէյթունի եւ շրջակայից Հայ բնակչութեան յետամնաց տուրքերուն–մօտաւորապէս 182,000 Օսմանեան ոսկի–Հինգ տարի բնաւ տուրք չի պիտի վճարուին· եւ ապա յառաջադիմական տուրքի դրութիւն, կալուածներու վրայ միայն· տուրքերը պիտի որոշուին Հայկական ժողովներու միջոցաւ եւ պիտի գանձուին Հայ հարկահաւաքիչներու ձեռամբ:

4·— Զէյթունցիները չի պիտի վերաշինեն Զօրանոցը, կայսերական կառավարութիւնը իր ծախքերով պիտի վերաշինէ Զօրանոցը իր նախկին դիրքին վրայ: Օսմանեան զօրքերը չը պիտի իջնեն քաղաք եւ միջամտեն տեղական վէճերուն:

5·— Զէյթուն, ինչպէս եւ Հաճին, պիտի ունենան միշտ Քրիստոնեայ Կառավարիչներ, որոնք պիտի որոշուին դեսպաններու հաւանութեամբ եւ նշանակուին Սուլթանի կողմէն: Ոստիկանութիւնը պիտի կազմուի Զէյթունցիներէն եւ շրջակայ Հայերէն· անոնք միայն պիտի գործածուին կարգը պահպանելու եւ տուրքերը գանձելու: Այս վերջին պայմանները պիտի կարգադրուին ընդհանուր բարեկարգութեան դաշինքին համաձայն:

6·— Երաշխաւորութիւն Զէյթունցիներու կեանց եւ ընչից ապահովութեան համար: Դեսպաններու յատուկ չէ այս երաշխաւորութիւնը իրենք իսկ տալ: Բայց անոնք պիտի պահանջեն այս մասին Բարձրագոյն Դռնէն մասնաւոր պայմանագրութիւն մը:

7·— Հայ վախճանականներու վերահաստատութիւնը իրենց գիւղերուն մէջ ու անոնց տուները Օսմանեան կառավարութիւնը իրենք պիտի շինէ իր ծախքերով եւ անմիջական օգնութիւն պիտի ցուցնէ 3000–երեք հազար– օսմանեան ոսկի: Երաշխաւորութեանց մասին զոր լսեմ փաշա կը խոստանայ փախըստականներուն, հիւպատոսները մասնաւոր դաշինք մը պիտի կնքեն Օսմանեան Քոմիսէրներուն հետ այնպիսի ձեւով մը որ իրենց պիտի թուի տալ լաւագոյն ապահովութիւնը: Նոյն իսկ իրենք պիտի հսկեն անոնց գործադրութեան:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Վեց պետութեանց հիւպատոսները, ի համակրութիւն Զէյթունի Հայ բաղերուն, իրենց բարեհաճ կամօք կը խոստանան դիմել իրենց պետութեանց եւ ազգերուն կոչ ընել անոնց առատաձեռնութեանց որ նպաստեն Հայ ժողովուրդի տնտեսական վերակենդանութեան:

Այս կոչի արդիւնքը եղաւ որ Անգլիայէն, Ֆրանսայէն,

Զուիցերիայէն, Իտալիայէն, Գերմանիայէն, Ամերիկայէն եւ Պելճիգայէն մօտ 300 հազար ոսկիի նպաստ մը հասաւ Տ՛րօսի Հայութեան:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻԻՆ ԱՊՏԱՄԲՈՒԹԵԱՆ

Տօրոսի Հայութիւնը քնաջինջ չեղաւ· 32,000 կանոնաւոր զինուոր եւ 18,000 թուրք բնաջինջ եղան: Հայերը յաղթող եղան հարիւր տասը հազար Օսմանեան բանակի մը եւ ստացան մեծ հոչակ···թուրքերը նուազեցան· Հայաստանէն Հայերը դէպի Կիլիկիա սկսան կեդրոնանալ եւ թուրքերը Տօրոսէն հեռանալ: Մինչեւ Օսմանեան սահմանադրութեան հոչակուիլը վերյիշեալ պայմանները կէտ առ կէտ գործադրուեցան:

ԱՂԱՍԻ

Նախկին լիազօր ներկայացուցիչ
Հնչակեան կուսակցութեան ի Կիլիկիա եւ
Ընդհ· հրամանատար Հայկ· Արդարութեան բանակին:

ԱՂԱՍԻ·— Կերդնո՞ւք, որ այս պայմանագրութիւնը պիտի յարգէք:

ԲՈԼՈՐԸ·— Կերդնունք:

ԱՂԱՍԻ·— Ի՞նչ է ձեր նշանաբանը:

ԲՈԼՈՐԸ·— Հայաստանի ազատագրումը:

ՎԻՒԹՕ·— Մեծ պետութիւններու կողմէն պաշտօն ունիմ խնդակցութիւնս յայտնելու քաջարի Զէյթունցիներուդ· ձեր ազատութիւնը ձեր իրաւունքն է· պահանջք դրէք բացարձակ անկախութեան, ձեր պահանջքին առջեւ բոլոր ազգերը պիտի խոնարհին յանուն իրաւունքի:

ԲՈԼՈՐԸ·— Կեցցէ՛ իրաւունքը:

Կեցցէ՛ անկախ, միացեալ Հայաստանը:

(Ներսէն թմբուկ կսկսի)

ՆԱԶԱՐԷԹ·— Ցաղթողներ, ձեր յաղթական չարքը վտառապանծ թափորով թող ընթանայ մինչեւ վանքը· սկսինք յեղափոխութեան հզօր քայլերգը:

ԲՈԼՈՐԸ·— (Երգել «Հնչակ»ը եւ խալել):

(ՎԱՐԱԳՈՑՐ)

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0374347

46873

ՆՈՑՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸՆ

ՏԱՆՋՈՒԱԾՆԵՐ—Վեց Արարուած.

ԿԱՐԿԱՌՈՒՆ ԿԱՄԱՐՆԵՐ—Վեց Արարուած.

ԲՍԱՆ ԿԱԽԱՂԱՆՆԵՐ—Զոյս Արարուած եւ մէկ պատկեր:

ԱՆՏԻՊ ԵՆ

ՄԱՅԱԿ-ԲԻՅԱՅ—Զոյս Արարուած եւ մէկ պատկեր.

ԿԱՐՄԻՐ ԱՂՋԻԿԸ—Զոյս Արարուած.

ՍԱՐՍԱՓԻ ՍԱՆԵՐԸ—Հինգ Արարուած.

ԼՕԼԿՈՋՆԵՐԸ—Հինգ Արարուած եւ մէկ պատկեր.

ՋՈՐՍ ԳԱՆԿԵՐՈՒ ՎՐԻԺԸ—Զոյս Արարուած.

ԳԻՒՂԻ ԲԱԶԸ—Զոյս Արարուած.

ՄԱՐԵԱՆ—Զոյս Արարուած:

ԳԻՆ 50 ՍԷՆԹ